

פרק ב'

התוצר, השימושים וענפי המשק

- ◆ מגמות הצמיחה המהירה והירידה בשיעור האבטלה, אשר מאפיינות את המשק הישראלי בשנתיים הקודמות, נמשכו גם השנה.
- ◆ תנאי הסביבה שבהם פועל המשק הישראלי השתפרו, והמדיניות המקרו-כלכלית איפשרה להם לבוא לידי ביטוי מלא.
- ◆ הלחימה בצפון גרמה לפגיעה זמנית וקטנה יחסית בפעילות הכלכלית - בין השאר בזכות מצבו הטוב של המשק לפנייה.
- ◆ עם הימשכות תהליך הצמיחה, תרומת החלק המחזורי מצטמצמת, ותרומתם של גורמים ארוכי טווח, בייחוד של השיפורים בתהליך הייצור, גדלה. הפיריון הכולל עלה במידה ניכרת מאז ראשית העשור, לאחר קיפאון בעשור הקודם, למרות ירידתו בשנות המיתון.
- ◆ עלייה של שיעור החיסכון הלאומי תוך ירידה של שיעור ההשקעה המקומית הגולמית הביאו להיווצרות עודף גבוה וחריג בחשבון השוטף של מאזן התשלומים.
- ◆ האצת קצב הצמיחה של התוצר התעשייתי נבעה בעיקר מההאצה ביצוא התעשייתי, ובמיוחד מגידול ניכר של יצוא ענפי הטכנולוגיה העילית. בשלוש השנים האחרונות מוביל את יצוא הענפים האלה היצוא של מוצרים עתירי ידע וחדשנות, שפיתוחם דורש הון אנושי גבוה במיוחד.
- ◆ הפעילות בענף הבנייה גדלה מעט, אך מספר התחלות הבנייה למגורים ירד, בשל התייקרות חומרי הגלם, עליית השכר של עובדי הבניין והמשך חולשת הביקושים במרבית אזורי הארץ.
- ◆ השוואה של התוצר-לעובד מראה כי רמתו בישראל דומה לממוצע במדינות OECD, אך נמוכה מאשר בארצות הברית. רמת התוצר לנפש בישראל נמוכה מהממוצע ב-OECD, בעיקר בגלל שיעור הנמוך יחסית של ההשתתפות בכוח העבודה.

1. ההתפתחויות העיקריות

מגמת הצמיחה המהירה, שאפיינה את המשק הישראלי בשנתיים הקודמות, נמשכה גם השנה.

מגמת הצמיחה המהירה, שאפיינה את המשק הישראלי בשנתיים הקודמות, נמשכה גם השנה. התוצר המקומי הגולמי עלה בשיעור של 5.1 אחוזים, והוביל על ידי צמיחה מהירה של המגזר העסקי בשיעור של 6.4 אחוזים. שיעורי הצמיחה הגבוהים הושגו למרות הירידה בפעילות הכלכלית ברביע השלישי בשל הלחימה בצפון. מגמת הצמיחה המהירה התבטאה גם בשוק העבודה: מספר המועסקים גדל ב-3.1 אחוזים, ושיעור האבטלה ירד בסוף השנה ל-7.7 אחוזים, השיעור הנמוך ביותר מאז תחילת העשור. שיעור הצמיחה הגבוה, שהוא במידה רבה תוצאת עלייה של 3.5 אחוזים בפיריון הכולל, לווה בעלייה של

2.3 אחוזים במחירי התוצר, בעלייה נמוכה של השכר הריאלי, תוך ירידה של 1.4 אחוזים בעלות העבודה ליחידת תוצר, ביציבות של שער החליפין הריאלי, ובהיווצרות עודף קטן בחשבון הסחורות והשירותים. עלייה בשיעור החיסכון הלאומי תוך ירידה בשיעור ההשקעה המקומית הגולמית הביאו להיווצרות עודף גבוה וחריג בחשבון השוטף של מאזן התשלומים, למרות ההרעה הנמשכת בתנאי הסחר החיצוניים.

לוח ב'-1
המדדים לפעילות הכלכלית, 2001 עד 2006
(שיעורי השינוי הכמותיים, אחוזים)

2006	2005	2004	2003	2002	2001	
3.2	3.4	3.0	-0.3	-2.9	-2.9	התוצר לנפש בישראל
2.5	2.0	2.6	1.3	0.9	0.6	התמ"ג לנפש במדינות המפותחות ¹
5.1	5.2	4.8	1.5	-0.9	-0.6	התוצר המקומי הגולמי ²
6.4	6.7	6.8	2.2	-2.8	-1.9	התוצר העסקי
10.5	3.6	6.9	-0.3	-1.9	-5.0	מדד הייצור התעשייתי
8.4	9.0	10.4	10.7	10.3	9.3	שיעור האבטלה ³

(1) המדינות המפותחות הן: ארה"ב, יפן, מדינות האיחוד האירופי, אנגליה ומספר מדינות נוספות.

(2) החל משנת 1995, בהתאם להגדרות SNA 1993, התוצר המקומי הגולמי כולל מסים נטו על היבוא ואינו כולל תמיכות שניתנו ליצוא.

(3) נתונים אלו מתייחסים לרמות ולא לשיעורי שינוי.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

מגמת הצמיחה הגבוהה היא תוצאת עליות של הביקוש וההיצע. הגורמים המרכזיים לכך הם שינויים חיוכים בתנאי הסביבה שבהם פועל המשק הישראלי; המדיניות המקרו-כלכלית פעלה להגברת היציבות והאמון במשק, וכך איפשרה לכוחות אלו לבוא לידי ביטוי במלואם. ההאצה ברמת הפעילות הכלכלית בעולם, שהמשק הישראלי, כמשק קטן ופתוח, רגיש לה במיוחד, הביאה לעלייה של הביקושים במשק, וכן התייצב הסכסוך הישראלי-פלסטיני על רמה שאינה פוגעת משמעותית בפעילות הכלכלית. צד ההיצע התרחב כתוצאה מגידול נמוך של תשומת העבודה ומלאי ההון ועלייה חדה של הפריון הכולל, ומכאן שגדלה הניצולת של גורמי הייצור הקיימים.

לאורך תהליך הצמיחה המהירה, המאפיין את המשק בשלוש השנים האחרונות, החלק הנובע מסיבות מחזוריות, שהוביל את התהליך בראשיתו, מצטמצם, ואילו זה הנובע מגורמים ארוכי טווח, ובייחוד משיפורים בתהליך הייצור, גדל. הירידה בשיעור גידולו של הפריון הכולל במהלך ההתאוששות מעידה על ירידתו של הרכיב המחזורי. שיעור הגידול הממוצע של הפריון הכולל משנת 1999, המנוכה במידה רבה מהשפעות מחזוריות, מגיע ל-1.5 אחוז לשנה, ומצביע על התרחבות ארוכת טווח של היצע התוצר, בשיעור דומה לזה של המדינות המפותחות. על המעבר מצמיחה מחזורית לצמיחה ארוכת טווח מצביעה גם מגמת ההתאוששות של ההשקעה בענפי המשק, שהתייצבה בשנת 2004, עלתה בשיעור מתון בשנת 2005, והשנה עלתה בשיעור גבוה של 8.1 אחוזים.

מגמת הצמיחה הגבוהה היא תוצאת עליות של הביקוש וההיצע.

בשנים האחרונות המשק עובר בהתמדה מצמיחה מחזורית לצמיחה ארוכת טווח.

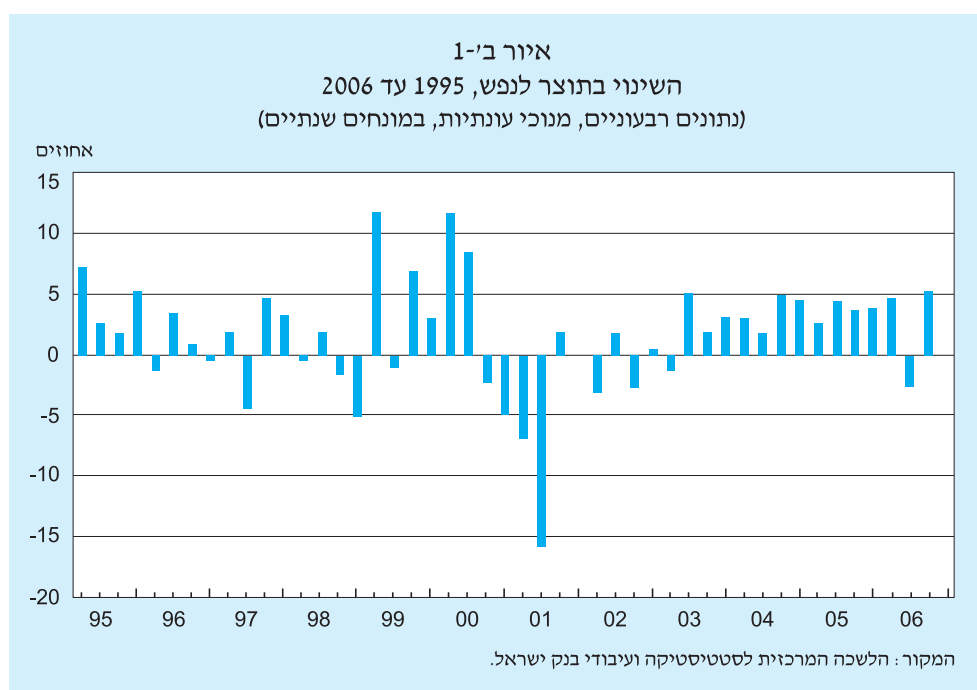
התרחבות הפעילות לוותה בעלייה מתונה, 2.3 אחוזים, של מחירי התוצר¹, ביציבות של שער החליפין הריאלי ובהיווצרות עודף בחשבון הסחורות והשירותים - התפתחויות המלמדות כי התרחבות היצע התוצר גבוהה מזו המחזורית, הנגזרת מעליית הביקוש, ותרמו לה גם שינויים טכנולוגיים ומגמות התייעלות בתהליך הייצור.

תהליך הצמיחה הובל על ידי המגזר העסקי, ובייחוד על ידי היצוא.

תהליך הצמיחה הובל על ידי המגזר העסקי, ובייחוד על ידי היצוא, שעלה בשיעור גבוה של 9.3 אחוזים (ללא יהלומים), ומכאן שהוא בר-התמדה. הצריכה הפרטית עלתה בשיעור של 4.8 אחוזים, נמוך מעט מקצב גידולו של התוצר, ולראשונה מאז החלה ההתאוששות, גדלה משמעותית ההשקעה בענפי המשק. ההשקעה התאוששה בפיגור, יחסית לשאר השימושים, כנראה עקב עודף השקעה בתקופת המיתון, שבה המשיך מלאי ההון לצמוח במהירות. גידול ההשקעה נתמך על ידי עלייה רצופה בתשואה הנקייה על ההון, שהגיעה השנה לרמה גבוהה יחסית, 9.8 אחוזים, גבוהה בהרבה משיעור הריבית הריאלית הצפויה.

לראשונה מאז החלה ההתאוששות, גדלה משמעותית ההשקעה בענפי המשק.

בחינה של התפתחות הפעילות הכלכלית לפי ענפי המשק מצביעה על שיעור צמיחה גבוה של התעשייה, ובייחוד של תעשיית הטכנולוגיה העילית, וכן של ענפי השירותים עתירי הידע הטכנולוגי כמחשוב ומחקר ופיתוח, וזאת בהתאם למגמת השגשוג העולמית בענפים אלו. בשאר הענפים קצב הצמיחה מאוזן יחסית, למעט ענף הבנייה, שבו נמשך הקיפאון; הבנייה עלתה בשיעור נמוך בלבד, 1.7 אחוזים, למרות הגידול הניכר של ההכנסה לנפש, אך נראה כי היא החלה להתאושש בסוף השנה.

השפעת הלחימה בצפון על השנה כולה הייתה זמנית וקטנה.

מגמת הצמיחה לא הייתה אחידה במהלך השנה: במחצית הראשונה גדל התוצר העסקי בשיעור גבוה מאוד, 8.0 אחוזים, ואילו במחצית השנייה ירד שיעור גידולו ל-2.4 אחוזים בלבד, כתוצאה מהירידה בפעילות הכלכלית בזמן הלחימה בצפון. בעטייה של הלחימה

¹ בממוצע, בשנת 2006 יחסית לממוצע בשנת 2005.

ירדה רמת הפעילות ברביע השלישי של השנה (איור ב'-1), והתוצר העסקי ירד ברביע זה ב-4.1 אחוזים לעומת קודמו (במונחים שנתיים). כך נקטעה תקופה של 12 רביעים רצופים שבהם התרחבה הפעילות הכלכלית במהירות. ואולם, השפעת הלחימה הייתה זמנית, ועל כך מעידה ההתאוששות המהירה ברביע האחרון של השנה. הפסד התוצר בגלל המלחמה מוערך בכ-0.5 אחוז, והפגיעה בתוצר העסקי - ב-0.7 אחוז. (ראו תיבה ב'-2).

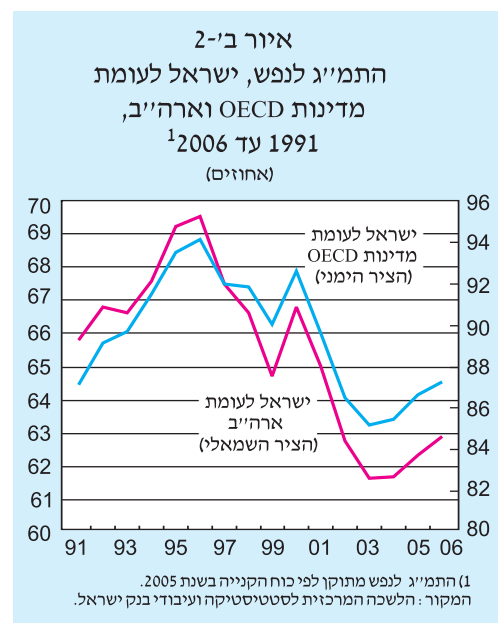
מידתה הקטנה יחסית של פגיעת הלחימה בצפון בפעילות הכלכלית מוסברת גם במצבו הטוב יחסית של המשק בעת התרחשותה: גיאות בפעילות הכלכלית, עודף גדול בחשבון השוּטף, עודף בהכנסות הממשלה, ומדיניות מקרו-כלכלית שעמדה ביעדיה זה כמה שנים. מדיניות זו הגבירה את אמון הציבור במשק, והדבר התבטא ביציבות של שוקי ההון והמטבע בזמן הלחימה. היציבות מילאה תפקיד מכריע במזעור הנזק הישיר מהלחימה - תוצאת הפגיעה הישירה בייצור בגלל העזיבה ההמונית את צפון הארץ וגיוס המילואים הנרחב - וגם בהתאוששות המהירה של המשק אחריה, שכן הזעזוע הראשוני לא יצר נזקים עקיפים. כך, לדוגמה, ההשקעה בנכסים קבועים, שהיא רגישה במיוחד לשינוי בציפיות ובתפיסת הסיכון, לא הגיבה כלל על הלחימה, והיא אף הוצאה ברביע השלישי של השנה במידה ניכרת.

גורם נוסף שפעל למזעור הזעזוע הוא מבנה החוב וההתחייבויות של המשק הישראלי, והעובדה שלמשק יש נכסי חוב נטו בחו"ל (חוב חיצוני שלילי). בשנים האחרונות התרחש תהליך של החלפת נכסים מקומיים, בעיקר מניות, בנכסים בחו"ל, כך שהכנסתו של המשק מבוטחת חלקית נגד זעזועים מקומיים². נוסף על כך פועל שיתוף הזרים בסיכונים המיוחדים למשק הישראלי למיתון תגובתם בעת משבר.

פער התוצר: קצב הצמיחה הגבוה בשלוש השנים האחרונות מצביע על סגירה הדרגתית של "פער התוצר", שנוצר במשק במהלך שנות המיתון בתחילת העשור. אמנם אמידת פער

השפעתה הקטנה של הלחימה בצפון היא גם תוצאת של נקודת מוצא נוחה במשק.

פער התוצר הצטמצם במידה משמעותית במהלך השנה.

התוצר בשיטות המבוססות על פונקציית ייצור מלמדת שגם בסוף 2006 היה פער בין רמת התוצר בפועל לרמתו הפוטנציאלית³, ועל כך מצביעה גם אמידה המבוססת על הפרדה בין זעזועים קבועים לחולפים (איור ב'-3); ואולם העלייה בתשואה על ההון, שיעור הגידול הגבוה יחסית של ההשקעה בענפי המשק, תוך ירידה ביחס ההון לעובד השנה, מגמת הייסוף הריאלי במהלכה וירידה נמוכה בלבד של עלות העבודה ליחידת תוצר - כל אלה מעידים שתהליך מיצוי כושר הייצור של גורמי הייצור הקיימים, ובמיוחד של מלאי ההון, קרוב לסיומו. אשר לכוח העבודה - מבחינה של התפתחות השכר ושל שיעור האבטלה לפי רמת ההשכלה עולה שהמשק קרוב למיצוי

² הנכסים בחו"ל מייצרים זרם הכנסות שאינו תלוי בגורמים מקומיים כגון שינויים במצב הביטחוני. עם זאת, רובה של ההכנסה הלאומית הוא תמורה לעבודה, שאותה לא ניתן לבטח נגד זעזועים מקומיים.

³ השיטות השונות לחישוב פער התוצר המשמשות בבנק ישראל מתוארות בדוח הבנק לשנת 2004, בחלק של מחלקת המחקר, תיבה א'-1. בחישובים אלו נמצא שפער התוצר העסקי בסוף 2006 עדיין משמעותי.

עדיין לא נסגר הפער
בתוצר לנפש, יחסית
למדינות המפותחות, פער
שנוצר בתקופת המיתון.

הפריון הכולל עלה עלייה
ניכרת מתחילת העשור,
אחרי קיפאון בעשור
הקודם.

אחת הסיבות המרכזיות
לעליית הפריון היא
שיפור באיכות של כוח
העבודה.

כוח העבודה המשכיל שבו. (הרחבה ראו בפרק ה' - שוק העבודה.) העלייה בתעסוקה של עובדים בעלי השכלה נמוכה לא יצרה עד עתה לחץ לעלייה בעלות העסקתם, כנראה עקב העלייה המקבילה בהיצע העבודה של עובדים אלו. שיעור האבטלה הגבוה שלהם מלמד שהמשק עדיין רחוק ממיצוי מלא של גורם ייצור זה, ועל כך ניתן ללמוד גם מהתפתחות השכר. (ראו פרק ה' - שוק העבודה.) מכל מקום, על פי רמתו הנמוכה-יחסית של התוצר-לעובד של עובדים ברמות ההשכלה הנמוכות פער התוצר הנגזר משיעור תעסוקתם הנמוך אינו גבוה, ושיעור האבטלה השורר במשק כיום דומה לזה המתיישב עם אינפלציה קבועה (איור ב'-3), כך שירידה נוספת באבטלה צפויה להיות איטית יותר.

השוואה של התוצר לנפש בין ישראל לארה"ב ולמדינות OECD מלמדת שמתחילת העשור ירד התוצר היחסי לנפש בישראל בכ-5 נקודות אחוז (איור ב'-2). ייתכן שהדבר נובע מבעיות מבניות במשק הישראלי, המונעות ממנו לשמור על מקומו היחסי; באפשרות זו תומכות השוואות על פני פרקי זמן ארוכים יותר, שלפיהן קצבי הגידול של הפריון הכולל בישראל, ובמידה פחותה גם של פריון העבודה, נמוכים מאשר בארצות המפותחות.⁴

התפתחות פריון הייצור בטווח הארוך: גידולו השנתי הממוצע של הפריון הכולל עמד על 1.6 אחוזים בשנות השבעים ועל 2.5 אחוזים בשנות השמונים, ואילו בשנות התשעים שיעורו אפס. משנת 2000 עד 2006 גדל הפריון הכולל בשיעור שנתי ממוצע של 0.9 אחוז; שיעור זה אמנם גבוה יחסית לשנות התשעים, אך נמוך מאשר בארצות המפותחות. מחצית מגידולו של הפריון הכולל מתחילת העשור הנוכחי מוסברת בשיפור איכותו של כוח העבודה. (ראו תיבה ב'-1.)

קשה להסביר את הקיפאון של הפריון הכולל בשנות התשעים. הפריון לא גדל במשך עשור שלם, אף שהמשק נפתח במהלכו לסחר בין-לאומי כמעט ללא הגנות - וכך גם לזרימה של טכנולוגיות ייצור ולהשקעות מחו"ל - ואף שבמהלך העשור הזה התחוללו מהפכות טכנולוגיות של ממש, בייחוד בתחום המחשוב והתקשורת, שהביאו לגידול גבוה של הפריון הכולל במדינות המפותחות.

אחת הסיבות לקיפאון הפריון הכולל בישראל, וכן לפער בין ההתפתחות בישראל לארצות המפותחות, היא שיפור נמוך בלבד של איכות כוח העבודה. השינויים באיכות כוח העבודה הם גורם מפתח בהתפתחות הפריון הכולל בטווח הארוך, והם מסבירים כ-40 אחוזים מגידולו בין השנים 1987 ו-2005.

מהשוואה בין-לאומית עולה כי שיעור הגידול של איכות כוח העבודה בישראל נמוך מאשר בארצות המפותחות. הסיבה המרכזית לכך היא השתלבותם של עולי שנות התשעים

⁴ ראו דוח בנק ישראל לשנת 2005, תיבה ב'-3.

בשוק העבודה. למרות שיעורי ההשכלה שלהם, הגבוהים אף מאלו של הוותיקים, ההתאמה של כישוריהם לשוק העבודה הישראלי חלקית בלבד, בייחוד סמוך למועד עלייתם, והדבר מתבטא בשכרם היחסי הנמוך. כתוצאה מתהליך הקליטה של העולים, איכות כוח העבודה בשנות התשעים לא עלתה למרות העלייה בשיעורי ההשכלה. ואולם, במהלך הזמן התאימו העולים את כישוריהם לשוק המקומי, לפחות באופן חלקי, כך שחלק מההשפעה השלילית על הפריון הייתה זמנית.

המשק הישראלי - תמונת מצב: התוצר המקומי הגולמי הגיע בשנת 2006 לרמה של 626 מיליארדי ש"ח, רמת התוצר לנפש הגיעה ל-88.8 אלף ש"ח, וההכנסה הפנויה לנפש מכל המקורות - ל-55.8 אלף ש"ח (במחירים שוטפים)⁵. השוואה בין-לאומית של רמת התוצר לנפש, מתוקנת בגין ההפרשים בין המדינות בכוח הקנייה⁶, מלמדת שרמת התוצר לנפש בישראל עומדת על 88 אחוזים מרמתו הממוצעת בארצות OECD ועל 63 אחוזים מרמתו בארצות הברית (איור ב'-2). הסיבה המרכזית לפער היא שיעור התעסוקה הנמוך יותר בישראל, תוצאה של שיעור השתתפות נמוך ושיעור אבטלה גבוה יחסית⁷. סיבה נוספת היא הרכב הגילים הייחודי בישראל - שיעור נמוך של האוכלוסייה בגיל העבודה, תוצאה של שיעור ילודה גבוה יחסית לארצות המפותחות.

השוואה של רמת התוצר לעובד, המיטיבה יותר לשקף את רמת הקידמה הטכנולוגית וכושר התחרות של החברות הישראליות, מלמדת שהתוצר לעובד בישראל דומה לממוצע בארצות OECD ומגיע ל-80 אחוזים מהתוצר לעובד בארצות הברית⁸.

מהשוואות אלו עולה כי מבחינת היעילות בתהליכי הייצור ישראל ניצבת במקום גבוה בקבוצת המדינות המפותחות. בכך תומכים גם ההרכב הענפי של המשק והרכב השימושים. בתחומים מסוימים, כגון שיעור ההשקעה במחקר ופיתוח ומשקל ענפי טכנולוגיות המידע בתוצר העסקי, ישראל היא הראשונה בעולם⁹. גם בחינה של מדדי פיתוח רחבים יותר, כגון תוחלת החיים ושיעורי הלמידה, מציבה את ישראל במקום גבוה בין המדינות המפותחות.

עם זאת, מבחינת רמת החיים מקומה של ישראל בקבוצת המדינות המפותחות נמוך. כדי לצמצם את הפער, דרושה הגדלה משמעותית של שיעור המועסקים במשק, תהליך שיחייב גם גידול של ההשקעה, לשם מניעת ירידה ביחס ההון לעובד. נוסף על כך יש לייעל ולתעש את תהליכי הייצור בענפים בלתי-סחירים שבהם פריון הייצור נמוך יחסית - כחלק מענפי השירותים וענף הבנייה. בהקשר זה נציין שמדיניות הממשלה בפועל, המתאפיינת בגידול של מספר העובדים הזרים, בניגוד למדיניות המוצהרת, מעכבת את התהליך.

התוצר לנפש בישראל
נמוך מהממוצע ב-
OECD.

התוצר לעובד בישראל
דומה לממוצע בארצות
OECD.

בחינה של מספר מדדי
פיתוח מציבה את ישראל
במקום גבוה בין המדינות
המפותחות.

⁵ ההכנסה הפנויה שווה להכנסה הלאומית פחות מסים ופחות הכנסה של המיגור הציבורי מרכוש, בתוספת תשלומי ההעברה והריבית שהממשלה מעבירה לפרטים, ובתוספת ההעברות החד-צדדיות מחו"ל למגזר הפרטי.

⁶ החישוב מבוסס על מדדי כוח הקנייה של OECD, המחושבים גם על ידי הלמ"ס, ונסמך על הנתון לשנת 2005, שלפיו שער החליפין המתוקן הוא 3.23 שקלים לדולר.

⁷ שיעור האבטלה בישראל, 8.4 אחוזים, גבוה מהממוצע ב-OECD ב-5.8 אחוזים, וגבוה בהרבה משיעור האבטלה בארה"ב, 4.4 אחוזים.

⁸ עם זאת, המועסק הישראלי עובד בממוצע יותר שעות - 36.2 שעות בשבוע, לעומת 33.9 בארצות הברית, כך שההפרש בתוצר לשעה בין ישראל לארה"ב גבוה יותר. השוואת התוצר לעובד מבוססת על נתוני OECD.

⁹ ראו שנתון הלמ"ס לשנת 2006, לוחות 28.14, 28.15.

א. הכלכלה העולמית והשפעתה על המשק הישראלי

התנאים החיצוניים
שהמשק פועל בהם
השתפרו, וכך תרמו
למשק צמיחתו.

בתנאי הסביבה שבהם פועל המשק הישראלי היו השנה מספר התפתחויות מנוגדות, אולם בסך הכול התנאים החיצוניים שהמשק פועל בהם השתפרו, וכך תרמו להמשך צמיחתו. המדדים לרמת הפעילות הכלכלית העולמית מצביעים על שיפור ביחס לשנה הקודמת: האצה בשיעור הצמיחה במדינות המפותחות, לשיעור ממוצע של 3.1 אחוזים אחוזים בשנת 2006, לעומת 2.6 אחוזים בשנת 2005; האצה בשיעור הגידול של הסחר העולמי, לשיעור של 8.9 אחוזים, לעומת 7.4 אחוזים בשנת 2005, ובמיוחד ביבוא של הארצות המפותחות - משתנה מפתח בביקוש ליצוא הישראלי - לשיעור של 6.2 אחוזים, לעומת 5.8 אחוזים בשנת 2005. השגשוג העולמי וקצבי הגידול הגבוהים אפיינו גם את תעשיית הטכנולוגיה העילית, שהיצוא הישראלי קשור אליה במיוחד. הגיאות בכלכלה העולמית לוותה בגיאות בשוקי ההון, וכן בשמירה על רמת ריביות נמוכה יחסית, התפתחויות שהשפיעו לחיוב על עלות גיוס ההון של החברות הישראליות, במישורין ובעקיפין. גידול הפעילות הכלכלית בעולם לוזה בעלייה חריפה של מחירי הנפט ושל מחירי הסחורות האחידות (nonfuel commodities) האחרות, זו השנה השלישית ברציפות¹⁰. להתפתחות זו נודעת השפעת הכנסה שלילית על משקים המייבאים נטו סחורות אלו, ובהם המשק הישראלי, ולכן - גם השפעה שלילית על רמת הפעילות, בעיקר דרך צמצום הביקוש לצריכה פרטית. אף על פי כן, הפגיעה בתנאי הסחר החיצוניים נמוכה יחסית. מלבד זאת השפעתה הישירה על צד הייצור זניחה, משום שהמשק הישראלי אינו עתיר בתעשיות כבדות או בתעשיות עצימות-אנרגיה, ולפיכך הוא עמיד יחסית בפניה. כתוצאה מעליית מחירי הדלק והסחורות האחידות האחרות, הורעו תנאי הסחר החיצוניים של המשק הישראלי בשיעור של 1.5 אחוזים בלבד, והדבר גרם להפסד הכנסה לאומית, במונחי כוח קנייה, בשיעור של 0.6 אחוז תוצר.

ב. המצב הביטחוני והשלכותיו

במהלך חודש הלחימה
בצפון הפגין המשק
הישראלי יציבות גבוהה.

סיבה נוספת לצמיחה היא הירידה במספר פיגועי הטרור מאז המחצית השנייה של 2003. שיפור זה היה מן הגורמים לעלייה בפעילות הכלכלית במחצית הראשונה של השנה. הלחימה בצפון במהלך הרביעי השלישי פגעה באופן ממוקד בפעילות הכלכלית בצפון הארץ ובתיירות החוץ, אך חלק מהפעילות הכלכלית הוסט למרכז הארץ ולדרומה, וההתאוששות המהירה של הפעילות מאז סיום הלחימה מלמדת שפגיעתה הייתה זמנית, ולא היו לה השלכות ארוכות טווח, אלא על תיירות החוץ בלבד, שלא התאוששה ממנה לחלוטין עד סוף השנה.

המשק הישראלי הפגין יציבות גבוהה במהלך חודש הלחימה בצפון, והסיכון המיוחס לו כנראה לא עלה כלל במהלכה, כפי שניתן ללמוד מאי-התגובה של שוקי ההון, שוק מטבע החוץ ודירוג המדינה של ישראל על ידי סוכנויות הדירוג הבין-לאומיות. פרמיית הסיכון של המשק הישראלי אף ירדה בסוף השנה. למרות אלו, הסיכון הביטחוני הבסיסי במשק נותר גבוה, והוא יפחת משמעותית רק אם התנאים הביטחוניים היסודיים ישתנו לטובה.

¹⁰ עלייה של 29.7 אחוזים במחירי הדלק ועלייה של 22.1 אחוזים במחירי הסחורות האחידות האחרות, בממוצע שנתי. המקור: WEO, September 2006.

ג. המדיניות הכלכלית והשפעתה על הפעילות

המדיניות המקרו-כלכלית בשנים האחרונות תומכת בתהליך הצמיחה; המדיניות חתרה להשגת יעדיה, ובכך פעלה להגברת היציבות והאמון במשק, ואפשרה לכוחות החיצוניים החיוביים שהשפיעו עליו לבוא לידי ביטוי מלא. מדיניות זו, הנושאת אופי של השקעה לטווח ארוך, מחסנת את המשק חלקית בפני זעזועים שליליים, וחשיבותה ניכרה במהלך הלחימה בצפון: למרות ההשפעה השלילית הישירה של הלחימה על הפעילות הכלכלית, שררה במשק יציבות מרשימה במהלכה, והוא התאושש במהירות עם סיומה.

המדיניות הפיסקלית התאפיינה השנה בגידול נמוך של ההוצאה לצריכה ציבורית מקומית יחסית לתוצר - אך גבוה יחסית לשנתיים הקודמות - בעמידה ביעד הגירעון תוך ביצוע מלא של תוכנית הפחתת המס, שהביאה להפחתה של שיעורי המס הישירים והעקיפים, ובהעלאה נומינלית של שכר המינימום. תשלומי ההעברה לנפש נותרו ללא שינוי, לאחר שלוש שנים של ירידות רצופות. תוכנית הפחתת המס, שבוצעה השנה במלואה, היא חלק מתוכנית ארוכת טווח, שבמסגרתה הופחתו שיעורי המס בשלוש השנים האחרונות. מדיניות זו, הנמשכת משנת 2004¹¹, תמכה בהפחתה מתמדת של עלות העבודה ליחידת תוצר, וכך תמכה בהתאוששות, וכן בהשקעה בענפי המשק. (ראו תיבה ו'-1 בדוח זה ותיבה ב'-1 בדוח לשנת 2005). נציין כי הפחתת שיעורי המס, ובמיוחד המס הישיר, פועלת לעלייה בגורמי הייצור - הון ועבודה - וכך היא פועלת, בטווח הקצר, לגידול התוצר. כן נמצא שהיא מגדילה את פרוץ הייצור¹². העלייה של משקל המס על הכנסות שלא משכר (לוח ב'-5) היא תוצאה מהעלייה ברמת הפעילות הכלכלית ואינה פוגעת במגמת ההתרחבות.

המדיניות המוניטרית, בממוצע שנתי, הייתה ניטרלית יחסית לרמת הפעילות, כלומר לא יצרה כוחות להאטת הצמיחה. אמנם שיעורי הריבית הריאלית עלו, אך זהו תהליך צפוי, בשל הצטמצמות פער התוצר. הריבית הריאלית הצפויה לטווח קצר הייתה נמוכה יחסית לשיעורה בטווח הארוך, קצב הגידול של התוצר הנומינלי היה גבוה יחסית לקצב הגידול של התוצר הפוטנציאלי בתוספת יעד האינפלציה, והריבית הריאלית הייתה נמוכה יחסית לתשואה על ההון הנקי, כלומר נמוכה יחסית לשיעורה בשיווי משקל. למרות החטאת יעד האינפלציה במהלך השנה, בממוצע, עלו מחירי הצריכה הפרטית ב-2.1 אחוזים, בהתאם לציפיות ולסביבת האינפלציה הנגזרת מהיעד.

המדיניות המקרו-כלכלית בשנים האחרונות תומכת בתהליך הצמיחה.

המדיניות הפיסקלית התאפיינה השנה בגידול נמוך של ההוצאה לצריכה ציבורית.

המדיניות המוניטרית לא יצרה כוחות להאטת הצמיחה.

¹¹ המע"מ הופחת במאוס 2004, והמסים הישירים הופחתו בתחילת 2005.

¹² י' לביא ומ' סטרבצ'נסקי (2001), "השפעתם של משתני מדיניות ושל העלייה על התוצר העסקי ורכיביו - גורמי הייצור והפריץ - בישראל, 1960 עד 1995", סקר בנק ישראל, 73.

תיבה ב'-1: שינויים באיכות כוח העבודה בישראל ותרומתם לפריון הכולל¹

עלייה באיכות כוח העבודה היא גורם מפתח בתהליך צמיחה בת-קיימא של משק מפותח, וחשיבותה גדלה על פני זמן עקב שיפורים טכנולוגיים הדורשים מועסקים בעלי הון אנושי גבוה. בחשבונאות הצמיחה הרגילה נהוג לחשב את השינוי בתשומת העבודה, בפריון העבודה ובפריון הכולל ללא התחשבות באיכות כוח העבודה. אמנם הנחה זו היא סבירה בטווח הקצר, אך בטווח הארוך השינוי באיכות כוח העבודה משמעותי.

בחישוב המקובל של סך תשומת העבודה מניחים שכל העובדים במשק זהים, והתוצאה מתקבלת על ידי חיבור פשוט של שעות העבודה של כל העובדים. בחישוב המתוקן בגין איכות כוח העבודה (להלן מתוקן-איכות) התשומה של עובדים שונים משוקללת לפי שכרם היחסי, וכך מתקבלים אומדנים מדויקים יותר של השינויים בפריון העבודה ובפריון הכולל, תוך זיהוי טוב יותר של תרומת השינויים הטכנולוגיים לתהליך הייצור. ההנחה המרכזית בחישוב מתוקן-איכות היא ששכר העובדים משקף את ערך תפוקתם - כלומר ששוק עבודה תחרותי - והשכר אינו מושפע מגורמים אחרים כאפליה וכוח מיקוח של עובדים ומעבידים². השינוי באיכות כוח העבודה מוגדר כהפרש בין השינוי בתשומת העבודה מתוקנת-איכות לשינוי בתשומת העבודה. חישוב כזה, על בסיס ההנחה ששוק העבודה תחרותי, נערך בבנקים מרכזיים כבנק הפדרלי של ארה"ב, הבנק המרכזי האירופי והבנק המרכזי בבריטניה, וכן על ידי הלשכה לסטטיסטיקה של עבודה בארה"ב.

המקור העיקרי לשינוי באיכות תשומת העבודה הוא התמורות בהרכבה. ההתפתחויות המרכזיות בהרכב תשומת העבודה של ישראלים בשני העשורים האחרונים הן (לוח 1): (א) עלייה משמעותית של חלק העובדים המשכילים; (ב) כניסה נרחבת של עולים מברה"מ-לשעבר לשוק העבודה; (ג) עלייה ניכרת של חלק הנשים³.

כדי להתחשב בהבדלים באיכות כוח העבודה בין המועסקים השונים אנו משקללים את תשומת עבודתם לפי השכר הממוצע לשעת עבודה המשולם לכל העובדים המשתייכים לאותה קבוצת השכלה ומגדר, ובתוך כל קבוצה - בחלוקה בין ותיקים לעולים חדשים; כל זאת לפי שכר היחסי בשנת 2005. מלוח 2 עולה כי

¹ תוצאות ראשוניות ממחקר בתהליך. המחקר יכלול גם ניתוח של פריון העבודה והפריון הכולל, מתוקנים בגין איכות כוח העבודה, ותוך התחשבות בתעסוקת עובדים לא-ישראלים. המושג המקובל בספרות לאיכות כוח העבודה הוא labor quality, ובארה"ב היא נקראת לעיתים labor composition.

² ערך התפוקה השולית יכול להשתנות גם כתוצאה מהתפתחויות בביקוש ובהיצע שאינן קשורות לשינויי איכות. לדוגמה: מחירי התפוקה יכולים לרדת עקב צמצום הביקוש למוצר. מכאן שהשכר הוא רק קירוב לאיכות העובדים.

³ בשנים 1987-2005 לא נרשם שינוי משמעותי בגיל הממוצע של המועסקים ובהרכבם לפי לאום.

השכר-לשעה של עובדים משכילים, ותיקים וגברים גבוה מזה של עובדים בעלי השכלה נמוכה, עולים חדשים ונשים, בהתאמה. על פני זמן, בקרב ותיקים פערי השכר בין גברים לנשים נותרו דומים בכל רמת השכלה, ואילו התשואה להשכלה, עלתה. פער השכר בין עולים לוותיקים באותה רמת השכלה הצטמצם, אך נותר גבוה. (הרחבה בהמשך).

לוח 1

הרכב תשומת העבודה של ישראלים (אחוזים)

	2005			1995			1987
	עולים ¹	ותיקים	סה"כ	עולים ¹	ותיקים	סה"כ	
גברים	53.9	63.4	61.6	61.2	66.3	65.6	68.6
נשים	46.1	36.6	38.4	38.8	33.7	34.4	31.4
סה"כ	100	100	100	100	100	100	100
התפלגות ותיקים/עולים ¹	19.3	80.7	100	13.0	87.0	100	100
שנות לימוד							
16+	25.7	28.0	27.5	25.8	18.8	19.7	15.9
15-13	36.3	23.7	26.1	36.6	20.0	22.1	16.9
12-11	24.5	36.4	34.1	19.7	39.6	37.0	35.9
10-0	13.6	12.0	12.3	17.9	21.7	21.2	31.3
סה"כ	100	100	100	100	100	100	100

(1) עולים משנת 1990 ואילך.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח 2

מדד השכר לשעת עבודה של עובדים ישראלים

(גברים ותיקים בעלי 16+ שנות לימוד = 100)

2005 ¹				1995		1987	שנות לימוד
עולים ²		ותיקים		עולים ²	ותיקים		
גברים							
(48.3)	63.8	(75.7)	100	55.0	100	100	16+
(33.3)	43.9	(49.6)	65.5	38.5	64.7	76.1	15-13
(30.1)	39.7	(35.8)	47.3	33.5	48.4	56.2	12-11
(25.5)	33.7	(32.1)	42.4	29.9	42.3	55.6	10-0
נשים							
(38.6)	51.0	(56.8)	75.0	57.7	83.5	78.3	16+
(28.9)	38.2	(42.7)	56.4	33.4	61.4	65.6	15-13
(22.2)	29.3	(29.3)	38.6	29.4	43.4	47.5	12-11
(21.0)	27.8	(26.5)	35.0	24.9	33.6	43.2	10-0

(1) בסוגריים - השכר לשעה בש"ח שוטפים.

(2) עולים משנת 1990 ואילך.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

העלייה ממדינות חבר העמים בשנות התשעים התאפיינה בהון אנושי ובשיעורי השתתפות גבוהים מאלו של הוותיקים, וחלקם של העולים בתשומת העבודה מגיע כיום לחמישית. שכרם נמוך מזה של ותיקים באותה רמת השכלה, בעיקר משום שהמיומנות המקצועית שלהם אינה ניתנת להעברה במלואה לישראל, ולכן התשואה עליה נמוכה - במיוחד סמוך למועד העלייה לארץ אבל גם לאחר מכן. הוכחה לכך היא שחלק לא מבוטל מהעולים אינם עוסקים במשלח היד שבו החזיקו בארץ המוצא, וגם לא במשלח יד התואם את רמת השכלתם.

ממספר תופעות ניתן להסיק שרוב פער השכר בין עולים לוותיקים משקף הבדלים בערך התפוקה השולית: ראשית, בשנת 2005 - דהיינו לאחר צבירת ניסיון תעסוקתי משמעותי בארץ - עדיין שכרם של העולים נופל מזה של הוותיקים בשיעור ניכר. שיעור שאינו מתיישב עם סדרי הגודל של פערי שכר הנובעים מאפליה ומכוח מיקוח חלש, ומאפיינים קבוצות מיעוט, מהגרים ואחרים. שנית, תהליך ההתכנסות של שכר העולים לשכר הוותיקים אינו עולה בקנה אחד עם אפליה⁴. שלישית, השכר היחסי של עולים יורד ככל שרמת השכלתם עולה, אף שכוח המיקוח בדרך כלל עולה עם רמת ההשכלה, שכן מדובר בשוק עבודה תחרותי יותר. בסיכומי של דבר, פערי השכר בין עולים חדשים לוותיקים משקפים, להערכתנו, בראשונה הבדלים בערך התפוקה השולית⁵.

חלקן של הנשים בתשומת העבודה עלה בשנים 1987-2005 ב-7 נקודות אחוז והגיע ל-38.4 אחוזים. השכר של נשים לשעת עבודה נמוך מזה של גברים ברמת השכלה דומה. פערי השכר בין נשים לגברים ניכרים וציבים על פני זמן. לפי מספר עדויות הם משקפים בעיקר הבדלים בערך התפוקה: (א) נשים נוטות באופן מסורתי לרכוש השכלה בתחומים שבהם התמורה בשוק העבודה נמוכה יחסית; (ב) לנשים פחות ניסיון תעסוקתי מאשר לגברים, מהסיבות הבאות: (1) שכיחות גבוהה של עבודה חלקית (נשים עובדות כשלושה רבעים משעות העבודה השבועיות של גברים); (2) נטייה לצאת מכוח העבודה לפרקי זמן שונים לשם לידה וטיפול בילדים⁶; (3) עלייה מהירה של שיעורי השתתפות בשוק העבודה, שבעקבותיה גילן הממוצע של המועסקות נמוך מזה של המועסקים. כפועל יוצא הניסיון התעסוקתי של נשים נמוך בהרבה מזה של גברים. נציין כי התשואה לניסיון בישראל יכולה להגיע לכ-4 אחוזים לשנה. הגורמים שצוינו לעיל מסבירים קרוב לוודאי את רוב הפער בשכר בין נשים לגברים, כך שגורמים אחרים, כאפליה וכוח מיקוח חלש, הם משניים. לראיה - פערי השכר הלא-מוסברים בין גברים לנשים המועסקים אצל אותו מעסיק קטנים⁷.

⁴ Z. Eckstein and Y. Weiss (2004), "On the Wage Growth of Immigrants: Israel 1990-2000", *Journal of European Economic Association* 2, No. 4, 665-695.

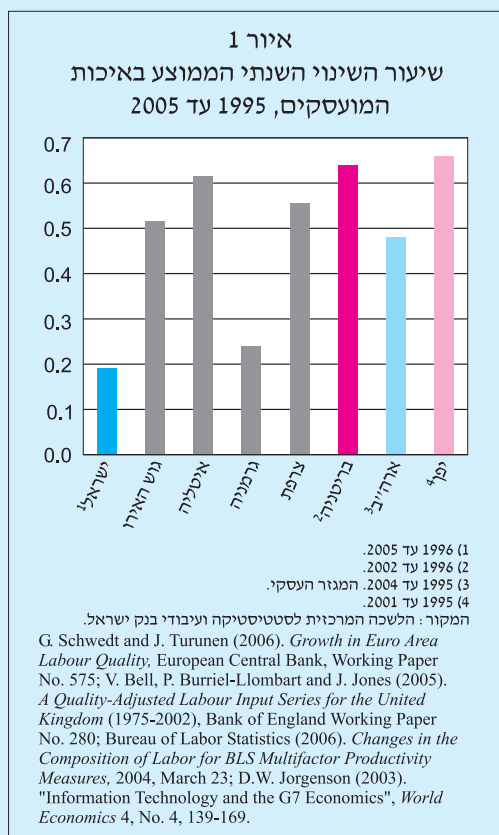
⁵ יתר על כן, השימוש בשכר היחסי של שנת 2005 לצורך חישוב השינויים באיכות תשומת העבודה מצמצם מאוד את האפשרות שאפליה וכוח מיקוח חלש הם גורמים משמעותיים, בגלל תהליך התכנסות השכר.

⁶ בשנת 2002 רק 61 אחוזים מהילדות בישראל שבו לעבודה עם תום חופשת הלידה. כ-13 אחוזים לא חזרו לעבודה לאחר תום השנה הראשונה שלאחר חופשת הלידה (המוסד לביטוח לאומי, סקירה שנתית 2005). נוסף על אובדן הניסיון התעסוקתי, יציאה ממושכת מכוח העבודה שוחקת את ההון האנושי שנצבר, ולכן נלוות בדרך כלל ירידה של רמת השכר במשרה העוקבת ("motherhood penalty").

⁷ G. Navon and I. Tojerow (2006). *The Effect of Rent-Sharing on the Gender Wage Gap in the Israeli Manufacturing Sector*, Bank of Israel, Research Department, Discussion Paper No. 2006.05; J.K. Hellerstein and D. Neumark (1999). "Sex, Wages, and Productivity: An Empirical. Analysis of Israeli Firm-Level Data", *International Economic Review* 40, No. 1, 95-123.

עם זאת, אין להוציא מכלל חשבון אפליה בין נשים לגברים בקבלה לעבודה.

השינויים באיכות תשומת העבודה חושבו לתקופה 1987-2005.⁸ במהלכה עלתה תשומת העבודה של עובדים ישראלים ב-68.7 אחוזים,⁹ ותשומת העבודה מתוקנת איכות התרחבה ב-79.8 אחוזים. מכאן ששיעור הגידול השנתי הממוצע של איכות כוח העבודה עמד על 0.35 אחוז.

באותה התקופה עלה הפיריון הכולל (ללא תיקון בגין איכות) ב-0.59 אחוז לשנה, ומכאן שהגידול של איכות תשומת העבודה מסביר כ-40 אחוזים מגידול הפיריון.¹⁰

התמורות בתכונות המועסקים פעלו בכיוונים מנוגדים על איכות תשומת העבודה. שיפור באיכות נרשם בזכות עלייה ניכרת ברמת ההשכלה של המועסקים. לדוגמה: חלקם של בעלי 16 ומעלה שנות לימוד בתשומת העבודה עלה מ-15.9 אחוזים בשנת 1987 ל-27.5 אחוזים בשנת 2005. התרומה השולית השנתית הממוצעת של עליית ההשכלה לאיכות תשומת העבודה נאמדת בכ-0.75 אחוז. בכיוון הנגדי פעלו שני גורמים: עליית משקלם של העולים, שגרעה 0.33 אחוז לשנה¹¹, והעלייה של חלק הנשים בסך התשומה, שהפחיתה 0.11 אחוז לשנה.

השפעות ההשכלה והמגדר דומות מאוד לאלו שנמצאו בבריטניה¹². הפערים באיכות תשומת העבודה בין עולים לוותיקים היו משמעותיים במיוחד סמוך למועד בואם של העולים. בשנים 1990 עד 1995 הקטינו העולים את איכות תשומת העבודה ב-0.88 אחוז לשנה, ואילו בשנים 1995 עד 2005 - רק ב-0.16 אחוז.

⁸ שנת הבסיס קודמת לגל העלייה ממדינות חבר העמים, באה לאחר תקופת ההיפר-אינפלציה, שעיוותה את המחירים היחסיים, ובכללם השכר.

⁹ במקביל גדל מספר המועסקים ב-82.4 אחוזים, ולכן שעות העבודה הממוצעות למועסק פחתו.

¹⁰ החישוב הוא קירוב, המבוסס על הנחה שמשקל תשומת העבודה בפונקציית הייצור עומד על 68 אחוזים, בדומה למשקלה בתוצר העסקי, וכן ששיפור האיכות הכולל של כוח העבודה מייצג גם את השיפור במגזר העסקי.

¹¹ מדובר בתרומה השולית של עצם היותם עולים, בהינתן התפלגות ההשכלה והמגדר שלהם. העובדה שהעולים משכילים יותר מהוותיקים באה לידי ביטוי בתרומתה השולית של ההשכלה.

¹² בתקופה 1985-2002 תרמה עליית ההשכלה של המועסקים 0.69 אחוז לשנה לאיכות תשומת העבודה בבריטניה, וגידול חלקן של הנשים גרע ממנה 0.08 אחוז לשנה.

לשנה. ממצא זה מחזק את הטענה כי השיפור היחסי באיכות כוח העבודה של העולים על פני זמן נבע מתהליך התערותם בארץ.

בשנים האחרונות התפרסמו עבודות אחדות, שחישבו את שיעורי השינוי באיכות תשומת העבודה במספר מדינות מפותחות מרכזיות בשיטות דומות לזו המשמשת כאן. החישוב שהוצג עד עתה מבוסס, כאמור, על השכר היחסי בשנת 2005, בעוד שרוב השיטות מבוססות על סולם שכר יחסי משוקלל בין שנת הבסיס לשנה המאוחרת (Tornqvist Index¹³). בשיטה המשוקללת לא ניתן לעשות שימוש כאשר נוספת במשק תשומה שלא הייתה קיימת בשנת הבסיס, כגון העולים. כדי לחשב נתון בר-השוואה לישראל, השתמשנו בשיטה המשוקללת לגבי התקופה 2005-1995. מאיור 1 עולה כי השיפור באיכות תשומת העבודה בישראל נמוך בהשוואה בין-לאומית. הקירבה בדירוג לגרמניה אינה מפתיעה בהתחשב בתהליך איחודה, הדומה באופיו, בסדר הגודל שלו ובעיתויו לקליטת העלייה בישראל בשנות התשעים. גם אם ננכה את השפעתה של העלייה על איכות תשומת העבודה, ישראל תישאר במקום נמוך יחסית.

¹³ להרחבה על השיטה ראו: U.S. Department of Labor (1993). Labor Composition and U.S. Productivity Growth, 1948-90, Bureau of Labor Statistics, Bulletin No. 2426. השימוש בשיטת Tornqvist Index לישראל לגבי השנים 2005-1995 הניב תוצאות דומות לאלו שהתקבלו בחישוב הראשון.

2. הביקוש המצרפי ורכיביו, היצע התוצר והיבוא

א. השימושים

השימושים המקומיים, המורכבים מסך ההוצאה לצריכה סופית ומההשקעה המקומית הגולמית, התרחבו השנה בשיעור של 4.1 אחוזים, וסך השימושים, הכוללים גם את היצוא, התרחבו בשיעור של 4.5 אחוזים, נמוך משיעור גידולו של התוצר.

הצריכה הפרטית עלתה בשיעור של 4.8 אחוזים, תוך עלייה בשיעור החיסכון הפרטי מההכנסה הפנויה. הצריכה הפרטית השוטפת עלתה בשיעור גבוה של 5.1 אחוזים, בעוד שרכישת המוצרים בני-הקיימא עלתה ב-1.3 אחוזים בלבד. העלייה בסך הצריכה הפרטית משקפת עלייה גבוהה, 3.0 אחוזים, ברמת הצריכה לנפש.

העלייה בפעילות הכלכלית, השיפור הנמשך בשוק העבודה והפחתת שיעורי המס הישיר פעלו לעלייה של ההכנסה הפנויה משכר, וההכנסה הפנויה של משקי הבית מכל המקורות עלתה בשיעור ניכר של 6.0 אחוזים. נוסף על כך עלה השנה במידה ניכרת שוויו של רכוש הציבור, ובייחוד של תיק הנכסים הפיננסי, המשך לעלייתו בשלוש השנים הקודמות. הפחתת שיעור המע"מ במהלך השנה פעלה גם היא לעליית הצריכה, דרך השפעתה הממתנת על מחירים של מוצרי הצריכה. ואולם בהתחשב באלו, ובמיוחד בגידול הגבוה של ההכנסה הפנויה ושל שווי תיק הנכסים, שיעור גידולה של הצריכה נמוך יחסית.

הצריכה הפרטית עלתה
תוך עלייה בשיעור
החיסכון הפרטי

בולט במיוחד שיעור הגידול הנמוך של רכישת מוצרים בני-קיימא, סעיף שבדרך כלל רגיש במיוחד לשינוי בערך הרכוש¹³. ייתכן שהסיבה לכך היא ההרעה הנמשכת בציפיות הצרכנים במהלך השנה, במיוחד בציפיותיהם לגבי מצבם האישי, ועל כך מעיד מדד אמון הצרכנים¹⁴. סיבה נוספת היא מגמת גידול ממושכת של אי-השוויון בהתחלקות ההכנסות; זו פועלת, בדרך כלל, לירידה של הנטייה השולית לצרוך, משום שחלקן של השכבות החלשות בסך ההכנסות יורד. מגמה זו יכולה להסביר גם את העדר התגובה של הצריכה הפרטית לעלייה ברכוש, ובמיוחד ברכוש הפיננסי, אשר מרוכזת כנראה בחלק העליון של התפלגות ההכנסות. נוסף על גורמים אלו ייתכן שהלחימה בצפון גרמה לעלייה בשיעור החיסכון ממניע הזהירות.

לוח ב'-2

המקורות והשימושים, 2001 עד 2006

(שיעורי השינוי הכמותיים, אחוזים)

2006	2005	2004	2003	2002	2001	
5.1	5.2	4.8	1.5	-0.9	-0.6	התוצר המקומי הגולמי
3.1	3.4	12.1	-1.4	-1.1	-5.1	היבוא
5.3	5.9	12.1	-2.3	-5.4	-2.8	מזה: היבוא למעט יהלומים
4.5	4.7	6.8	0.7	-1.0	-1.9	סך כל המקורות
4.9	5.1	18.2	8.2	-2.3	-11.2	היצוא ¹
9.3	7.5	19.9	8.5	-6.1	-10.4	מזה: היצוא ללא יהלומים
4.1	11.5	1.2	-9.6	-11.7	-3.2	ההשקעה המקומית הגולמית
6.4	2.9	0.3	-5.5	-6.0	-3.5	מזה: ההשקעה בנכסים קבועים
4.8	3.4	5.5	0.9	0.8	2.6	הצריכה הפרטית
3.3	2.7	-2.3	-2.3	5.0	3.8	הצריכה הציבורית
4.1	4.4	2.8	-1.5	-0.5	1.2	השימושים המקומיים ¹
4.5	4.7	6.8	0.7	-1.0	-1.9	סך כל השימושים

(1) סך כל השימושים (למעט יבוא ביטחוני) פחות ההשקעה באניות ומטוסים נטו ופחות היצוא.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

רמת החיים בישראל - כפי שהיא נמדדת על ידי רמת הצריכה האינדיווידואלית לנפש, המורכבת מהצריכה הפרטית בתוספת הרכיבים האינדיווידואליים של הצריכה הציבורית, כגון בריאות וחינוך - עלתה השנה ב-2.5 אחוזים.

¹³ ראו: ק' ברוידא וע' פרידמן (2005), "מדד אמון הצרכנים והצריכה הפרטית", סקר בנק ישראל, 78; Y. Lavi (2003), "Do Changes in Current Income Help to Explain Changes in Consumption in Israel?", *Israel Economic Review*, 1 (2).

¹⁴ מדד אמון הצרכנים של ישראל, גלובס מחקרים, פרסומים חודשיים. מדד הציפיות האישיות, שנמצא כבעל יכולת ניבוי לשינויים בצריכה (ראו ההערה הקודמת) ירד בהתמדה במהלך השנה, למרות שיפור בהערכת המצב השוטף. גם במדד TNS/מערב נפתח במהלך השנה פער בין מדד הציפיות למדד השוטף, אלא ששם מדד הציפיות התייצב.

ההשקעה המקומית הגולמית עלתה ב-4.1 אחוזים, תוך צמצום המלאים. ההשקעה בנכסים קבועים, המורכבת מההשקעה בענפי המשק, ההשקעה בבתי מגורים וההשקעה בשירותים ציבוריים, עלתה בשיעור גבוה יחסית של 6.4 אחוזים.

לראשונה מאז תחילת ההתאוששות עלתה ההשקעה בענפי המשק עלה בשיעור גבוה.

ההשקעה בענפי המשק עלתה בשיעור גבוה של 8.1 אחוזים, כתוצאה מזינוק של 10.6 אחוזים בהשקעה במכונות וציוד ו-8.1 אחוזים בכלי תחבורה יבשתיים, ומעלייה של 13.5 אחוזים בהשקעה בנכסים לא-מוחשיים. סעיף אחרון זה, הכולל בעיקר השקעות בתוכנה, גדל בשנים האחרונות במהירות, ומשקלו הגיע לכ-10 אחוזים מסך ההשקעה בענפי המשק. ההשקעה במבנים שלא למגורים עלתה בשיעור נמוך של 1.0 אחוז.

העליות החדות של רוב רכיבי ההשקעה בענפי המשק מלמדות שניצולת ההון הקיים גבוהה יחסית, והדבר בא לידי ביטוי גם בעליית התשואה הגולמית על ההון לשיעור של 15.2 אחוזים, גבוה מהממוצע ארוך הטווח שלה. כתוצאה מהעלייה בניצולת ההון נוצר צורך בהגדלה משמעותית של כושר הייצור כדי להגדיל את התפוקה בהמשך - להוציא את רכיב המבנים, שם יש כנראה עודף משמעותי. העלות הנמוכה של גיוס ההון, שהושפעה מהגיאומטריה בשוקי המניות, והשיעורים הנמוכים של הריבית הריאלית לטווח ארוך פעלו גם הם לעלייה בהשקעות. גידול ההשקעה בענפי המשק הביא לגידול של 3.2 במלאי ההון הגולמי של הענפים, כך שכושר הייצור הפוטנציאלי לשנת 2007, בהסתמך על התפתחות פרויקט הייצור בטווח הארוך, מוערך בכ-4.5 אחוזים.

ההשקעה בבתי מגורים מראה סימני התייצבות והתאוששות, לראשונה מאז תחילת הגיאומטריה: היא עלתה בשיעור נמוך של 1.7 אחוזים, אחרי ירידות רצופות בשנים 2003-2005. למרות העלייה בהכנסה לנפש ובביקוש הכללי לצריכה בשנים האחרונות, לא עלה משמעותית הביקוש לבתי מגורים. על כך ניתן ללמוד מהשינוי הנמוך במחירי הדירות בבעלות, התפתחות שהסבריים לה חלקיים בלבד. נוסף על כך נתקל הענף בקשיי היצע, המתבטאים בעליות גבוהות יחסית של עלות הבנייה. (להרחבה ראו סעיף הבנייה בהמשך.)

ההשקעה בתשתיות, הכוללת את ההשקעה בכבישים, ברכבות, ובמפעלי המים והחשמל, עלתה בשיעור של 3.3 אחוזים.

הצריכה האזרחית עלתה בשיעור גבוה מעט מגידולה של אוכלוסייה.

הצריכה הציבורית עלתה בשיעור של 3.3 אחוזים, והצריכה הציבורית המקומית, שאינה כוללת את היבוא הביטחוני, עלתה ב-2.7 אחוזים. הצריכה האזרחית עלתה בשיעור של 2.4 אחוזים, גבוה מעט משיעור גידולה של אוכלוסייה, והדבר משקף שמירה על רמה כמותית קבועה של אספקת שירותים ציבוריים לנפש - מדיניות שהחלה בשנת 2005, אחרי שנתיים של צמצום¹⁵. הצריכה הביטחונית עלתה בשיעור גבוה של 5.5 אחוזים, בעטייה של הלחימה בצפון, שהביאה לעלייה של 11.8 אחוזים ביבוא הביטחוני, 5.9 אחוזים בקניות המקומיות, ו-1.2 אחוזים בתשלומים למועסקים, תוצאת גיוס המילואים הנרחב במהלך הלחימה.

הצריכה הביטחונית, ובייחוד היבוא, עלו בשיעור ניכר, בגלל הלחימה בצפון.

שיעורי הגידול של הצריכה הציבורית בשנתיים האחרונות מצביעים, לכאורה, על מדיניות מצמצמת יחסית למחזור. עם זאת, המדיניות התייצבה על קצבי גידול התואמים מבחינה כמותית, את קצב גידולה של האוכלוסייה, ולמעשה צד ההוצאות אינו תלוי במחזור. מדיניות כזאת אפשרה, וגם תאפשר בעתיד, הפחתה בנטל המס, כך שהשפעתה הכוללת על הפעילות אינה בהכרח מצמצמת. ירידת משקלה של הצריכה הציבורית למרות העלייה בפעילות וההכנסות הגבוהות ממסים מחזקת את אמינותה של המדיניות, ומעלה את ההכנסה הפנויה העתידית של הפרטים. הגירעון הנמוך והפחתת יחס החוב לתוצר

¹⁵ כדי לשמור על איכותם של השירותים הציבוריים, ולא רק על כמותם, חשוב לשמור גם על שכרם היחסי של העוסקים בהם. השנה השכר היחסי במגזר הציבורי אף עלה.

הנגזרים ממדינות זו תומכים בהפחתת פרמיית הסיכון והריביות, ומעודדים את ההשקעה גם על ידי פינוי מקורות מימון למגזר העסקי והזולתם.

היצוא עלה בשיעור של 4.9 אחוזים, והיצוא ללא יהלומים, המשקף ביתר נאמנות את תרומתו של היצוא לפעילות הכלכלית במשק, עלה בשיעור גבוה של 9.3 אחוזים. שיעור זה דומה לשיעור גידולו של הסחר העולמי, משמע שהמשק הישראלי שמר על חלקו בשוק העולמי. היצוא הובל על ידי היצוא התעשייתי, שצמח בשיעור של 12.1 אחוזים, תוצאה משיעור צמיחה גבוה מאוד של תעשיות הטכנולוגיה העילית ושל יצוא ענפי השירותים עתירי הטכנולוגיה. היצוא הוא הגורם המרכזי שהוביל את הצמיחה במשק השנה, וגידולו מוסבר במידה רבה בשגשוג ענפי הטכנולוגיה העילית בעולם. פירוק תרומת השימושים לצמיחה (לוח ב'-3) מלמד שהיצוא תרם לגידול התוצר 2.2 נקודות אחוז. יצוא השירותים צמח בשיעור מתון יותר, בגלל ירידה של 3.7 ביצוא שירותי התיירות, תוצאת הפגיעה הקשה של הלחימה בצפון, ובגלל שיעור גידול נמוך יחסית, 5.1 אחוזים, של יצוא השירותים האחרים. סך התרומה של יצוא השירותים לגידול התוצר הייתה השנה 0.4 נקודת אחוז בלבד, כמחצית מתרומתם בשנת 2005.

היצוא ללא יהלומים עלה בדומה לשיעור גידולו של הסחר העולמי.

לוח ב'-3 תרומת השינויים בשימושים לשינוי התוצר המקומי הגולמי, 2001 עד 2006 (אחוזי תוצר)

2006	2005	2004	2003	2002	2001	
5.1	5.2	4.8	1.5	-0.9	-0.6	התוצר המקומי הגולמי
5.4	4.3	5.9	-0.1	-1.9	-1.5	התוצר המקומי הגולמי הנגזר ¹
3.1	2.5	1.8	-1.6	-0.6	1.2	סך השימושים המקומיים
2.0	1.4	2.2	0.4	0.4	1.1	הצריכה הפרטית
0.6	0.4	-0.5	-0.3	1.0	0.7	הצריכה הציבורית המקומית
0.6	0.7	0.0	-1.7	-2.0	-0.6	ההשקעה המקומית הגולמית
2.2	1.8	4.1	1.5	-1.3	-2.7	היצוא
1.9	1.0	2.6	0.7	-0.9	-1.1	מזה: יצוא הסחורות
0.4	0.7	1.5	0.8	-0.4	-1.6	יצוא השירותים
0.0	0.3	0.3	0.1	-0.4	-1.4	יצוא התיירות

(1) התוצר המקומי הגולמי הנגזר מתקבל כסך התרומות של השימושים לתוצר על פי מקדמי לוח תשומה-תפוקה של שנת 1995. ההפרש בין התמ"ג לתמ"ג הנגזר נובע מסטייה של התרומה בפועל מהתרומה המחושבת.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב'-4

ההתפתחויות במהלך השנה, 2005 ו-2006

(נתונים מנוכי עונתיות, שיעורי השינוי לעומת הרביע הקודם, במונחים שנתיים)

2006				במהלך השנה		
IV	III	II	I	2006	2005	
המקורות והשימושים						
7.3	-0.8	6.4	5.7	4.6	5.6	התוצר המקומי הגולמי
10.0	-4.1	8.7	7.9	5.4	7.1	תוצר המגזר העסקי
4.9	4.8	4.6	7.7	5.5	2.4	הצריכה הפרטית
4.9	17.9	-0.1	4.8	6.7	2.0	הצריכה הציבורית
-7.7	27.7	2.9	5.1	6.2	4.0	מזה: ההשקעה בענפי המשק
15.7	4.4	3.5	1.9	6.2	0.8	ההשקעה בדיור
6.8	-13.5	46.0	1.5	8.2	4.4	היצוא ללא יהלומים
55.4	-89.1	15.8	9.6	-32.0	61.5	יצוא התיירות
23.8	-7.9	14.5	7.4	8.8	2.8	היבוא ללא יהלומים
7.7	8.3	8.8	8.8	² 7.7	² 8.9	שיעור האבטלה ¹

(1) נתונים אלו מתייחסים לרמות ולא לשיעורי השינוי.

(2) נתונים לסוף השנה.

ב. המקורות

סך המקורות העומדים לרשות המשק עלו השנה ב-4.5 אחוזים, תוצאת עלייה של 5.1 אחוזים בתוצר המקומי הגולמי ועלייה בשיעור נמוך יותר, 3.1 אחוזים, של סך היבוא. לאורך זמן, משקל היבוא בסך המקורות במשק עלה, כתוצאה ממגמות ארוכות טווח של הגברת הפתיחות וההתמחות של המשק, ובזמן הגיאות - גם משום שעודף הביקושים הופנה ליבוא, עקב קשיחות ההיצע של התוצר בטווח הקצר. למרות זאת, משקל היבוא (ללא יהלומים) בסך המקורות התייצב בשנתיים האחרונות, והסיבות לכך הן החלקת תצרוכת, רמתו המפוחתת של שער החליפין הריאלי, שתומכת בהחלפת יבוא, ופער תוצר שאיפשר את גידול היצע התוצר ללא עלייה של מחירו היחסי.

היצע התוצר העסקי: התוצר העסקי עלה השנה בשיעור גבוה של 6.4 אחוזים. הואיל והעלייה בגורמי הייצור במשק הייתה השנה מתונה יחסית - מלאי ההון גדל ב-2.7 אחוזים, ותשומת העבודה גדלה בשיעור של 2.8 אחוזים בלבד - הרי שעיקר הגידול של התוצר העסקי מקורו בשיעור גידול חד, 3.5 אחוזים, של הפריין הכולל. קצב הגידול הממוצע של הפריין הכולל מתחילת העשור הוא 0.9 אחוז, כך שהגידול הגבוה של הפריין הכולל בשלוש השנים האחרונות - 4.2 אחוזים בממוצע - הוא במידה רבה מחזורי, ומקוזה את הירידות של הפריין הכולל בתחילת העשור.

כוח העבודה האזרחי גדל ב-2006 בשיעור גבוה יחסית של 3.2 אחוזים, והדבר איפשר גידול גבוה יחסית, 3.1 אחוזים, של מספר המועסקים, תוך מיתון הלחץ לעליות שכר. השכר עלה בשיעור נמוך מזה של גידול פריין העבודה, אשר עלה בשיעור חד של 3.6 אחוזים, וכתוצאה מכך הוסיפה וירדה השנה עלות העבודה ליחידת תוצר ב-1.4 אחוזים, המשך

קצב הגידול של גורמי הייצור היה השנה נמוך יחסית.

עיקר הגידול של התוצר העסקי מקורו בגידול חד של הפריין הכולל.

לוח ב'-5
היצע התוצר העסקי, 2001 עד 2006
(שיעורי השינוי הכמותיים, אחוזים)

2006	2005	2004	2003	2002	2001	
2.7	2.7	3.0	4.0	5.6	6.9	מלאי ההון הגולמי
2.8	2.4	1.1	0.0	0.3	-1.3	תשומת העבודה ¹
3.2	1.7	2.4	1.1	0.4	1.2	כוח העבודה האזרחי + עובדים זרים ²
3.5	4.0	5.0	0.9	-4.7	-3.1	פריון הייצור ³
15.2	13.3	12.0	10.9	9.5	11.0	שיעור התשואה להון הגולמי (אחוזים)
29.7	26.8	25.8	26.2	28.2	31.0	משקל המס על ההכנסות שלא משכר (אחוזים) ⁴
						התשואה הריאלית על איגרת חוב ל-10 שנים (אחוזים)
3.8	3.6	4.2	4.8	5.2	4.9	הריבית הריאלית בדיעבד - משוקללת (אחוזים) ⁵
11.0	5.9	6.9	11.9	8.8	7.1	עלות העבודה ליחידת תוצר
-1.4	-2.1	-3.0	-3.9	-0.2	3.8	שיעור התמורה לעבודה במגזר העסקי (אחוזים)
69.9	72.4	74.0	76.2	79.8	79.7	
						התפתחות פריון הייצור ⁶
						2006-2000 2000-1990 1990-1980 1980-1970
						0.9 0.0 2.5 1.6

(1) ראו הערה 3 בלוח ב'-נ'-14.

(2) כוח העבודה בתוספת תשומת העבודה של עובדי השטחים והעובדים הזרים לפי משקלם במגזר העסקי.

(3) ראו הערה 1 בלוח ב'-נ'-15.

(4) משקל המסים על הכנסות שלא משכר בהכנסה שלא משכר במגזר העסקי (כולל שכר מנהלים).

(5) העלות המשוקללת של האשראי הלא-צמוד, האשראי הצמוד למדד והאשראי הצמוד למט"ח. בניכוי האינפלציה בפועל.

(6) להגדרת תשומת העבודה לצורך חישוב פריון הייצור ראו הערה 3 בלוח ב'-נ'-9.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לשלוש שנים של ירידה מתמדת, תלולה יותר. שיעור התמורה לעבודה כאחוז מהתוצר במחירי גורמי הייצור, 69.9 אחוזים, שרוי בשפל, יחסית לטווח הארוך ולשיעוריה לפני תחילת המחזור הנוכחי של הפעילות, בשנת 2000, אז הוא עמד על 77.0 אחוזים. המשך הירידה בשיעור התמורה לעבודה, למרות היציבות של יחס ההון לעובד יחסית לשנת 2000, מצביע על תגובה חלקית של שוק העבודה לגידול הפעילות. ייתכן שהתגובה החלקית היא תוצאה של פיגור בלבד, אך ייתכן שיש לכך גם סיבות ארוכות טווח, כשינויים בתהליך הייצור, או תחרות בשוק העולמי, הלוחצת באופן ישיר ועקיף למיתון עליות השכר. באפשרות זו תומכת התגובה החלקית של שוק העבודה על גידול הפעילות במדינות מפותחות נוספות בשנים האחרונות¹⁶.

אף שעליית הביקושים נמשכת זו השנה השלישית ברציפות, המשק מתנהג כאילו אין כל מגבלת היצע נראית לעין, התנהגות שאפשרה צמיחה מהירה במהלך המחצית הראשונה של השנה, שבה אף הואץ קצב גידולו של התוצר העסקי.

אף שעליית הביקושים נמשכת זו השנה השלישית ברציפות לא מסתמנות מגבלות היצע.

¹⁶ OECD Economic Outlook, 2006.

ניתן להצביע על שלוש סיבות לתגובה המהירה של צד ההיצע לעליית הביקושים במשק: ראשית, במהלך שלוש השנים הראשונות של העשור, 2001-2003, שרר מיתון חריף, שהביא להיווצרות אבטלה של גורמי ייצור במשק - הון ועבודה; שנית, במהלך שנים אלו המשיך מלאי ההון במשק לגדול בקצבים גבוהים של 5.5 אחוזים לשנה בממוצע, כך שכושר הייצור הפוטנציאלי של המשק גדל במידה ניכרת למרות הירידות של התוצר בפועל¹⁷; שלישית, קצב הגידול של כוח העבודה בשנים האחרונות גבוה יחסית, כתוצאה מגידול של שיעור האוכלוסייה בגילי העבודה העיקריים, אך בעיקר בזכות גידול רצוף של שיעור ההשתתפות בכוח העבודה. גורם אחרון זה הוא בחלקו מחזורי, אך חלקו מושפע ממגמות ארוכות טווח, וכן משינויי מדיניות שחלו בשנים האחרונות. משלוש הסיבות הללו "פער התוצר" במשק - הפער בין התוצר בפועל לתוצר הפוטנציאלי, הנגזר מניצולם המלא של גורמי הייצור - היה בתחילת השנה משמעותי, דבר שאיפשר את שיעורי הצמיחה הגבוהים במהלכה. גורמים אלו אפשרו את ההרחבה המהירה של צד ההיצע בלי ליצור לחץ משמעותי לגידולה של עלות העבודה ליחידת תוצר, שאף המשיכה וירדה, או לייסוף ריאלי - שני מנגנונים שיכולים להאט את התרחבות ההיצע.

עלויות המימון של החברות במשק היו נמוכות יחסית. על כך מצביעות הרמות הנמוכות של הריבית הריאלית והגיאיות בשוקי ההון. צמצום גירעון הממשלה איפשר פינוי מקורות מימון למגזר העסקי, במחיר נוח, וגם את ירידתו של סיכון האשראי המיוחס לו הוזילה את עלויות המימון. (ראו פרק ד' - המערכת הפיננסית).

הפחתות שיעורי המס הישיר, הן על הון והן על עבודה, פעלו להפחתה של עלות העבודה וכן לעלייה בשיעורי התשואה נטו (ללא מסים) על ההון. שינויים אלו, המוזילים למעשה את עלות גורמי הייצור, פועלים להרחבת היצע התוצר העסקי, במיוחד אם הם אמינים ונתפשים כארוכי טווח. הפחתת שיעורי המס הישיר השנה היא חלק מתוכנית הפחתת מס רב-שנתית, שעד עתה בוצעה במלואה, וצפויה להימשך גם בשנים הקרובות; העובדה שההפחתות בוצעו כחלק מתוכנית כזאת, ולא בתגובה על גידול ההכנסות ממסים, מחזקת את אמינותה ואת השפעתה, בייחוד על ההשקעה.

העודף התפעולי הגולמי, המייצג את התמורה להון הגולמי, עלה והגיע לשיעור של 30.1 אחוזים. הוא משקף תשואה גבוהה של 15.2 אחוזים להון הגולמי - שיעור גבוה, יחסית לטווח הארוך ולמדינות מפותחות - ושיעור התשואה הנקי, 9.8 אחוזים, גבוה בהרבה משיעורי הריבית הריאלית הצפויה. נתונים אלו מבטאים את עליית הרווחיות של החברות במשק, התפתחות המשתקפת גם בגידול הרווח הנקי של החברות הבורסאיות, בעליית מדדי המניות ובעליית התשואה-להון של החברות הנסחרות בבורסה עד לשיעור של 14.5 אחוזים. (הרחבה ראו בפרק ד' - המערכת הפיננסית).

רמת התחרותיות הגבוהה של החברות הישראליות יחסית לחברות בעולם, תוצאת רמתה הנמוכה של עלות העבודה ליחידת תוצר ורמתו המפוחתת של שער החליפין הריאלי, תמכה בגידול המהיר של התוצר העסקי עם עליית הביקושים.

שוק העבודה בישראל, ובייחוד במגזר העסקי, גמיש יחסית, והדבר בא לידי ביטוי בניידות גבוהה של עובדים, בעלות פיטורין נמוכה, בשיעור העסקה גבוה על ידי חברות כוח אדם, ובביטוח אבטלה נמוך - גורמים שהתבטאו בגמישות הרבה של השכר הריאלי והנומינלי במחזור האחרון. יחד עם זאת שוק העבודה הישראלי מתאפיין בשיעור העסקה גבוה במגזר הציבורי. סביר שמפני גורמים אלו שיעור האבטלה הטבעי במשק הישראלי גבוה משיעורה

שוק העבודה בישראל
גמיש יחסית לזה של
מדינות אירופה.

¹⁷ אחד הגורמים לכך הוא חוסר ההומוגניות של מלאי ההון, ועל כך מעידה השונות הרבה בין הענפים. התפתחות זו גם מלמדת שהמיתון הקשה של השנים 2001-2002 נתפס כזמני בלבד.

במדינות כארה"ב ואנגליה, אך נמוך מאשר במדינות הרווחה האירופיות. עם זאת, שיעורם הגבוה של העובדים הזרים באוכלוסייה, ובמיוחד בקרב העובדים ברמות ההשכלה הנמוכות, אינו מאפשר ירידה של שיעור האבטלה בפועל עד לרמתה הטבעית.

3. הביקוש, ההיצע ושער החליפין הריאלי

רמתו של שער החליפין הריאלי נותרה השנה, בממוצע, ללא שינוי משמעותי: המדדים השונים מצביעים על שינויים קלים, ובכיוונים מנוגדים. מחירו היחסי של היצוא ירד בשיעור קל של 0.1 אחוז, וגם מדדים המבוססים על מחירי התוצר יחסית למחיריו בארה"ב ובאירופה, או על מחירי הצריכה הפרטית, מצביעים על שינויים זניחים (לוח ב'-6). השינויים בשער החליפין הריאלי בשנים האחרונות למעשה זניחים, כך שהפיחות הריאלי החד שהיה בשנת 2002 נשמר, ולחץ ברציפות לסגירת הגירעון וליצירת עודף במאזן הסחורות והשירותים.

לא נרשם שינוי משמעותי בשער החליפין הריאלי.

לוח ב'-6

מדדים לשער החליפין הריאלי, תנאי הסחר והסחר העולמי, 2001 עד 2006
(שיעורי השינוי, אחוזים)

2006	2005	2004	2003	2002	2001	
-0.1	1.4	1.3	-2.5	6.2	0.2	שער החליפין במונחי היצוא ¹
1.4	3.9	4.7	1.0	6.3	-0.1	שער החליפין במונחי היבוא ²
-0.1	2.4	1.4	-1.7	9.4	3.8	שער החליפין במונחי מחירי התוצר ביחס לארה"ב
-0.5	1.7	11.1	15.4	16.3	0.2	שער החליפין במונחי מחירי התוצר ביחס לאירופה ³
0.0	2.2	6.9	5.0	10.7	0.9	שער החליפין הריאלי ⁴ ביחס לסל
-1.5	-2.4	-3.3	-3.4	-0.1	0.3	תנאי הסחר ⁵
8.9	7.4	10.6	5.3	3.4	0.0	הסחר העולמי
4.3	5.2	9.0	10.2	0.8	-3.8	מחירי היצוא בעולם
6.3	6.0	9.4	9.3	-0.6	-3.7	מחירי היבוא בעולם

(1) היחס בין מחיר היצוא, למעט יהלומים, למחיר התוצר העסקי, כולל שירותי דיור.

(2) היחס בין מחיר היבוא, למעט יהלומים, למחיר התוצר העסקי, כולל שירותי דיור.

(3) ארצות האיחוד המוניטרי באירופה.

(4) מחושב על ידי קרן המטבע בעזרת שקלול מדד המחירים לצרכן של מדינות שונות לפי היקף הסחר שלהן עם ישראל.

(5) היחס בין מחיר היצוא, למעט יהלומים, למחיר היבוא, למעט יהלומים.

המקור: IFS, BEA, WDI, Eurostat, IMF, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

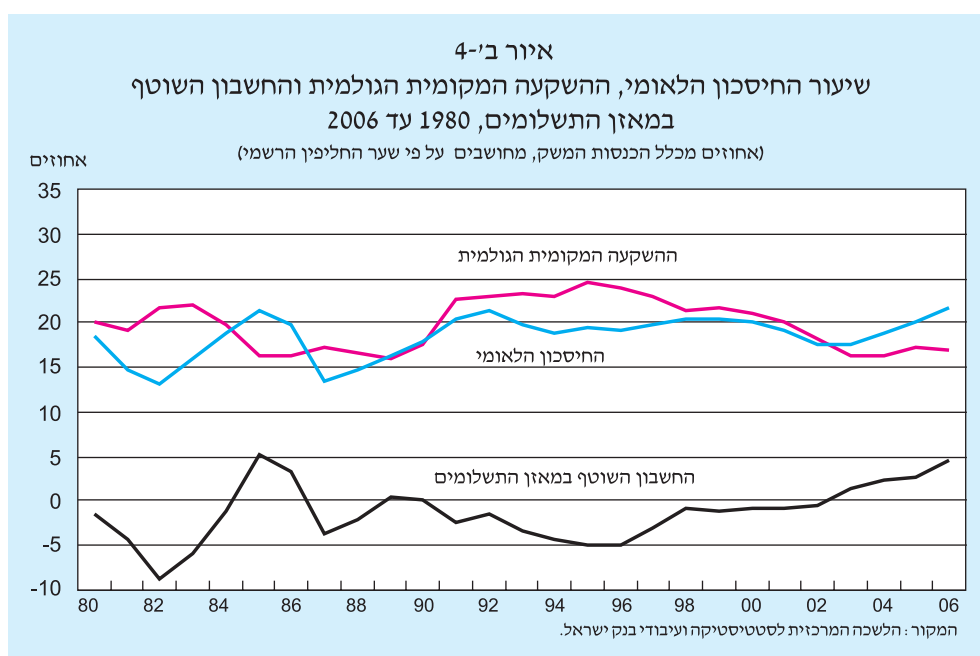
ההרחבות של הביקוש לתוצר ושל היצע התוצר גם יחד מאפשרות את שיעור גידולו הגבוה ללא שינוי משמעותי בשער החליפין הריאלי. הירידה הקלה במחירו היחסי של היצוא נבעה מהתייקרות מחירי היצוא ללא יהלומים בשיעור של 1.8 אחוזים - תוצאה של התפתחויות בשווקים העולמיים - ומעלייה גבוהה יותר, 1.9 אחוזים, של מחירי התוצר העסקי ותוצר שירותי הדיור.

אף שבמונחים שנתיים מחירו היחסי של היצוא נותר יציב, הרי במהלך השנה, בייחוד מהרביע השני ואילך, שררה מגמה ברורה של ייסוף ריאלי. למגמה זו תרמו הגידול המהיר של התוצר במחצית הראשונה, תנועות ההון אל המשק, ואולי אף מדיניות מוניטרית ששמה דגש חזק על היציבות הפיננסית בזמן הלחימה בצפון ואחריה.

4. החיסכון, ההשקעה והחשבון השוטף

התנועות המנוגדות של
החיסכון וההשקעה
השנה יוצאות דופן.

החיסכון הלאומי הגולמי עלה בשיעור חד יחסית 1.5 נקודות אחוז, והגיע לרמה של 21.6 אחוזים מסך ההכנסות של המשק¹⁸. עיקר עלייתו היא בחיסכון הציבורי, שעלה עלייה חדה, והגיע לשיעור חיובי, התפתחות שאירעה בעבר רק פעם אחת - באמצע שנות השמונים. החיסכון הפרטי עלה בשיעור של 0.4 נקודת אחוז. שיעור ההשקעה ירד ב-0.4 נקודת אחוז, לרמה של 16.9 אחוזים. תנועות מנוגדות אלו של החיסכון וההשקעה הביאו להיווצרות עודף גדול יחסית בחשבון השוטף - 4.7 אחוזים.

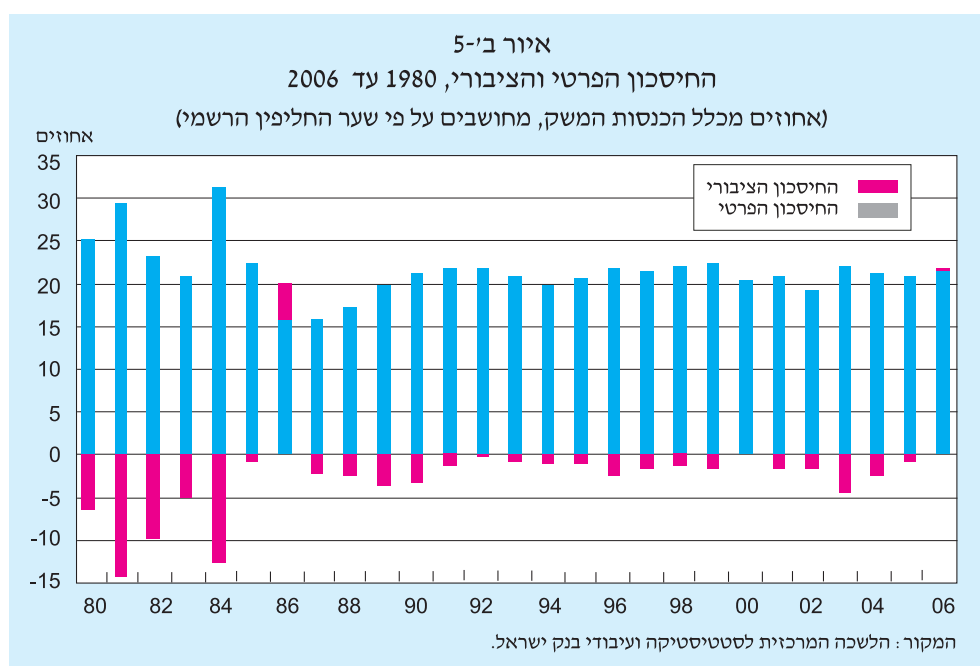
שיעור ההשקעה בנכסים
קבועים התייצב.

בשנים האחרונות החיסכון וההשקעה במשק הישראלי נעים במקביל, תהליך שהתחזק באופן מפתיע עם העלייה בפתיחות של המשק, ואילו השנה התנועות המנוגדות והחזקות יחסית של החיסכון וההשקעה יוצאות דופן. ירידת שיעור ההשקעה השנה נבעה במידה רבה מצמצום מלאים, ושיעור ההשקעה בענפי המשק נותר ללא שינוי. יחד עם זאת, לאורך זמן, קיימת מגמה ברורה של ירידה בשיעור ההשקעה, פועל יוצא של תהליך ההתבגרות של המשק, אשר במהלכו נצבר מלאי ההון הדרוש, וגם של שינויים מבניים במשק - בעיקר

¹⁸ הכנסות המשק = התוצר הלאומי הגולמי + ההעברות לפרטים מחול + ההעברות למגזר הציבורי - תשלומי הריבית לחו"ל.

ירידה מתמדת של משקל הענפים עתירי ההשקעה הפיזית, כגון התעשייה, ועליית משקלם של הענפים עתירי ההשקעה בהון אנושי, כענפי טכנולוגיית המידע. גם בתחום ההשקעה בבתי מגורים הייתה מגמת ירידה ברורה, תוצאת ירידה בשיעורי גידולה של האוכלוסייה. ואולם נראה שתהליכים אלו מוצו - כפי שמעידות התייצבות ההשקעה בענפי המשק סביב רמה של 12 אחוזים בשנים האחרונות והתייצבות רמת ההשקעה בבתי מגורים סביב רמה של 4.5 אחוזים - ואם כן, הירידה בשיעור ההשקעה הגולמית השנה היא זמנית.

קשה יותר להסביר את העלייה של החיסכון הפרטי השנה, על רקע העלייה הניכרת בחיסכון הציבורי והעלייה ברכוש הציבור. ייתכן שהסיבה נעוצה בהפתעה לא צפויה בחיסכון הציבורי. שיעור החיסכון הפרטי הגולמי בישראל, שעמד בשנת 2006 על 21.3 אחוזים, גבוה מאוד יחסית לתקופה שלאחר תוכנית הייצוב, וגבוה גם יחסית למדינות אחרות. נציין כי החיסכון הפרטי כולל לא רק את החיסכון של משקי הבית, אלא גם את החיסכון של המגזר העסקי (רווחים שלא חולקו), וייתכן שחלק מעלייתו מוסבר ברווחיות הגבוהה של החברות במשק.

החיסכון הפרטי כאחוז מההכנסה הפרטית הפנויה עלה בשיעור של 0.8 נקודת אחוז והגיע לרמה של 28.8 אחוזים. נוסף על סיבות מחזוריות כהחלקת תצרוכת, המתבטאת בעלייה של שיעורי החיסכון בזמן גאות, נראה כי עלייתו, למרות העלייה בחיסכון הציבורי, נובעת גם משינוי שלילי בציפיות הצרכנים. בעוד שמדד האמון של הצרכנים מצביע על שיפור בהערכת מצבם בהווה בממוצע וגם במהלך 2006, מדדי הציפיות לעתיד ירדו בהתמדה מסוף שנת 2005, ובסוף 2006 הצביעו על ציפיה של הצרכנים כי מצבם יורע.

ישנן מספר סיבות ארוכות טווח הפועלות לגידול של שיעור החיסכון הפרטי מההכנסה הפנויה; ביניהן: (1) מדיניות ממשלתית הכוללת החלשה של רשת הביטחון הסוציאלית וקיצוץ בתשלומי ההעברה. (2) צמצום הדרגתי של הנפקת איגרות החוב המיועדות לקרנות

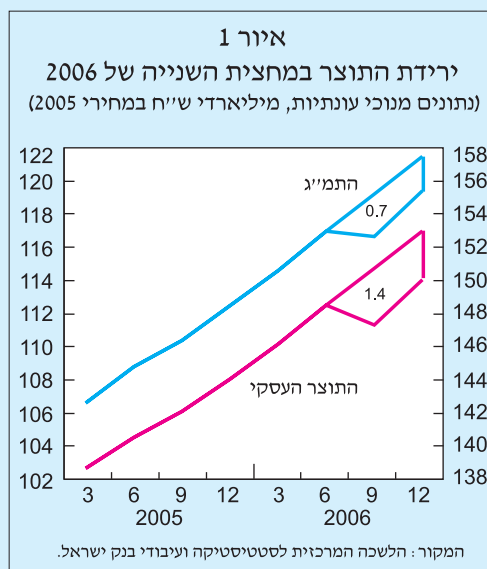
שיעור החיסכון הפרטי.
הולך ועולה.

הפנסיה, הגורם לעלייה בסיכון שלהן, ולכן פועל לעלייה של שיעורי החיסכון ממניע הזהירות. (3) מעבר הדרגתי של המגזר הציבורי, כולל הצבא, מהסדרי פנסיה תקציבית להסדרי פנסיה צוברת. (4) ירידה בקצב גידולה של האוכלוסייה ועלייה צפויה של יחס התלות, הפועלות לצמצום ההעברות הבין-דוריות בעתיד. (5) השינויים המבניים שהתבצעו בשוק ההון בשנים האחרונות, כגון הרחבת האפשרויות לחסוך בחו"ל. (הרחבה ראו בפרק ד' - המערכת הפיננסית). (6) מגמה ארוכת טווח של גידול אי-השוויון בהתחלקות ההכנסות, הפועלת בדרך כלל לירידה של הנטייה השולית לצרוך, בממוצע. סיכומו של דבר - מניתוח המגמות והגורמים שפעלו השנה על שיעורי החיסכון וההשקעה עולה כי אף שרוב הגידול של העודף בחשבון השוטף השנה, יחסית לקודמתה, הוא זמני, תוצאה של תנודה במלאים ובחיסכון הציבורי - פועלים במשק כוחות ארוכי טווח להגדלת עודף זה ולייסוף בשער החליפין הריאלי גם בעתיד.

תיבה ב'-2: העלות הכלכלית של העימות בצפון

הלחימה בצפון פרצה בעיצומה של צמיחה כלכלית מהירה, שהתבטאה בגידול של התוצר העסקי בקצב שנתי של 8 אחוזים. הלחימה החלה באמצע חודש יולי ונמשכה 32 ימים. היא החלה כמבצע, ועד מהרה התרחבה לכדי מלחמה של ממש, כולל גיוס מילואים נרחב. העימות גרם להאטה בפעילות הכלכלית בצפון הארץ והשפיע גם על שאר המשק. מהתפתחות המקורות והשימושים במהלך השנה¹ עולה כי בתקופת המלחמה הצטמצמה הפעילות: התוצר העסקי ירד ברביע השלישי ב-4.1 אחוזים במונחים שנתיים ביחס לרביע השני; סך התמ"ג ירד בשיעור של 0.8 אחוז, בגלל העלייה בתוצר הציבורי; עם זאת ההאטה כמעט לא באה לידי ביטוי בשימושים המקומיים אלא בעיקר ביצוא ובצמצום מלאים. נתוני הרביע הרביעי מורים על התאוששות ניכרת בתוצר ובתוצר העסקי, אף כי זו איננה מפצה על הירידה ברביע השלישי.

משך הזמן הקצר של הלחימה מאפשר לכמת את חומרת הנזק לפעילות המשק. איור 1 מציג את התוצר בפועל מול התוצר שהיה מתקבל לו קצב הצמיחה של המחצית הראשונה היה נשמר עד סוף השנה. הפער ביניהם, שהוא הפסד התוצר המקסימלי שניתן לייחס למלחמה, מסתכם ב-0.7 אחוז מהתמ"ג וב-1.4 אחוזים מהתוצר העסקי. ואולם, אין להסיק כי פער זה נובע כולו מהמלחמה. יש לבחון את הנזק על פי הפגיעה בכל

¹ לוח ב'-4.

אחד מענפי המשק שנפגעו. כך, למשל, הפגיעה בייצור ובמסחר הייתה מוגבלת לתקופת המלחמה, ולעומתה הפגיעה בתיירות נמשכת גם לאחר המלחמה. לפי בדיקה זו, נזקי המלחמה נמוכים יותר, ומסתכמים בכחצי אחוז תוצר בלבד. עם זאת על הפגיעה שנבעה מהאטת הפעילות יש להוסיף את הנזק הישיר של המלחמה (פגיעה ברכוש ובתשתיות, ירידת מלאים וכדומה).

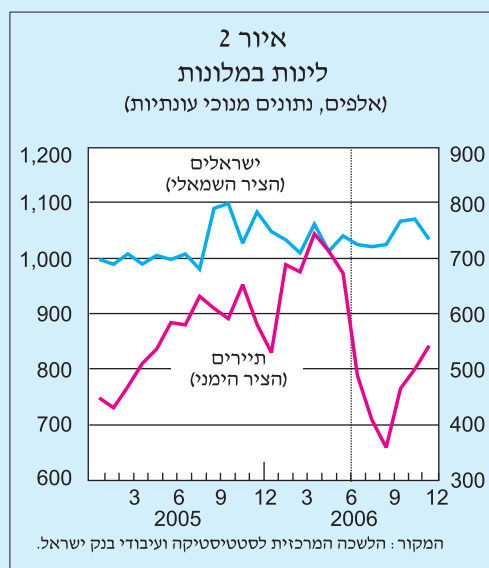
מבין הענפים העיקריים של התוצר העסקי נבדקו התעשייה והמסחר והשירותים, וכן נבדק ענף התיירות, בגלל הפגיעה המשמעותית בו. יתר הענפים² למעשה משרתים את הפעילות בענפים העיקריים, ולכן הונח כי הפגיעה בהם דומה בשיעורה לפגיעה בתעשייה ובמסחר והשירותים.

התיירות

פעילות ענף התיירות ספגה את הפגיעה הקשה ביותר בעטייה של המלחמה. מאז היחלשות האינתיפאדה עלה מספר כניסות המבקרים בהתמדה, משפל של 180 אלף כניסות ברביע הראשון של שנת 2003 לכ-550 אלף ברביע השני השנה, והתקרב למספרן בשנים שלפני האינתיפאדה. ברביע השלישי ירד מספר הכניסות לכ-340 אלף. מאז תום המלחמה הייתה התאוששות מסוימת, וברביע הרביעי נכנסו כ-400 אלף תיירים. התאוששות זו אמנם מהירה מההתאוששות בשנים 2003 עד 2004, אך רחוקה מלהיות מלאה. איור 2 מציג השוואה בין מספר הלינות של ישראלים בבתי מלון למספר הלינות של תיירים. נראה שבניגוד לפגיעה הקשה בתיירות

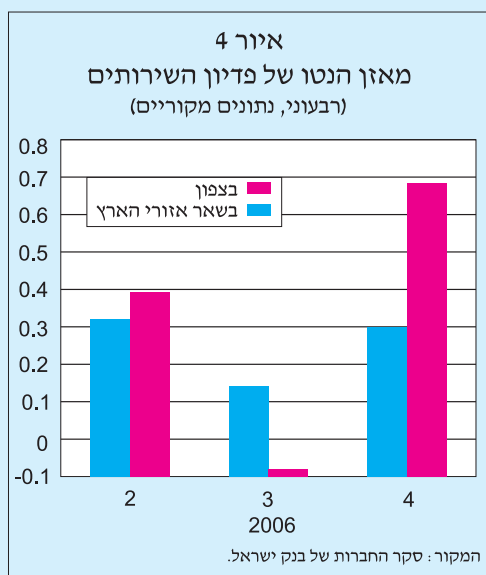
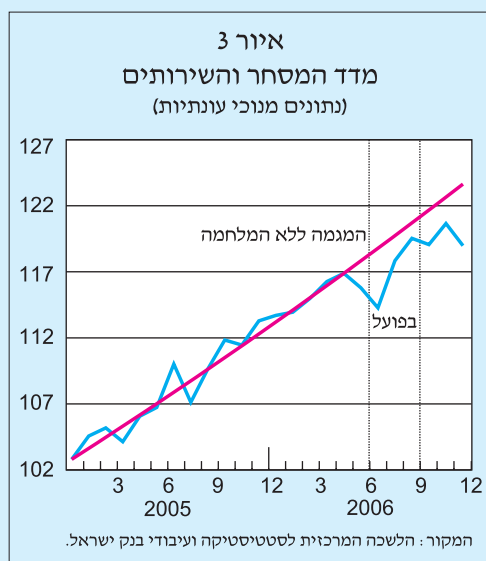
הנכנסת, המלחמה לא פגעה כלל בתיירות הפנים, משום שבתקופת המלחמה הוסטה תיירות הפנים מצפון הארץ למרכז ולדרום. נציין כי זו הייתה, לפחות בחלקה, תיירות של "פליטים" מהצפון.

הפסד התוצר בענף התיירות נובע אפוא מהתיירות הנכנסת בלבד, ומחושב כסך הערך המוסף שנגרע מהענף בעקבות ירידת מספר כניסות המבקרים ומספר לינות התיירים מתחילת המלחמה עד סוף השנה. הפסד זה מסתכם ב-1.9 מיליארד ש"ח, שהם 0.43 אחוז מהתוצר העסקי.

² ענף התחבורה והתקשורת וענף החשמל והמים.

המסחר והשירותים

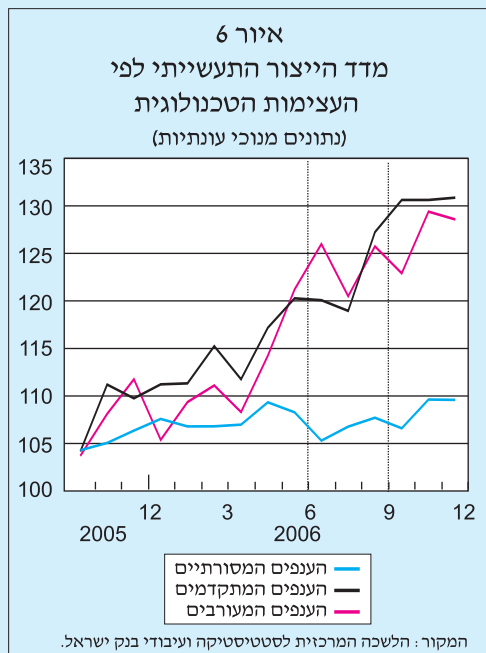

ענף המסחר והשירותים, שתוצרו מהווה 57 אחוזים מהתוצר העסקי, נפגע במידה משמעותית במהלך המלחמה וחזר לפעילות מלאה בסיומה. כפי שניתן לראות באיור 3, הפדיון בענפי המסחר והשירותים ירד בחודש יולי ב-1.3 אחוזים ביחס ליוני, וב-3.8 אחוזים ביחס למגמת המדד. באוגוסט החלו ענפים אלו להתאושש, ובספטמבר נסגר הפער ביחס למגמה. על כן הירידה באוקטובר וההתרחקות מהמגמה ברביע הרביעי אינן מיוחסות למלחמה. יש לציין כי בתקופת המלחמה הייתה ירידה מסוימת בכל רכיבי המסחר והשירותים, פרט לענף השירותים העסקיים, שתוצרו כ-35 אחוזים מכלל הענף, והוא דווקא עלה בתקופה זו אף מעבר למגמה.

כדי לחזק את הקביעה כי ירידת הפדיון ברביע השלישי נבעה מהמלחמה ואילו האטת הצמיחה ברביע הרביעי לא נבעה ממנה, נבחן מאזן הנטו של פדיון ענף השירותים בחלוקה גיאוגראפית, לפי סקר החברות (איור 4). נמצא כי ברביע השלישי הפגיעה בענף השירותים בצפון הייתה חזקה יותר מאשר בשאר אזורי הארץ, ואילו ברביע הרביעי הייתה התאוששות ניכרת בצפון והתאוששות מתונה בשאר

אזורי הארץ. כן חשוב לציין כי לאחר שמובאת בחשבון הפגיעה בענף הנובעת מהתיירות, מתקבל כי רמת הפעילות ברביע האחרון דומה לקו המגמה. בעטייה של המלחמה היה פדיון הענף בשנת 2006 נמוך ב-0.54 אחוז ביחס למגמה בלעדית. לאחר שקלול חלקו של הענף בתוצר העסקי ובניכוי הפגיעה בו הנובעת מהתיירות מתקבל כי שיעור הפגיעה בתוצר העסקי בגין ענף זה הוא 0.17 אחוז.

הייצור התעשייתי

הייצור התעשייתי, המהווה 22 אחוזים מהתוצר העסקי, היה צפוי להיפגע במידה רבה בתקופת המלחמה - בכל הארץ בשל גיוס המילואים הנרחב, ובמיוחד בצפון בשל הפגיעה של ירי הטילים המסיבי בשגרת החיים. בפועל הייצור התעשייתי אמנם ירד בחודש אוגוסט ב-1.1 אחוזים ביחס ליולי וב-2.3 אחוזים ביחס למגמה, אך זוהי ירידה נמוכה יחסית, נמוכה אף מתנודות מקריות במהלך השנה, ומה גם שבחודש יולי (חודש הלחימה העיקרי) לא הייתה ירידה כלל. בספטמבר הייצור אכן חזר למגמה, ולפיכך גם בענף זה הירידה באוקטובר איננה מיוחסת למלחמה. חיזוק לכך מתקבל מסקר החברות, שלפיו תפוקת התעשייה ירדה ברביע הרביעי בשאר הארץ יותר מאשר בצפון.

בחינת מדד הייצור התעשייתי לפי העצמות הטכנולוגיות (איור 6) מגלה שונות באופי הפגיעה בין קבוצות ענפי התעשייה. הצמיחה בענפים המתקדמים נבלמה עם תחילת העימות והתאוששה מייד ולחלוטין עם סיומו (עד כדי חזרה לקו המגמה). לעומת זאת ביתר הענפים (ובמיוחד במעורבים), ירדה הפעילות בתקופת המלחמה, וההתאוששות אחריה הייתה הדרגתית.

בגלל המלחמה היה הייצור התעשייתי בשנת 2006 נמוך ב-0.23 אחוז ביחס למגמה בלעדית. לאחר שקלול חלקו של הענף בתוצר העסקי עולה כי הפגיעה הנובעת מהענף נמוכה מאוד ומסתכמת ב-0.05 אחוז תוצר עסקי, מזה חצי נובע מפגיעת ענף התיירות בתעשייה.

העלות הישירה

הנזקים הישירים של המלחמה מסתכמים בכדי 8.1 מיליארדי ש"ח. מתוכם כ-700 מיליונים פגיעה ברכוש האזרחי, בתשתיות ובמלאים של בתי חולים³, וכ-7.4 מיליארדים למימון העלות הישירה של הלחימה, הכוללת חידוש מלאי תחמושת ודלק, שעות טיסה וכד'⁴. בעקבות הדרישות הכספיות של מערכת הביטחון הנובעות מלקחי המלחמה הוקמה ועדה לבחינת תקציב הביטחון. חשוב להקפיד שלנוכח הצרכים הביטחוניים החדשים לא תידחק הצידה הדרישה להתייעלות מערכת הביטחון, מהלך בעל השלכות ארוכות טווח, מעבר לעלות הישירה של המלחמה.

סיכום

הפגיעה בפעילות של ענפי המשק העיקריים בעטייה של הלחימה בצפון מסתכמת בכ-0.67 אחוז מהתוצר העסקי וכחצי אחוז מהתמ"ג, ועיקר הנזק נובע מענף התיירות (0.31 אחוז) ומענף המסחר והשירותים (0.13 אחוז). העלות הישירה של המלחמה, מעבר לאובדן התוצר, גדולה כמעט פי שלושה - כ-8 מיליארדי ש"ח. מידתה הנמוכה יחסית של הפגיעה בפעילות הכלכלית קשורה לעמידותו של המשק בפני זעזועים, וסביר שהיא הושפעה מהמדיניות הכלכלית שננקטה, הן הפיסקלית והן המוניטרית, אשר שמה דגש בשמירת היציבות המקרו-כלכלית: הממשלה לא הכריזה על מצב חירום ולא הפעילה במהלך המלחמה את פיקוד העורף - כנראה, כדי לשדר יציבות ולמנוע פריצה של מסגרת התקציב - אף כי מהלך זה פגע בתושבי הצפון; קוצצו תקציבים אזרחיים לשם כיסוי הגידול של הוצאות הביטחון; בנק ישראל העלה את הריבית, מחשש לעליית פרמיית הסיכון של המשק. לנוכח הנזק הנמוך לפעילות הכלכלית עולה השאלה מה היה הנזק לולא מדיניות זו. ייתכן כי בדיעבד היה ניתן להקל מעט במדיניות המייצבת כדי לסייע לתושבי הצפון בזמן המלחמה, ולהקטין את הפגיעה בשירותים הציבוריים האזרחיים.

³ ההוצאה לקרן הפיצויים למעט הפיצויים לנזק כלכלי.

⁴ ללא תשלום על ימי מילואים.

5. ענפי המשק

I. ההתפתחויות העיקריות

בשנת 2006 נמשך הגידול של פעילות המגזר העסקי, שהתבטא בגידול התוצר והתעסוקה בכל ענפי המשק (התעשייה, המסחר והשירותים, התחבורה והתקשורת והחקלאות). זאת למרות ירידת הפעילות הכלכלית ברביע השלישי, בשל המלחמה. שיעור הצמיחה הוא תוצאה של עלייה גבוהה בפריון וכן של עלייה בגורמי הייצור. גידול הפעילות הובל

בשנת 2006 נמשך הגידול של פעילות המגזר העסקי, למרות המלחמה בצפון, והתבטא בגידול התוצר והתעסוקה של כל ענפי המשק.

בעיקר על ידי גידול הביקוש העולמי למוצרי יצוא, ובעיקר למוצרי טכנולוגיית מידע, שישראל מתמחה בהם, והתבטא בעלייה תלולה של התוצר ומספר המועסקים בענפים הסחירים של טכנולוגיית המידע. (ראו תיבה ב'-5 בסעיף המסחר והשירותים).

קצב הצמיחה של התוצר התעשייתי גדל השנה, והענף צמח בשיעור של 10.5 אחוזים. גידולה הניכר של הפעילות בשלוש השנים האחרונות אמנם קירב את התעשייה למגבלת היצע, אך מיצוי כושר הייצור טרם הושלם, והענף הצליח להיענות לגידול הביקוש העולמי. גידול הביקוש העולמי הביא לעלייה של 12 אחוזים ביצוא התעשייתי, ובמיוחד לעלייה ניכרת ביצוא האלקטרוניקה. למרות גידול מספרם של העובדים, עלות העסקתם לא גדלה במידה ניכרת - דבר שתרם לעליית רווחיותם של היצרנים השנה.

קצב הצמיחה של התוצר התעשייתי גדל השנה, והענף צמח בשיעור של 10.5 אחוזים.

לוח ב'-7 המאפיינים של ענפי המשק, 1996 עד 2006 (שיעורי השינוי, מחירים קבועים)

2005-1996 ממוצעים שנתיים						2006 השינוי לעומת אשתקד					הרכב הענפי ¹ (משקלות ב-2006)
השכר הריאלי	למשרת	פריון	הפריון	תשומת	התוצר	השכר הריאלי	למשרת	תשומת	התוצר	הרכב הענפי ¹ (משקלות ב-2006)	
שכיר	העבודה	הכולל	ההון	העבודה	התוצר	שכיר ²	ההון	העבודה	התוצר	הרכב הענפי ¹ (משקלות ב-2006)	
1.1	3.0	0.8	6.2	0.0	2.9	3.9	3.4	1.9	10.5	21.4	תעשייה
2.8	4.3	4.3	0.2	0.4	4.7	0.9	2.1	-7.7	0.6	2.6	חקלאות
-0.2	1.6	-0.1	6.8	3.0	4.6	0.1	2.4	9.0	3.6	10.1	תחבורה ותקשורת
0.8	0.6	-0.9	7.2	-2.1	-1.5	0.6	0.1	2.9	2.2	6.8	בנייה
1.7	0.5	-1.9	11.0	4.3	4.8	2.3	3.1	3.4	7.1	55.6	מסחר ושירותים ³
2.2	2.5	1.2	4.3	1.3	3.9	6.6	2.2	-16.4	4.1	3.4	חשמל ומים
											סך כל המגזר
1.7	1.7	0.3	6.7	2.2	3.9	1.8	2.7	2.8	6.4	100.0	העסקי

(1) לא כולל שירותי בנקים זקופים, טעויות והשמטות.

(2) לא כולל את עובדי השטחים. משנת 2003 - לא כולל עובדים זרים.

(3) כולל מסחר, שירותי אוכל והארחא, שירותים פיננסיים, עסקים ואישיים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

תוצר ענף הבנייה גדל בשנת 2006 ב-2.2 אחוזים, לאחר שנים של ירידות וקיפאון. העלייה בתוצר משקפת גידול ניכר של היקף השיפוצים, שנבע בחלקו משיקום נזקי המלחמה בצפון. יתר פעילות הענף, ובכללה הבנייה של דירות חדשות, לא גדלה: מספר התחלות הבנייה ירד, ומספר הדירות שבבנייה לא גדל. בשנים האחרונות שורר קיפאון במחירי הדירות ובפעילות באזורי הפריפריה, לצד עליות מחירים במרכז הארץ ובאזורי יוקרה. עליות המחירים במרכז הארץ לא הביאו, לעת עתה, לגידול היקפה של פעילות הבנייה שם. בצד ההיצע ניכרת בשנתיים האחרונות הרעה: מחירי חומרי הגלם המיובאים עלו בשיעור חד, וגם עלות העבודה הלא-מיומנת התייקרה, הודות למדיניות הממשלה של הגבלת מספר העובדים הזרים בענף.

תוצר ענפי המסחר והשירותים גדל בשנת 2006 ב-7.1 אחוזים, המשך לגידולם החל מהמחצית השנייה של 2003. פעילות הענפים האלה, המייצרים יותר ממחצית מהתוצר

תוצר ענף הבנייה גדל בשנת 2006 ב-2.2 אחוזים, לאחר שנים של ירידות וקיפאון.

תוצר ענפי המסחר והשירותים גדל בשנת 2006 ב-7.1 אחוזים, המשך לגידולם מאז המחצית השנייה של 2003.

העסקי במשק, נסמכה במידת מה על גידול הצריכה הפרטית, ובעיקר על גידול הביקוש העולמי למוצרי טכנולוגיית מידע, שישראל מתמחה בהם. גידול זה של הביקוש העולמי הביא באופן ישיר לעלייה תלולה בפעילות של שירותי המחשוב והמו"פ. גידול הפעילות של יתר השירותים העסקיים - ביניהם שירותי עריכת דין וראיית חשבון - השנה נסמך במידה רבה על הביקושים למוצרי טכנולוגיית מידע בחו"ל ועל הגאות בשוק ההון הישראלי. גידול הפעילות בענפי המסחר ובחלק מענפי השירותים - כגון שירותי האירוח והאוכל, הבריאות והשירותים האישיים והאחרים - נבע מהעלייה המתמשכת בהכנסה ובצריכה הפרטית. עליית הפעילות הביאה לשיפור בתעסוקה במרבית הענפים. השכר הריאלי עלה ברוב הענפים.

התוצר של ענף התחבורה צמח בשיעור של 4 אחוזים. הצמיחה בענף התחבורה הושגה בזכות גידול הפעילות במשק והרפורמות בענף האוטובוסים והמוניות. העלייה המתונה של הפעילות בספנות ובתעופה משקפת עלייה מתונה בנסיעות של ישראלים לחו"ל ויציבות בכניסות התיירים, וכן ירידה מתונה של היקף הפעילות בנמלים. התוצר של ענף התקשורת צמח השנה ב-4 אחוזים - בין השאר כתוצאה מעליות בשיעור החדירה של האינטרנט המהיר ובשימוש ב"דור השלישי" של הטלפון הסלולרי.

התוצר של ענפי
התחבורה והתקשורת
צמח בשיעור של 4
אחוזים.

II. ההתפתחויות בענפים נבחרים

א. התעשייה

התוצר התעשייתי, שהוא כחמישית מהתוצר העסקי, גדל השנה ב-10.5 אחוזים, וצמיחתו הואצה ביחס לאשתקד (3.5 אחוזים). האצת קצב צמיחת התוצר התעשייתי הקיפה הן את הענפים עתירי הטכנולוגיה העילית והן את הענפים המעורבים והמסורתיים. העימות בצפון הארץ פגע בעיקר בענפים המעורבים, אך ככלל, לא הייתה לו השפעה משמעותית על צמיחת התוצר התעשייתי¹⁹. עיקר הגידול של הייצור התעשייתי נבע מעלייה משמעותית ביצוא התעשייתי, ובמיוחד ביצוא תעשיית האלקטרוניקה, עלייה שמקורה בגידול הביקוש העולמי. הסחר של ארה"ב, שהוא מדד זמין להתפתחות הביקוש העולמי, עלה השנה ב-12 אחוזים, והיצוא הישראלי עלה בשיעור דומה. מכירות התעשייה לשוק המקומי גדלו בשיעור מתון של 4.3 אחוזים תוצאת עלייה של 4 אחוזים בשימושים המקומיים. הסיבה העיקרית למתינות של גידול המכירות המקומיות ביחס לגידול התוצר היא שצמיחת ענף התעשייה מובלת על ידי גידול הביקושים העולמיים ולא על ידי גידול השימושים המקומיים.

היענות הייצור התעשייתי בשלוש השנים האחרונות לעלייה המתמשכת בביקושים העולמיים מקרבת את התעשייה למגבלת היצע, ועל כך יעידו הן עלייה בניצולת המכונות והיציד והן החמרה במגבלת העובדים המקצועיים²⁰. עם זאת, הירידה של עלות העבודה ליחידת תוצר בתעשייה והצמיחה הנאה של הייצור התעשייתי מלמדות שגורמי הייצור בתעשייה טרם מוצו. הגידול של תוצר הענף למרות ההתקרבות למגבלת היצע מוסבר בעליות של הפיריון הכולל ושל כמות גורמי הייצור - הון ועבודה - עליות שהרחיבו את ההיצע במקביל לעליית הביקוש.

הביקוש העולמי הוביל
את צמיחת ענף התעשייה,
וגידולו של יצוא הענף
עלה בהרבה על גידול
המכירות המקומיות.

פעילות התעשייה
מתקרבת למגבלת
ההיצע, אך גורמי הייצור
בענף טרם מוצו.

¹⁹ ראו הרחבה בתיבה ב'-2.

²⁰ עליית הניצולת ועליית מגבלת העובדים משתקפות בסקר החברות של בנק ישראל ובסקר הציפיות של התאחדות התעשיינים.

לוח ב'-8

מדדים נבחרים לפעילות התעשייה, 1990 עד 2006

(שיעורי השינוי, אחוזים)¹

2006	2005	2004	2003-2001	2000-1990	
10.5	3.6	6.9	-1.1	5.9	הייצור התעשייתי
4.3	3.0	1.4	-2.2	4.3	המכירות לשוק המקומי (כמותי)
12.0	4.8	16.8	-1.3	11.5	היצוא התעשייתי (כמותי)
15.3	5.3	12.2	-5.2	10.6	ייצור ענפי האלקטרוניקה
5.5	2.2	2.7	-2.8	3.8	ייצור הענפים המסורתיים
13.6	4.8	8.1	5.3	5.2	ייצור הענפים המעורבים

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

היצוא: בשלוש השנים האחרונות, מוביל היצוא את המגמות בתעשייה הישראלית. התהליכים המתמשכים של חשיפה והתמחות המשק הגדילו את חלק היצוא בתעשייה. ההכנסות מיצוא, שהיוו בשנת 1995 כ-30 אחוזים מסך פדיון התעשייה, מהוות כיום 43 אחוזים, ולכן אין תימה שמחזורי העסקים בתעשייה נתונים להשפעה גוברת והולכת של היצוא. יתר על כן, הערך המוסף ברוב ענפי היצוא גבוה מאשר בענפים המייצרים לשוק המקומי, דבר שמגביר את השפעת היצוא על התוצר.

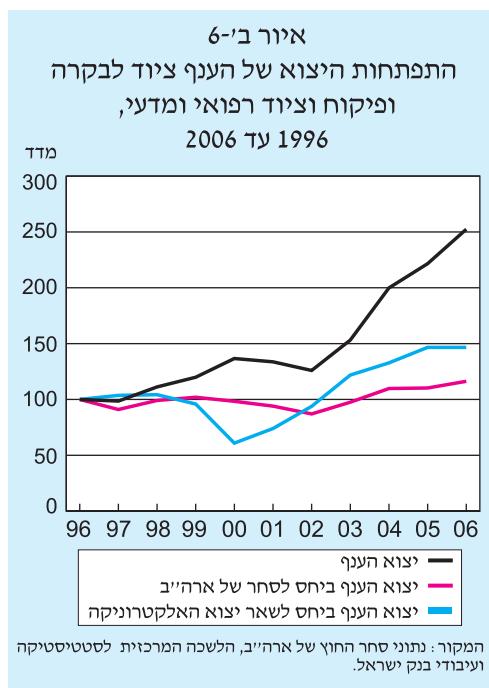
לוח ב'-9

סך כל היצוא הישראלי והסחר של ארה"ב, ענפים נבחרים, 2004 עד 2006

(דולרים, שיעורי השינוי, אחוזים)

2006		2005		2004		
הסחר של ארה"ב	היצוא של ישראל	הסחר של ארה"ב	היצוא של ישראל	הסחר של ארה"ב	היצוא של ישראל	המשקל ביצוא התעשייתי
12	15	13	7	16	22	100 סך כל היצוא התעשייתי
13	13	14	10	16	22	67 סך הכל ללא אלקטרוניקה
11	17	8	2.9	15	22	33 אלקטרוניקה
11	17	18	-1	22	20	13.3 תקשורת אלקטרונית
10	17	7	10	15	30	11.6 ציוד בקרה ופיקוח וציוד רפואי מדעי
9	18	-4	-10	8	12	8.1 רכיבים אלקטרוניים
12	6	10	-9	16	24	9.1 כימיקלים תעשייתיים ודשנים
14	52	8	49	13	34	7.5 תרופות
9	11	13	6	14	18	6 גומי ופלסטיק
4	2	6	-1	10	13	3.6 טקסטיל

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נתוני סחר החוץ של ארה"ב ועיבודי בנק ישראל.

בחינת היצוא התעשייתי ביחס לסחר של ארה"ב, מעלה כי בשלוש השנים האחרונות עלו שניהם בשיעור שנתי ממוצע של כ-14 אחוזים. בחינה ענפית מלמדת שהיצוא של הכימיקלים התעשייתיים והדשנים אמנם צמח השנה, לאחר ירידה משמעותית בשנת 2005, אך הוא המשיך לאבד מחלקו בסחר העולמי. הענפים שהצליחו להגדיל את חלקם בסחר הם ענף התרופות, שגדל גם השנה בשיעור גבוה מאוד, וענפי האלקטרוניקה, שבהם בלט שיפור ניכר ביצוא הרכיבים האלקטרוניים. לאחר שבשנת 2005 הגיב ענף הרכיבים האלקטרוניים בעוצמה על ירידת הסחר של ארה"ב בענף זה, גדל היצוא שלו בשיעור ניכר מעבר לגידול הסחר של ארה"ב. גם יצוא ענף התקשורת האלקטרונית, שירד בשנת 2005, וחלקו בסחר של ארה"ב הצטמצם מאוד, התאושש השנה וגדל אף

הוא מעבר לגידול הסחר של ארה"ב. יצוא הענף ציוד לבקרה ופיקוח וציוד רפואי ומדעי, שהוא כ-15 אחוזים מסך היצוא התעשייתי, גדל, משקלו בסחר העולמי עלה, והוא שמר על חלקו בסך יצוא האלקטרוניקה של ישראל. גידולו של יצוא הענף הוא המשך למגמה, שהחלה בשנות המיתון, למרות הנסיגה בענפי האלקטרוניקה האחרים. לאחר שבשנות התשעים איבד ענף זה מחלקו ביצוא האלקטרוניקה, במיוחד בעקבות הנסיקה של ענף הרכיבים האלקטרוניים - הרי מאז שנת 2002, שנת השפל של הענפים המתקדמים, הוא גדל בשיעור שנתי ממוצע של כ-20 אחוזים, ואילו שאר ענפי האלקטרוניקה גדלו בשיעור שנתי של כ-7 אחוזים בלבד.

בעוד שחלק מייצור הענפים המתקדמים הוסט למדינות מתפתחות, הייצור בענף ציוד לבקרה ופיקוח וציוד רפואי ומדעי נשאר נחלתן של המדינות המפותחות. בדיקה מפורטת תוך-ענפית מעלה שגידול היצוא של הענף נובע מעליית היצוא של מכשור רפואי וכירורגי, מכשירים לבדיקה ולניווט וציוד לבקרת איכות, לניהול ולהתרעה. בחינת רמת ההשכלה בתחומים אלה מעלה כי ממוצע שנות הלימוד של המועסקים בהם גבוה מ-16 שנים, בעוד שממוצע שנות הלימוד בשאר ענפי הטכנולוגיה העילית הוא כ-15 שנות לימוד. מתברר כי היתרון יחסי של ישראל הוא שמניע את הצמיחה המחודשת ביצוא האלקטרוניקה, ומעידה על כך העלייה ביצוא של מוצרים עתירי ידע וחדשנות לעומת ירידת היצוא של מוצרים שרכיב הייצור בהם דומיננטי. שינוי זה בהרכב היצוא של הענפים המתקדמים מתווסף לשינוי הרכב היצוא בסך התעשייה - גידול היצוא של הענפים המתקדמים על חשבון יצוא הענפים המסורתיים.

גורמי הייצור, הפריון והרווחיות: הצמיחה המהירה של הייצור התעשייתי לוותה השנה בגידול הן של גורמי הייצור - הון ועבודה - והן של הפריון הכולל ופריון העבודה. הפריון הכולל עלה השנה עלייה ניכרת, ובלטו במיוחד עלייה של 10.4 אחוזים בפריון הכולל של הענפים המעורבים וכן עלייה של 4.7 אחוזים בענפים המסורתיים, המאופיינים

היתרון היחסי של ישראל
- הון אנושי - מניע את
הצמיחה המחודשת
ביצוא האלקטרוניקה.

בדרך כלל בשיעורים נמוכים של גידול הפריון הכולל. בחינת מקורות הצמיחה של תוצר התעשייה לפי העוצמה הטכנולוגית מעלה כי מספר השכירים ותשומת העבודה בשנות בענפים המעורבים והמסורתיים עלו בשיעורים מתונים בלבד, ועיקר הגידול של תוצרם נבע מהעלייה בפריון הכולל. לעומת זאת בענפים המתקדמים עלה מספר השכירים ב-7.5 אחוזים, תשומת העבודה בשעות עלתה ב-10.1 אחוזים, וחלקן של הפריון הכולל בהגדלת תוצרם היה קטן מאשר בענפים המסורתיים והמעורבים.

מאז אמצע שנות התשעים עולה הפריון בענפים המסורתיים והמעורבים בשיעור שנתי ממוצע נמוך יחסית לשיעור עלייתו הן במדינות המפותחות והן בענפים המתקדמים. סביר שחלקן המרכזי של הפריון הכולל במקורות הצמיחה של ענפים אלה משקף השנה בעיקר עלייה בניצולת של ההון, ולכן מעיד על רכיב מחזורי גדול בעליית תוצרם. לעומתם, העלייה המתונה בפריון הכולל של הענפים המתקדמים, בשיעור דומה לשיעור ארוך הטווח של עלייתו, וגידול מספרן של שעות העבודה מעבר לגידול מספר השכירים, מעידים על התקרבות מהירה למיצוי כושר הייצור בענפים אלה, ועל רכיב מחזורי קטן יחסית בגידול תוצרם.

גידול כוח העבודה של בעלי השכלה גבוהה, שהאבטלה בקרבם נמוכה²¹, הקל במחצית הראשונה של השנה על גיוס עובדים לענפים המתקדמים, ולכן תמך בהגדלת תוצרם. תמיכה לכך ניתן למצוא בסקר החברות של בנק ישראל, אשר לפיו ירדה במחצית הראשונה של השנה חומרת מגבלת העובדים המקצועיים בענפי התעשייה המתקדמים, לאחר עלייה מתמשכת. ואולם, בהמשך השנה חזרה המגבלה ועלתה, והפירמות בענפים המתקדמים מתמודדות עם קושי גובר בגיוס עובדים מקצועיים.

השנה עלתה רווחיות היצרנים, תוך עליית התשואה על ההון הגולמי לרמתה הגבוהה ביותר מאז שנת 2000. הסיבה לעליית התשואה על ההון הגולמי היא שהגידול החד של התוצר התעשייתי בשלוש השנים האחרונות לווה בעלייה מתונה בלבד של מלאי ההון ושל העלות לשעת עבודה, התפתחות שהתבטאה בירידה מתמדת של יחס ההון לתוצר ושל עלות העבודה ליחידת תוצר. מתינותה של עליית מלאי ההון בשנים האחרונות נובעת מירידת שיעור ההשקעה בענפי המשק בסוף שנות התשעים - עם שוך גל העלייה, שבמהלכו עלה שיעור ההשקעה עלייה תלולה. קצב העלייה האיטי של עלות העבודה מוסבר בגידולו של היצע העובדים במשק במקביל לגידול הביקוש להם בתעשייה, וכן ברמתו הנמוכה של שכר העובדים החדשים, הממתנת את עליית השכר של כלל העובדים.

ההשקעות בענף התעשייה גדלו השנה בשיעור ניכר, ומלאי ההון לתחילת השנה עלה ב-2.9 אחוזים. ירידת קצב הגידול של הייצור התעשייתי וירידת התשואה להון בשנת 2005 מיתנו את גידול ההשקעות בענף באותה שנה, ואילו החזרה למסלול של צמיחה מהירה ב-2006 הגדילה את התשואה להון והאיצה מאוד את גידול ההשקעות, תוך פיצוי על רמתה המתונה של ההשקעה בשנה הקודמת. גידול ההשקעות הקיף את כל ענפי התעשייה המעורבים והמתקדמים, אך פסח על חלק מענפי התעשייה המסורתיים. ההשקעות בענפים המסורתיים טקטיל והלבשה, נייר ומוצריו ומינרלים אל-מתכתיים ירדו השנה, ולעומתן בלטה עליית ההשקעה בענפי האלקטרוניקה, הפלסטיק, הגומי והמתכת.

מגבלת עובדים מקצועיים בתעשייה: התרחבות התוצר התעשייתי בשלוש השנים האחרונות אילצה חלק מענפי התעשייה להתמודד עם קושי בגיוס עובדים מקצועיים. אמנם אין סימנים להשפעה של קושי זה על היקף הפעילות, אך ירידת האבטלה בקרב בעלי

צמיחת הענפים
המתקדמים כוללת רכיב
מחזורי קטן יחסית
לשאר ענפי התעשייה.

התשואה על ההון הגולמי
עלתה, משום שהתוצר
התעשייתי גדל בשיעור
חד ואילו מלאי ההון
והעלות לשעת עבודה
גדלו בשיעור מתון בלבד.

²¹ ראו לוח ב'-11.

לוח ב'-10

מדדים נבחרים למעילות התעשייה, 1990 עד 2006

(שיעורי השינוי, אחוזים)

2006	2005	2004	2003-2001	2000-1990	
12.0	10.2	11.4	10.3	16.4	שיעור התשואה להון הגולמי (באחוזים)
7.0	1.7	5.2	-1.0	1.5	הפריזון הכולל
1.6	3.2	2.1	1.2	-0.3	מחירי התשומות יחסית למחירי התפוקה
3.8	6.4	2.0	0.3	4.5	העלות לשעת עבודה (ריאלית, מדד מחירי התוצר)
6.8	2.4	6.1	1.9	3.4	פריזון העבודה
3.5	1.3	0.8	-2.9	2.4	תשומת העבודה (בשעות)
2.9	3.0	2.8	4.2	7.3	מלאי ההון הגולמי בתחילת השנה
26.6	6.2	8.3	-6.4	9.5	ההשקעות

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

מקצועות תעשייתיים משיעור של 6.4 אחוזים בשנת 2002 ל-3.7 אחוזים ב-2005 מלמדת על התקרבות לכך. סביר להניח כי המשך צמיחת התעשייה בשנת 2006 קירב את הענף צעד נוסף אל מגבלת היצע הנובעת ממחסור בעובדים. כדי לאתר את בעלי מקצועות התעשייה שבגיוסם ייתכן קושי, נעזרנו בנתונים מהשנים 2002 עד 2005 על השכר והתעסוקה לפי משלחי יד, נתונים שמקורם בסקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'-11

האבטלה¹ והשכר בקרב בעלי מקצועות תעשייתיים נבחרים², 2002 עד 2005

(אחוזים)

שיעור האבטלה				השינוי בשכר		
				הריאלי בין	השכר היחסי	
2005	2004	2003	2002	2005-ל-2002	בשנת 2005	
3.7	3.9	4.9	6.4	4.8	100	סך בעלי המקצועות התעשייתיים
2.0	1.7	3.4	3.9	2.0	153	מזהה במקצועות: הנדסה
2.5	3.9	6.9	7.8	4.4	120	הנדסאות וטכנאות מחשב
1.8	2.4	3.7	4.1	6.5	102	הנדסאות וטכנאות (למעט מחשב)
2.8	4.0	5.4	7.3	4.9	65	מתכת מוגמרת
3.9	4.9	4.5	6.5	-2.5	68	חשמל ואלקטרוניקה
5.5	5.8	6.8	13.1	-0.5	51	עץ ונגרות
5.8	3.9	6.6	13.2	3.5	40	טקסטיל
3.2	3.6	6.1	6.9	12.2	59	פלסטיק וגומי
5.3	3.6	5.8	6.7	8.4	70	דפוס ונייר
6.0	7.6	3.0	5.3	-12.3	77	תהליכי ייצור כימיים

(1) נתונים על משלח היד של פרטים בכוח העבודה שהיו בלתי מועסקים במשך יותר משנה אינם זמינים, ולכן שיעור האבטלה אינו כולל פרטים אלה.

(2) מיעוט התצפיות ברמת המקצועות מפחות מהדיוק בנתונים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

נוסף על מחסור בעובדים
במקצועות ההנדסה
והמחשבים, חסרים
עובדים מקצועיים בענפי
המתכת והפלסטיק.

מלוח ב'-11 עולה, כי האבטלה בקרב מהנדסים, הנדסאים וטכנאים בשנת 2005 הייתה נמוכה מאוד, וכי השכר הריאלי של המועסקים במקצועות אלה עלה. סביר אפוא שהגידול הניכר של פעילות התעשייה בכלל ופעילות הענפים המתקדמים בפרט בשנת 2006 הביא למחסור של ממש בעובדים במקצועות אלה. בולטות גם ירידת האבטלה ועליית השכר אצל בעלי מקצוע בתחום המתכת, הפלסטיק והגומי. למחסור המסתמן בעובדים במקצועות אלה קשר הדוק לצמיחה המהירה של הענפים המעסיקים עובדים במקצועות אלה: ייצור ענף הפלסטיק והגומי גדל בשנים 2002-2006 בשיעור שנתי ממוצע של 6.3 אחוזים, וענף מוצרי המתכת צמח בשיעור של 5.3 אחוזים. ייתכן כי חומרת המחסור בעובדים לענפים אלה נעוצה גם בצמצום היקף החינוך המקצועי. על כך ניתן להתגבר באמצעות הרחבת היקף ההכשרות המקצועיות למובטלים במקצועות הנדרשים, שאותן מנהל משרד התמ"ת. לעומת מקצועות אלה, בולטות ירידת השכר והאבטלה הגבוהה בקרב בעלי מקצועות בתהליכי ייצור כימיים. הייצור בענף הכימיה והנפט (למעט תרופות) כמעט לא גדל בשנים 2003-2005, ורק בשנת 2006 החל הענף להתאושש.

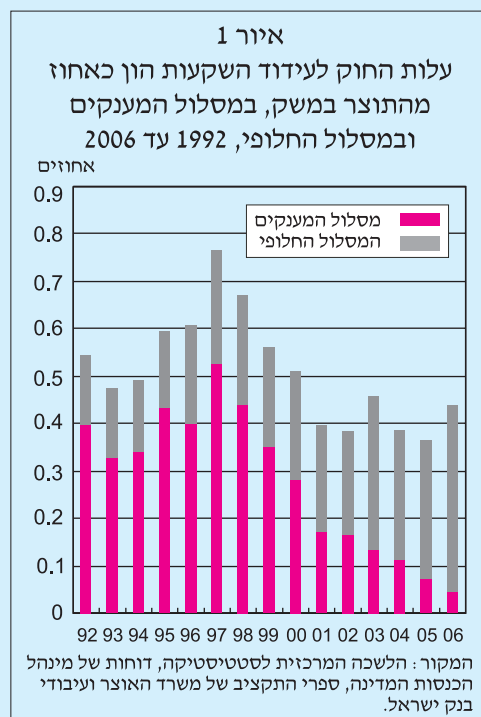
תיבה ב'-3: החוק לעידוד השקעות הון והשפעתו על התעסוקה באזורי הפיתוח

החוק לעידוד השקעות הון מסייע במימון פרויקטים בתעשייה ובתירות בהדגשה מיוחדת של השקעות באזורי פיתוח. המטרות העיקריות של החוק הן משיכת הון זר למשק, שיפור מאזן התשלומים ויצירת מקורות תעסוקה חדשים. הסיוע במסגרת החוק ניתן בשני מסלולים עיקריים: מסלול המענקים מעודד השקעות באזורי הפיתוח בלבד, וניתן כאחוז מההשקעה ברכוש קבוע; אחוז המענק להשקעה מאושרת באזור פיתוח א' גבוה יותר מאשר באזור פיתוח ב'. מסלול הטבות המס - המסלול החלופי - מציע תמריצים להשקעות בצורת פטורים והנחות במסי חברות, פטורים והנחות במסי דיבידנדים ופחת מואץ. היקף התמריץ במסלול זה ניתן על פי האזור שבו מבוצעת ההשקעה. גם השקעות במרכז הארץ מתמרצות על פי מסלול זה, אך השקעות באזורי הפיתוח מועדפות על פני השקעות במרכז הארץ. העדפת אזורי הפיתוח באה לידי ביטוי באורך תקופת הטבות ובהיקפן.

תקציב החוק לעידוד השקעות מאופיין בתנודות רבות, והוא ירד מ-0.75 אחוז תוצר בשנת 1997 ל-0.45 אחוז תוצר ב-2006. ההתפתחות העיקרית בתקציב החוק היא שהחל משנת 1997 עלה באופן ניכר ומתמשך חלקן של הטבות המס בסך ההטבות הניתנות במסגרת החוק. יתר על כן, בשנת 2005 עבר הטיפול באותן הטבות לידי רשות המסים, והוסרה מגבלת התקציב שחלה עליהן. על פי אומדן מינהל הכנסות המדינה, היקף הטבות המס שניתנו במסגרת החוק בשנת 2006 עמד על כ-2.4 מיליארדי ש"ח, לעומת כ-1.6 מיליארדים בשלוש השנים הקודמות. העלייה בהיקפן של הטבות המס מטשטשת את עלותו של החוק, משום שהיקפן

¹ לרוב, כ-20 אחוזים להשקעה באזור פיתוח א' וכ-10 אחוזים לאזור פיתוח ב'.

נאמד רק בדיעבד, ועלול להיות פער בין אומדן זה לעלותן בפועל. זאת ועוד, מדיניות שלא מגבילה את הסכום הכולל של הטבות המס חסרה ממד של תכנון-

מראש, והיא עלולה שלא להתיישב עם עמידה ביעדי הגירעון.

ביקשנו לבדוק אם החוק לעידוד השקעות הון עונה על אחת ממטרותיו המרכזיות - כלומר אם הוא מסייע בשיפור מצב התעסוקה באזורים שבהם שיעורי האבטלה גבוהים. בחנו את השפעת החוק על התעסוקה ועל האבטלה באזורי פיתוח א', הנהנים מעיקר המענקים להשקעות. אמידת משוואות שונות, במספר שיטות, מראה כי קשה להצביע על שיפור במצב התעסוקה באזורי פיתוח הנובע מהעדפה זו. הבדיקה התמקדה בהשקעות שאושרו בתעשייה (במסלול המענקים ובמסלול הטבות המס) בשנים 1987 עד 2003 ונערכה ב-15 אזורים טבעיים בדרום הארץ ובצפונה, הנכללים באזור פיתוח

א'. כדי לבחון את ההשפעה המצטברת של ההשקעות נעשה שימוש בהשקעה הממוצעת לאורך 5 שנים כמשתנה מסביר למצב התעסוקה בשנה השישית². הבדיקה נעשתה הן על שיעורי האבטלה והן על שיעורי התעסוקה, תוך פיקוח על המצב המקרו-כלכלי במשק, וכן על שיעור העולים, שיעור המשכילים ומאזן ההגירה הפנימית בכל אזור³. תוצאות הבדיקה מלמדות כי שינוי בהיקף ההשקעות המאושרות אינו מסביר אלא במידה מועטת בלבד, ולרוב לא מובהקת, שינוי בשיעור האבטלה או בשיעור המועסקים. מחישוב שבוצע בהתאם לתוצאות המובהקות ביותר שהתקבלו מתברר, כי כדי להוריד את שיעור האבטלה באזור פיתוח א' בכלל בנקודת אחוז דרוש מימון ממשלתי שנתי של כ-2 מיליארדי ש"ח במשך חמש שנים. התוצאות שהתקבלו מלמדות בעיקר על מידת ההצלחה המועטת של מסלול המענקים, שחלקו בהוצאה על החוק היה משמעותי יותר מזה של הטבות המס ברוב תקופת הבדיקה.

² נעשו בדיקות באמצעות ניסוחים נוספים, ובהן כושר ההסבר של ההשקעות המאושרות נמצא נמוך יותר.

³ המקור: נתוני ההשקעות - דוחות שנתיים של מרכז ההשקעות, 1986-2003. נתוני התעסוקה - סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

מחקרים⁴ רבים מורים כי החוק לעידוד השקעות הון פוגם ביעילות במשק, וכי יש לו השפעה מעוותת או מועטה ולא-מובהקת על התעסוקה. סבסוד ההון יוצר שימוש יתר בהון על פני עבודה, ולכן אינו מגדיל את הביקוש לעובדים במידה הרצויה. נוסף על כך, שרירותם של המפעלים שקיבלו מענק נמוכה משרירותם של מפעלים שקמו במימון פרטי מלא, ולכן ההשקעות המסובסדות מצליחות לספק בעיקר תעסוקה זמנית ולא יציבה. מבקר המדינה התייחס מספר פעמים בעבר לפגמים בביצוע החוק, ובפרט לאי עמידה של מפעלים ביעדי התעסוקה שהציגו. הירידה המתמשכת של אחוז המועסקים בתעשייה מסך המועסקים במשק ושל אחוז העובדים הלא-מיומנים מסך העובדים בתעשייה מקשות גם הן על הצלחת החוק. גם אם יש להשקעות המבוצעות בעידוד החוק השפעה חיובית כלשהי על התעסוקה, ייתכן שהשקעות אלה היו מבוצעות גם ללא העידוד, או שהן דחקו השקעות אחרות. הניסיון העולמי מלמד כי השפעה חיובית על התעסוקה באזורים שבהם היה עידוד של השקעות לא לוותה בהגדלה של פריון העבודה והשכר באזור, ולכן לא הושגה המטרה של צמצום פערים בין אזורים.

בשל הפגיעה ביעילות במשק והספק לגבי הצלחת החוק בהגברת התעסוקה באזורי הפיתוח, יש מקום לשקול דרכים חלופיות, ישירות, להשגת מטרה זו. יש להמשיך ולהפחית את התקציב למסלול המענקים, להגביל את הסכום הכולל של הטבות המס ולהתנותן בעמידה ביעדי תעסוקה ושכר - ולא בעמידה ביעדי השקעה, כנהוג כיום. עידוד ישיר של התעסוקה עשוי לשפר את מצבה באזורים מוכי אבטלה. ממחקרים שונים⁵ במדינות המפותחות עולה כי מדינות שבהן ההוצאה על דרכים שונות לעידוד ישיר של התעסוקה גבוהה מצליחות להוריד את שיעורי האבטלה. עם זאת, מידת ההצלחה בכל אחת מהדרכים לא תמיד ברורה, והיא שונה ממדינה למדינה. העידוד הישיר של התעסוקה במדינות אלה עיקרו תכניות תעסוקה למובטלים צעירים, מענקים למובטלים על קיצור זמן מציאת העבודה, הכשרה מקצועית וסבסוד שכרם של עובדים חדשים. נמצא כי הוספת רכיב של הכשרה מקצועית לסבסוד שכר עבודה על העסקת חדשים מגדילה את סיכויי ההצלחה של סבסוד שכר⁶.

בישראל החל לפעול בשנת 2003 מסלול תעסוקה שבמסגרתו ניתן סיוע ישיר להעסקת עובדים חדשים - מענק של כ-15 אחוזים מסך תשלומי השכר של הפירמה. הליך בחירת הפירמות שיזכו במענק מנוהל בשיטת מכרז, שבו ניתן להגיש הצעות

⁴ ראו לדוגמה: א' ליטוין ול' מרידור (1982), "אומדן המתנה הגלומה בעידוד השקעות בישראל", סקר בנק ישראל, 54, עמודים 3-24; רזין ושוורץ (1992), "הערכת מדיניות פיזור התעשייה בישראל לאור תנאים משתנים", הרבעון לכלכלה, ל"ב 12-21; מואב וריינגוורץ (2006), חוק עידוד השקעות הון בישראל: התעסוקה באזורי הפיתוח בשנים 1984-2004, מרכז שלם; Lavy (1994), "the effect of investment subsidies on the survival of firms in Israel", falk institute, discussion paper no.94.04

⁵ ראו נטליה פרסמן ואריה ארנון (2005), האבטלה בישראל וצעדי מדיניות אפשריים, מכון ואן ליר.

⁶ J.C. Van Ours (2000), "Subsidized jobs for unemployed workers in Slovakia", Working Paper No. 311, May.
J.C. Van Ours and M. Vodopivec (2004), "How Changes in Benefits Entitlement Affect Job-Finding: Lessons from the Slovenian Experiment", IZA DP No. 1181.

להעסקת עובדים באזורי פיתוח או ביישובים חרדיים. התקציב השנתי לתוכנית זו עמד בשלוש השנים האחרונות על כ-50 מיליוני ש"ח, ועד כה בוצעו מכרזי העסקה אחדים בלבד. מומלץ לשקול הגדלה של התקציב לתוכנית, במקביל לבחינת ההצלחה של מכרזי ההעסקה שנערכו עד כה. על פי הקריטריונים במסלול זה, מופחת מגובה המענק כל סכום שניתן לזוכה עבור תמיכה ציבורית בהכשרה של עובדים. יש לבטל הפחתה זו ואף לעודד שילוב בין סבסוד תעסוקה לבין הכשרה מקצועית, שכן הכשרה עשויה לתרום להצלחה במציאת תעסוקה גם בעתיד.

תיבה ב'-4: הסבסוד בענפי התעשייה והקשר בין רווחיותם למחזור העסקים

בתיבה זו מוצגים אומדנים לשיעורי הסבסוד בתעשייה ולקשר בין רווחיות הענפים למחזורי העסקים בארץ ובעולם בשנים 1990 עד 2003.

הסבסוד מכוח החוק לעידוד השקעות הון ולשם עידוד מו"פ לפי הרמה הטכנולוגית והתרומה לרווח: השיעור הגבוה ביותר של סבסוד, מכוח החוק לעידוד השקעות הון ולשם עידוד מו"פ, הוא בענפי הטכנולוגיה המתקדמת. ענפים אלה הם כמעט היחידים שנהנים מעידוד המו"פ. שיעור הסבסוד הנמוך ביותר הוא בענפי הטכנולוגיה המסורתית. בענפי הטכנולוגיה המתקדמת הן התמורה לעבודה והן התוצר עלו בשנים האמורות בשיעורים גבוהים, ואילו בענפי הטכנולוגיה המסורתית שיעורי עלייתם היו נמוכים. ללא החוק לעידוד השקעות הון ועידוד המו"פ היו רווחי התעשייה בכללותה נמוכים, בממוצע, ב-39 אחוזים^{1,2} (לוח 1).

שיעור הרווחיות ומחזור העסקים: נמצא כי השיעור הגבוה ביותר של הרווח מהתוצר הוא בענפי הטכנולוגיה המתקדמת, ואחריהם, בהפרש ניכר, מדורגים ענפי הטכנולוגיות המסורתיות והמעורבת (לוח 1). כצפוי, שיעור הרווחיות מתוצר התעשייה מתואם חיובית עם מחזור העסקים הישראלי: באמידת פער התוצר (המייצג את מחזור העסקים) בגישת פונקציית הייצור מקדם המיתאם המשוקלל

¹ שיעור הרווח מהתוצר מוגדר כהפרש בין התפוקה לעלות חלקי התוצר. נתוני העלות חושבו בדרך ייחודית: הוצאות המימון נוקפו, לראשונה, לעלות; זאת בהנחה שהפעילות כולה ממומנת בהלוואה, כלומר שאין למפעל הון עצמי. כן הובאה בחשבון הסובסידיה שהענף נהנה ממנה. זקיפת הוצאות המימון לעלות וההתחשבות בסובסידיה יצרה מכנה משותף להשוואה בין הענפים.

² בסקרי תעשייה יש נתונים על הרווח התפעולי, אולם הרווח התפעולי אינו אינדיקטור משותף טוב לניתוח רווחיות הענפים, משתי סיבות: (1) לרווח התפעולי אמנם נוקפות הוצאות הפחת, אולם לא נוקפות ההוצאות למימון הנכסים התפעוליים, ולכן בענף שבו עתירות ההון גבוהה הרווח התפעולי מהתוצר יהיה גבוה (יחסית), ובענף שבו עתירות ההון נמוכה הרווח התפעולי מהתוצר יהיה נמוך (יחסית). זקיפה של הוצאות המימון להון התפעולי מביאה את כל הענפים למכנה משותף. (2) לרווח שחושב כאן, נוקפות ההכנסות מהסובסידיה להון מכוח החוק עידוד השקעות הון; זאת בניגוד לרווח התפעולי.

שהתקבל הוא 0.58^{3,4}. נמצא גם כי אותם ענפים בעלי שיעור הריווחיות הגבוה יחסית (ענפי טכנולוגיה מתקדמת) הם גם הענפים בעלי מיתאם גבוה בין שיעור הרווחיות למחזור העסקים הישראלי. בענפים שבהם היצוא מהווה יותר משליש מהתפוקה נמצא מקדם מיתאם משוקלל של 0.13 עם מחזור העסקים העולמי (לפי אמידת פער התוצר של ארה"ב על ידי קרן המטבע הבין-לאומית), ובענפים שבהם שיעור היצוא נמוך יותר מקדם המיתאם שלילי, -0.06. משמע שרווחיות התעשיות המייצאות חלק נכבד מתפוקתן מתואמת חיובית עם מחזור זה.

לוח 1

הסבסוד והרווחיות בענפי התעשייה, 1990 עד 2003

(אחוזים, ערכי ממוצע)

ענף	שיעור הרווח מהתוצר	שיעור השינוי בתמורה לעבודה	שיעור הסבסוד מהתמורה לעבודה		התרומה לרווחים
			מכוח החוק לעידוד השקעות הון והתמיכה במו"פ	מכוח החוק לעידוד השקעות הון והתמיכה במו"פ	
טכנולוגיה מסורתית	8.5	1.3	1.2	2.7	18.4
טכנולוגיה מעורבת	6.5	4.0	2.5	4.9	50.0
טכנולוגיה מתקדמת	16.0	7.6	3.6	5.0	44.7
ממוצע תעשייה	8.8	3.3	2.2	3.9	38.7

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל ומרכז ההשקעות.

³ מקדמי המיתאם הענפיים שוקללו לפי המשקל של כל ענף בתוצר התעשייתי כולו.

⁴ Joseph Djivre and Sigal Ribon (2000). *Monetary Policy, the Output Gap and Inflation: A Closer Look at the Monetary Policy Transmission Mechanism in Israel, 1989-1999*, Bank of Israel Research Department, Discussion Paper 00.09. תוצאה דומה נתקבלה גם לפי גישות פונקציות הייצור ו-structural var של יוסי יכין ויגאל מנשה (2001). *Mind the Gap*, גישות מבניות ולא מבניות לאמידה רבעונית של פער התוצר בישראל, סדרת מאמרים לדיון, בנק ישראל, מחלקת המחקר, 01.11.

ב. הבנייה

בשנת 2006 נמשכה היציבות בפעילות ענף הבנייה, המהווה 5.7 אחוזים מהתוצר העסקי. תפוקת הענף ומספר המועסקים בו גדלו ב-1.9 אחוזים. העלייה הקלה בתפוקה מבטאת גידול ניכר של היקף השיפוצים, חלקו לשיקום נזקי המלחמה בצפון, ועלייה בבנייה הביטחונית. יתר פעילות הענף, למגורים ושלא למגורים, לא גדלה. בבנייה למגורים ירד מספר התחלות הבנייה, ומספר הדירות שבבנייה לא השתנה. בשנים האחרונות ניכר

בשנת 2006 נמשכה היציבות בפעילות ענף הבנייה. תפוקת הענף לא גדלה, למעט פעילות השיפוצים והבנייה הביטחונית.

שוני רב בביקוש לדירור בין הפריפריה למרכז: לצד עליות מחירים משמעותיות באזורי היוקרה שורר קיפאון במחירי הדירות ובפעילות באזורי הפריפריה. לעת עתה, עליות המחירים במרכז הארץ לא הביאו לגידול היקפה של פעילות הבנייה שם. בצד ההיצע ניכרת בשנתיים האחרונות הרעה של ממש: מחירי חומרי הגלם המיובאים נסקו, וגם עלות העבודה הלא-מיומנת התייקרה, כתוצאה ממדיניות הממשלה להגבלת מספרם של העובדים הזרים בענף.

לוח ב'-12

ענף הבנייה - נתונים נבחרים, 1997 עד 2006

העלייה או הירידה השנתית הממוצעת			
2006	2005-2003 (אחוזים)	2002-1997	הרמה ב-2006
1.9	-3.9	-4.2	51.8
1.5	-2.0	-5.5	26.3
-5.0	-10.0	-5.9	11.4
9.0	-1.5	2.7	14
-0.5	-5.6	-7.1	56
-4.7	-2.0	-9.2	29.7
-8.5	-3.2	-10.5	29.9
-3.6	-4.3	-4.1	16.7
-0.6	-6.5		18.5
1.3	-2.7	-3.6	25.6
2.3	-3.8	-2.7	192.7
0.8	0.7	1.5	6,164
-0.7	-4.0	-2.6	
-0.1	-6.6	2.5	
4.0	4.3	-0.1	
4.9	5.1	6.1	

1. כולל אומדן לעובדים זרים לא מדווחים.

2. עד שנת 2002 נגזר משכרם של ישראלים זרים; מ-2002 - של ישראלים בלבד.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, משרד השיכון ובנק ישראל.

ירידת מחירי השכירות
ומחירי הדירות מעידה
שהתאוששות המשק
טרם הביאה לעודפי
ביקוש לשירותי דירור.

הקיפאון בענף הבנייה מעלה את השאלה מדוע הענף אינו מתאושש כמו יתר ענפי המשק, ואם צפוי גידול של הביקושים, שיוביל להתאוששותו. בשוק הנדל"ן היצע המבנים קשיח בזמן הקצר: הזרם הנובע מפעילות ענף הבנייה קטן מאוד ביחס למלאי המבנים הקיים; לכן גידול הביקוש ייענה תחילה על ידי עלייה במחירי השכירות. מחירי השכירות בחוזים מתחדשים ירדו השנה; אמנם חולשת הדולר ביחס לשקל תרמה לירידה, אך התפתחות זו מעידה בראש ובראשונה על העדר עודפי ביקוש לשירותי דירור. מחירי הדירות, שלא עלו השנה, מצביעים על תופעה דומה. מחירי הדירות משקפים, על פי גישת

הציפיות הרציונליות, את הציפיות להתפתחות מחיריהם של שירותי הדיור בעתיד²². מכאן שהיציבות במחירי הדירות נובעת מהערכת השווקים כי היקף הפעילות של ענף הבנייה אינו נמוך מדי, או מהערכה כי צפוי גידול מתון בלבד של הביקוש, שייענה ללא עלייה משמעותית של מחירי הקרקע והדירות. אינדיקציות נוספות להיקף הפעילות בענף בשנה הבאה הן מספר התחלות הבנייה ומספר הדירות החדשות המוצעות למכירה (מתוך הדירות שהוחל בבנייתן): מספרן של התחלות הבנייה ירד השנה, ואילו מספר הדירות החדשות למכירה, שהיה יציב למדי בשלוש השנים האחרונות²³, ירד בהרבה בסוף השנה. (רמתן נמוכה ב-8 אחוזים מאשר בשלוש השנים הקודמות). מכאן עולות השפעות סותרות על היקף פעילות הענף בעתיד הקרוב: הפעילות תושפע לרעה מהירידה בהיקף התחלות הבנייה במהלך שנת 2006, ולחיוב מהירידה במלאי הדירות הלא-מכורות בסופה. מסקר החברות של בנק ישראל עולה שרוב (קטן) של הקבלנים צופים גידול של פעילות הענף ברביע הראשון של שנת 2007.

דרך מקובלת לבדוק אם הביקוש לשירותי דיור צפוי להתאושש היא בחינת היקף הפעילות הנוכחי ביחס לצרכים הדמוגרפיים. בחינת הצפיפות הממוצעת מעלה שהיא ירדה: בארבע השנים האחרונות גדלה האוכלוסייה ב-120 אלף נפש בשנה, אך מספר החדרים שנבנו היה גדול יותר: על כל חדר (בדירה חדשה) נוספו 0.9 נפש בלבד²⁴. לעומת זאת, גידול מספרם של משקי הבית בשנים האחרונות (כ-36-40 אלף בשנה) היה מהיר בהרבה מזה של מספר התחלות הבנייה (30 אלף בממוצע שנתי). נציין ש-40 אחוזים מהדירות החדשות נבנות בבנייה עצמית, ובמקרים רבים דירות אלו מכילות יותר מיחידת דיור אחת. ייתכן אפוא שהפער בין הצרכים הדמוגרפיים ובין היקף הפעילות הנוכחי איננו משמעותי. הציפייה לגידול של פעילות הענף נשענת על ההנחה שהאצת הצמיחה והעלייה של ההכנסות משכר ושל הרכוש הפרטי מביאות לעליית הביקוש לשירותי דיור - לירידה בצפיפות ולגריטה מזוהת של דירות ישנות - מעבר למתחייב מהצרכים הדמוגרפיים. מחקר אמפירי שבחן את הגורמים המשפיעים על היקף התחלות הבנייה בישראל (לפי נתונים לשנים 1974-1990) מצא שהשפעתה של עלייה בערך הרכוש קטנה פי שלושה מהשפעת גידול כמותי של האוכלוסייה. הדבר אינו מפתיע, שכן המצב הכלכלי אמנם משפיע על גודל הדירה, אך השפעתו העיקרית היא על מיקומה. ואכן, השיפור במצב הכלכלי הגדיל את הביקוש לדירות גדולות באזורים שבהם איכות הדיור גבוהה. הדבר התבטא בעליית מחירי הדיור במרכז הארץ ובמרכז ירושלים, שתרמו לה גם ההשקעות הגדולות של תושבי חוץ בנדל"ן²⁵. אלא שעליית מחירי הדיור במרכז הארץ ובירושלים התגלגלה ברובה לעלייה נוספת של מחירי הקרקע שבמחסור, ואילו פעילות הבנייה נותרה בעינה: היקפי הבנייה השנה במחוזות תל אביב, המרכז וירושלים אינם גדולים מאשר בשנת 2004. עם זאת, עליית

היקף הפעילות הנוכחי בבנייה למגורים נמוך מעט ביחס לצרכים הדמוגרפיים.

התאוששות המשק הביאה, לעת עתה, לעליית מחירי הדיור בשוק היוקרה בלבד, ולכן לא ניכרת עדיין התאוששות בפעילות ענף הבנייה.

²² וכן שיקולים של פיזור סיכונים בתיקי נכסים: הליברליזציה בשוק ההון הרחיבה מאוד את אופציות ההשקעה של הישראלים בחו"ל, הן ברכישת דירות והן בהשקעות פיננסיות, דבר שצפוי להקטין את הביקוש של ישראלים לדירות בישראל כנכס. נמצא שגם ירידת האינפלציה בישראל הקטינה את הביקוש לדיור כנכס; ראו י' רובינשטיין (1999), "מחירי הדירות בישראל בשנים 1996-1997 - בועה פיננסית?" בתוך: אינפלציה ודיסאינפלציה בישראל בעריכת ליאו לייזרמן, בנק ישראל.

²³ בשנת 2006 מספרי התחלות הבנייה, סיומי הבנייה והדירות החדשות שנמכרו היו דומים - כ-30 אלף יחידות, בדומה למספריהם בשלוש השנים הקודמות: 30.5, 33.5 ו-29.5 אלף יחידות, בהתאמה, בממוצע שנתי.

²⁴ הצפיפות הממוצעת עומדת כיום על 0.92 נפשות לחדר. מספר משקי הבית שלהם מספר חדרים הנמוך ממספר הנפשות ירד מ-24.2 אחוזים בשנת 2003 ל-22.6 אחוזים בשנת 2005.

²⁵ היקף ההשקעות הזרות בנדל"ן הסתכם בארבע השנים האחרונות ב-4 מיליארדי דולרים.

המחירים באזורי הביקוש הגדילה את הכדאיות של ניצול שטחי קרקע, למשל באמצעות פרויקטים של פינוי-בינוי, ולכן היא צפויה להביא בסופו של דבר לגידול הפעילות.

בשנים האחרונות עלו מחירי הדיור במרכז הארץ ביחס למחירים בפריפריה. ההעדפה הגוברת למגורים במרכז בולטת מנתוני ההגירה הפנימית: הנתונים לשנים 2003 עד 2005 מצביעים על מאזן הגירה פנימית שלילי במחוזות הדרום והצפון (שמהם היגרו 17.5 אלף נפש) ועל מאזן הגירה חיובי במחוז המרכז (שאליו היגרו 36 אלף נפש). במחקר נמצא כי הגירה זו נמשכת שנים רבות, וכי המהגרים מהפריפריה למרכז הם בעלי השכלה והכנסה גבוהות יחסית.²⁶ הרצון להגר מהפריפריה למרכז מביא ללחץ הולך וגובר לניצול עתודות הקרקע במרכז²⁷ ולאי ניצול עתודות הקרקע הגדולות בפריפריה. בין הגורמים להפרת האיוון בין הפריפריה למרכז היה הגידול הרב של היצע הדירות בפריפריה בתקופת קליטת גל העלייה, בעוד שהצמיחה הכלכלית התרכזת בענפי הטכנולוגיה העילית, הממוקמים בעיקר במרכז הארץ; מציאות זו יצרה לחץ להגירה פנימית משיקולי תעסוקה ואיכות חיים. השנה נוספו לכך גם המלחמה בצפון והמתיחות באזור עוטף עזה, שהבליטו את החפיפה בין אזורי העימות לאזורי הפריפריה.²⁸

תפוקת הבנייה שלא למגורים, המהווה 45 אחוזים מפעילות הענף, נותרה השנה ללא שינוי. הבנייה לענפי התעשייה, התחבורה והתקשורת עלתה, הבנייה של עסקים ומשרדים נותרה ללא שינוי, הבנייה של הרשויות המקומיות ירדה מאוד, וכן נמשכה הירידה בבנייה של מבני הארחה. הבנייה לענפי המשק ירדה מאוד בשנים 2002 ו-2003, והתייצבה בשנתיים האחרונות. השנה גדל שטח התחלות הבנייה והשטח שבבנייה פעילה (בעיקר של מבני תעשייה והארחה), דבר שעשוי לבשר גידול קרוב של הפעילות. הפעילות של עבודות התשתית האזרחיות (עבודות עפר) גדלה מאוד בשנת 2006, וכן פעילות הבנייה הביטחונית, שהמשיכה לגדול לאחר עלייה חדה בשנת 2005.

תפוקת הבנייה שלא למגורים, המהווה קרוב למחצית מפעילות הענף, נותרה השנה ללא שינוי.

בשנתיים האחרונות הייתה הרעה של ממש בצד ההיצע של ענף הבנייה, וזו פעלה לצמצום פעילות הבנייה: מדד מחירי תשומות הבנייה, הכולל גם את תשומת העבודה, עלה השנה ב-6.2 אחוזים, והשלים בכך עלייה של 16.5 אחוזים בתוך שנתיים. עיקר העלייה נבע מעלייה במחירי חומרי הגלם המיובאים - מתכת, פלדה, בטון ומלט - וכן מעליית מחירי הדלק, שייקרה את עלויות ההובלה. גם שכר העבודה עלה בשנתיים האחרונות בשיעור משמעותי (ב-10 אחוזים). עיקר העלייה הייתה בשכר פועלי הבניין (12 אחוזים), בעוד ששכרם של עובדי הניהול, החשמל והאינסטלציה עלה בשיעור מתון בהרבה (4 אחוזים). העלייה הגבוהה יותר בשכרם של פועלי הבניין מוסברת, בין השאר, בתהליך ההחלפה של עובדים זרים ועובדי שטחים בישראלים²⁹: בשנתיים האחרונות ירד מספר המועסקים הזרים ב-11 אלף, בעוד שמספרם של המועסקים הישראלים גדל ב-6.4 אלף.

בשנתיים האחרונות הייתה עלייה של ממש במחירי תשומות הבנייה המיובאות ובשכר העובדים הזרים, דבר שפעל לצמצום פעילות הבנייה.

קובי ברוידא, וגיא נבון - *הגירה פנימית בישראל*, סדרת מאמרים לדיון, בנק ישראל, מחלקת המחקר.
²⁷ במחוזות תל אביב והמרכז מתגוררים 41 אחוזים מהאוכלוסייה, אך נבנות בהם 47 אחוזים מהדירות החדשות.
²⁸ המלחמה בצפון גרמה נזק ישיר מפגיעות הטיילים; האומדן של תוצר פעילות השיפוצים בעטיה מוערך ב-450 מיליוני ש"ח.
²⁹ עם זאת, עיקר עליית השכר הייתה אשתקד (7.5 אחוזים), ואילו העלייה של מספר המועסקים הישראלים הייתה השנה.

תחלופה זו מייקרת את עלויות השכר של פועלי הבניין³⁰, ולכן פועלת לייקור מחירי הדירות (ולקטנת היצע). כנגד זאת, היא תורמת תרומה חשובה להגדלת התעסוקה והשכר של ישראלים בעלי השכלה נמוכה ולקטנת אי-השוויון הכלכלי במשק. לצד ההרעה בצד ההיצע, עלתה השנה הריבית הריאלית הארוכה, והדבר פעל לקטנת הביקוש לדירות כנכס. נציין כי שינוי זה משקף ריבית ריאלית נמוכה במיוחד אשתקד, וכי רמתה השנה עודנה נמוכה ביחס לעבר הרחוק יותר.

בסוף השנה אישרה הממשלה את הצעת שר הבינוי והשיכון לעודד בנייה להשכרה באמצעות הטבות מס לפירמות, אך היא טרם הכריעה בבקשת השר לאפשר הקצאת קרקע ייחודית להשכרה. לקיומו של שוק שכירות מפותח יש יתרונות, בעיקר מפני עלויות העסקה הגבוהות וחוסר הגמישות בקנייה ומכירה של דירות. כיום מרבית בעלי הדירות להשכרה הם אנשים פרטיים, שבבעלותם דירה אחת או שתיים, בעוד שהפירמות נמנעות מפעילות זו. הצעת החוק החדשה, המעניקה פטור ממס שבח לנכסים שהושכרו במשך 25 שנה ומאפשרת קיזוז הוצאות, היא הצעה ראויה, משום שהיא משווה את מצב הפירמות למצבם של משכירי הדירות הפרטיים, הפטורים למעשה ממס שבח³¹. לעומת זאת הקצאת קרקע ייחודית להשכרה, שפירושה סבסוד ממשלתי לפירמות, תיתן להן יתרון משמעותי ללא כל הצדקה. אמנם לפירמות יתרונות מסוימים באיכות תחזוקת הדירות ובהענקת ודאות לשוכרים לטווח ארוך, אך יתרונות אלה מתומחרים בשוק, ולכן אינם מצדיקים סבסוד. הסיבה העיקרית להעדר פירמות בשוק השכירות היא שהתשואה הנדרשת על ידן גבוהה משמעותית מזו שדורשים הפרטים. זאת משום שהפרטים מייחסים להשקעה בדירור סיכון נמוך בלבד, ומשום שחלופות ההשקעה שלהם נחותות מאלה של הפירמות הגדולות.

אין הצדקה של ממש
להקצאת קרקע ייחודית
להשכרה, שפירושה
סבסוד ממשלתי לפירמות
הגדולות.

ג. המסחר והשירותים

בשנת 2006 נמשכה עליית הפעילות בענפי המסחר והשירותים, שהחלה במחצית השנייה של 2003, וזאת למרות הירידה בפעילות הכלכלית ברביע השלישי, בגלל המלחמה. הפעילות של ענפים אלה, המייצרים יותר ממחצית התוצר העסקי במשק, נסמכה בעיקר על גידול הביקוש העולמי למוצרי טכנולוגיה עילית, שישראל מתמחה בהם, גידול שהביא ישירות לעלייה תלולה בפעילות של שירותי המחשוב והמו"פ. גידול הפעילות ביתר השירותים העסקיים, בהם שירותי עריכת דין וראיית חשבון, נסמך במידה רבה על הביקושים למוצרי טכנולוגיית מידע בחו"ל ועל הגיאות בשוק ההון. הגידול המהיר של הפעילות בענפי המסחר ובחלק מענפי השירותים - כגון שירותי האירוח והאוכל, הבריאות והשירותים האישיים והאחרים - נבע מהעלייה המתמשכת בהכנסה ובצריכה הפרטית. הירידה בתוצר המוסדות הפיננסיים מבטאת בעיקר ירידה בתוצר חברות הביטוח ועלייה מתונה בלבד בתוצר הבנקים³².

בשנת 2006 נמשכה עליית
הפעילות בענפי המסחר
והשירותים, וזאת למרות
ירידת הפעילות הכלכלית
ברביע השלישי, בגלל
המלחמה.

³⁰ במחקר של נעם זוסמן ודימטרי רומנוב (2003), עובדים זרים בענף הבנייה: תמונת מצב והשלכות מדיניות, סדרת מאמרים לדיון של בנק ישראל, מחלקת המחקר, התקבל שתחלופה של 30 אלף עובדים זרים בישראל תהיה כרוכה בעליית שכר של 16 אחוזים בענף.

³¹ חשוב לציין שבעלי הדירות חייבים בתשלום מע"מ (15.5 אחוזים) ומס קנייה בעת רכישת דירה חדשה (ובעקיפין גם ברכישת דירה משומשת), ולכן שיעור המיסוי המוטל על הכנסות של פרטים מהשכרה איננו נמוך בהרבה מהמיסוי המוטל על רווחים ריאליים מניירות ערך סחירים בבורסה - 20 אחוזים - ולא עוד אלא שבמקרה הראשון המסים אינם נדחים, אלא משולמים מייד עם קניית הנכס.

³² ירידה זו קשורה גם ברישום חשבונאי בשל שינויים בסיווג השקעות בחברות ביטוח. קיימים אינדיקטורים אחרים (העלייה המשמעותית במועסקים ובשכר) המעידים על עלייה משמעותית בפעילות המגזר הפיננסי ב-2006.

לוח ב'-13

מדדים עיקריים להתפתחות המסחר והשירותים, 2006

(שיעורי השינוי, אחוזים)

השכר הריאלי לעובד	תשומת העבודה	התוצר במחירי שנת 2000	המשקל בתוצר המסחר והשירותים (אחוזים)
1.7	2.3	8.6	100
-0.1	-0.3	6.9	28
2.4	3.2	9.3	72
0.3	1.9	6.8	4
5.9	5.3	-0.5	15
0.2	1.2	7.0	7
6.2	7.3	9.3	6
2.4	4.1	12.9	40
3.6	9.4	11.8	15
2.9	17.4	19.4	7
1.4	2.9	12.9	13

(1) כולל שירותים קהילתיים, חברתיים ואישיים ושירותים למשקי בית על ידי פרטים.

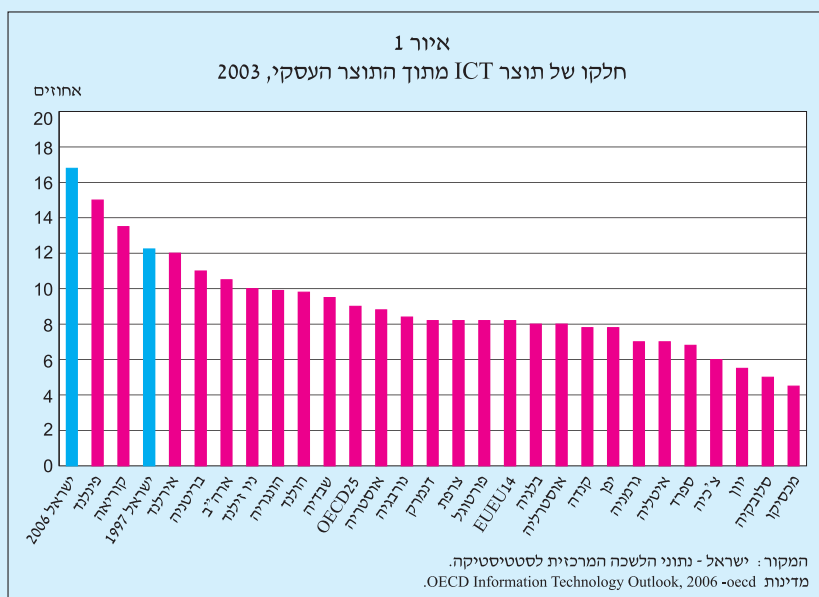
המקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

השיפור בפעילות הביא
לעלייה של התעסוקה
במרבית הענפים,
ולעליית מה בשכר
הריאלי.

השיפור בפעילות הביא לעלייה של התעסוקה במרבית הענפים, ולעליית מה בשכר הריאלי. בענף שירותי המחשוב והמו"פ עלה השכר בשיעור גבוה יחסית, לאחר עלייתו בשנים הקודמות מפני הביקוש הגבוה לעובדים מקצועיים בתחום זה. הענף קלט מועסקים רבים בשנים 2005 ו-2006 - גידול שנתי של 9 ו-7 אחוזים. בענפים הפיננסיים עלה השכר בשיעור נאה, אולי משום שבהם כוחם של האיגודים רב והעובדים מקצועיים יותר; בענף השירותים האישיים הוא עלה בזכות גידול ההכנסה הפנויה, בעיקר של העשירונים העליונים, שהם הצרכנים העיקריים של שירותים אלה, וכן משום שהתמורה בהם היא בעיקר לעבודה. העלייה הקלה בלבד בשכר והעלייה בתעסוקה מצביעות, ככלל, על העדר מגבלה של ממש להתרחבות ההיצע בענפי המסחר והשירותים, פרט לשירותי המחשוב והמו"פ, שבהם, כמו ביתר הענפים הסחירים של טכנולוגיית המידע, המשק קרוב למיצוי כושר הייצור. (ראו גם לוח ב'-11 בסעיף התעשייה).

תיבה ב'-5: תרומת ענפי ה-ICT לצמיחה

ענף טכנולוגיית המידע - ICT (Information Communication Technology) הוא מקבץ של ענפי ייצור ושירותים לקליטה, הצגה ושידור של מידע באופן אלקטרוני. הענף מורכב מענפי תעשייה - ציוד תקשורת, ציוד תעשייתי לבקרה, מדידה ופיקוח ורכיבים אלקטרוניים - ומענפי שירותים: שירותי תקשורת, מחשוב ומו"פ, כולל חברות הזנק. הייצור של ה-ICT מאופיין בתחרות בין-לאומית. התרחבות הענף מספקת ביקושים לשירותים העסקיים, ולאורך זמן צמח הענף בעולם מהר יותר מאשר התוצר העסקי. תוצר ה-ICT בישראל גדול מאוד יחסית לארצות אחרות: כ-16.8 אחוזים מהתוצר העסקי בשנת 2006, לעומת ממוצע של כ-9 אחוזים במדינות OECD וכ-10.2 אחוזים בארה"ב בשנת 2003 (איור 1).¹ ההוצאה המקומית על ICT מוגבלת, מפני היקפו הקטן של המשק, ולכן חלקו של היצוא בתפוקה גדול מאוד - כ-57 אחוזים בשנת 2006.² לישראל מגיע נתח נכבד מההשקעות הבין-לאומיות בענף. היקף הגיוסים בקרנות הון-סיכון בישראל היה כ-6.3 אחוזים מהיקף הגיוסים בארה"ב.³

הייצור בישראל מוטה מאוד לפיתוח של מוצרים חדשים, באמצעות שירותי מחקר ופיתוח וחברות הזנק, ולכן משקל המחקר והפיתוח וחברות ההזנק בתוצר הענף ובתוצר בכללו גבוה בהרבה מהממוצע בעולם. ישראל היא מן המדינות המובילות בעולם במחקר ופיתוח - בין השאר, בזכות כוח אדם משכיל ורמה גבוהה של תוצר-לעובד. ההתמקדות בחברות ההזנק המחישה את הסיכון הכרוך בהתמחות: ישראל אמנם

¹ OECD Information Technology outlook, 2006.

² כ-72 אחוזים מתפוקת ענף טכנולוגיית המידע הופנתה ליצוא; זאת ללא שירותי התקשורת, שאמנם נכללים בטכנולוגיית המידע אולם אחוז היצוא בתפוקתם זניח.

³ http://www.ventureone.com/ii/V1-EY_4Q06_USFinPR.pdf

נהנתה מהגיאאות ששררה בתחום זה בשנים 1999 ו-2000, אך נפגעה קשה-במיוחד כשהתנפצה הבועה הטכנולוגית בעולם.

התוצר של ענף טכנולוגיית המידע בישראל גדל בשנת 2006 ב-10 אחוזים, והגיע לכ-62 מיליארדי ש"ח. העלייה הקיפה את כל ענפי המשנה שירותי המחשוב והמו"פ והתעשייה. היצוא עלה ב-18 אחוזים (לוח 1) - קרוב לוודאי, בזכות השיפור בכלכלה העולמית, שהגדיל את הביקוש לתוצר ה-ICT והביא לעליית מחיריו. ההשקעות בחברות טכנולוגיות מידע דרך קרנות הון-סיכון גדלו השנה ל-1.62 מיליארדי דולרים, מספר המועסקים בענף גדל ב-7.3 אחוזים, והשכר הריאלי בו עלה השנה ב-3.7 אחוזים. השכר עלה גם בזכות גידול הביקוש לעובדים, כתוצאה מגידול הביקוש העולמי למוצרי טכנולוגיית מידע, ובזכות עליית פריון העבודה בענפי ה-ICT. עם זאת, בשנה האחרונה הביא המשך הביקוש הגבוה לעובדי טכנולוגיה עילית לירידה קלה של מספר שנות הלימוד הממוצע שלהם לעומת השנה הקודמת.

לוח 1

ענף טכנולוגיית המידע - נתונים נבחרים (שיעורי שינוי ממוצעים)

התוצר במחירי שנת 2000		המועסקים		היצוא		טכנולוגיה עילית		גיוס הון של חברות	
		(אחוזים)				(מיליוני דולרים)			
2006	9.9	7.3	17.6	1,622					
2006-1997	8.5	7.0	11.6	1,369					
תוצר מיליוני		אלפים		מיליוני דולרים		ש"ח			
2006	62,391	181.7	15,807						

(1) שירותים נבחרים

ענף שירותי המחשוב, המו"פ וחברות ההזנק: התוצר של שירותי המחשוב המו"פ וחברות ההזנק גדל השנה ב-12 אחוזים, ומשך אחריו, יחד עם ענפי טכנולוגיית המידע האחרים, את המגזר העסקי כולו. יצוא הענף עלה השנה ב-20 אחוזים, ומספר המועסקים בו עלה ב-10 אחוזים. חשוב להדגיש שענף זה הוא פרו-מחזורי מאוד, הן ביחס למחזור העסקים בעולם והן ביחס למחזור הישראלי, כך שיש לבחון אותו גם בפרספקטיבה ארוכת טווח: בשנים 1997-2006 עלה תוצר הענף בממוצע ב-13 אחוזים, והיצוא הדולרי עלה ב-17.5 אחוזים - מעבר לעלייה הממוצעת בתוצר העסקי וביצוא בכלל. פעילות חברות ההזנק, המהווה 15 אחוזים מהתוצר של ענף שירותי המחשוב והמו"פ, ממומנת על ידי קרנות הון-סיכון, וגידולה המתון השנה נבע מירידה מתונה בהיקף הגיוסים של החברות אשתקד ועלייה של 21 אחוזים השנה.³³

בנקאות, ביטוח ומוסדות פיננסיים: תוצר המוסדות הפיננסיים ירד השנה בחצי אחוז - ירידה המבטאת בעיקר ירידה בתוצר חברות הביטוח ועלייה מתונה בלבד בתוצר הבנקים.³⁵ הרפורמות שיושמו בשנים הקודמות המשיכו להשפיע השנה על המערכת הפיננסית, ובכלל זה פעלו לירידת משקל הבנקים במימון המגזר העסקי ובשליטת הבנקים על אפיקי החיסכון של הציבור באמצעות קופות הגמל, קרנות הנאמנות וניהול פיקדונות הציבור. במקביל עלה משקלם של המשקיעים המוסדיים בפעילות הפיננסית.

תיירות ושירותי הארחה: בתוצאות הענף ניכרה הרגישות של התיירות הנכנסת למצב הביטחוני. מספר התיירים שנכנסו לארץ עלה במחצית הראשונה של 2006 ב-6 אחוזים לעומת המחצית השנייה של 2005, וירד בסיכום שנתי בכ-5 אחוזים, ומספר לינות התיירים בבתי המלון עלה השנה בכאחוז בלבד; תפוסת החדרים במלונות נותרה כמעט ללא שינוי, כ-57 אחוזים, ומספר הלינות הכולל של תיירים וישראלים עלה מעט ונשק לרמת השיא של שנת 2000 (בעיקר בזכות עלייה בלינות הישראלים). ההפסד בשל פגיעת המלחמה בצפון בתיירות החוץ ב-2006 נאמד ב-0.37 אחוז תוצר עסקי (בגלל פגיעה בתיירות החוץ ובטיסות של חברות ישראליות), כך שתיירות החוץ היוותה בשנת 2006 כ-1.69 אחוזים מהתוצר העסקי. הפגיעה בלינות התיירים והישראלים בעטיה של המלחמה לא הייתה אחידה. ככל שהתיירות באזור נסמכת יותר על תיירות חוץ, וככל שהאזור צפוני יותר, הפגיעה בו הייתה קשה יותר. (להרחבה ראו סקירת ההתפתחויות הכלכליות בחודשים האחרונים, 116, חלק ב', ולפגיעה בתוצר העסקי עקב המלחמה בצפון ראו תיבה ב'-2 בדוח זה.)

לישראל פוטנציאל תיירות לא מבוטל, בהיותה מוקד לתיירות דתית - נוצרית ויהודית. אף על פי כן התוצר הנובע מהתיירות הנכנסת איננו גדול, ולרוב אינו עולה על שני אחוזי תוצר (להוציא את תקופת השיא). לנוכח שיעורי האבטלה הגבוהים-יותר בקרב העובדים הלא-מיומנים ובפריפריה יש לשגשוגו של ענף התיירות חשיבות מיוחדת, שכן הוא מאפשר להקטין את האבטלה המבנית של עובדים לא-מיומנים שם. מימוש הפוטנציאל התיירותי מחייב להגביר את התחרותיות בתחום התעופה (ראו תיבה ב'-5 בדוח בנק ישראל לשנת 2005) וכן נדרשות השקעות ממשלתיות ישירות, למשל בשיווק בחו"ל, שאינן משתלמות ליוזם פרטי בודד, אך משתלמות למשק כולו, וגם השקעות במיזמים תיירותיים המנצלים

התוצר של שירותי המחשוב, המו"פ וחברות ההזנק גדל השנה ב-12 אחוזים; ענף זה משך אחריו, יחד עם ענפי טכנולוגיית המידע האחרים, את המגזר העסקי כולו.

בתוצאות ענף שירותי התיירות וההארחות ניכרה הרגישות של התיירות הנכנסת למצב הביטחוני.

לישראל פוטנציאל תיירות לא מבוטל, בהיותה מוקד לתיירות דתית - נוצרית ויהודית.

³³ תוצר חברות ההזנק נמדד על פי היקף ההשקעות בענף בשנתיים עוקבות.

³⁴ ההתייחסות כאן נועדה להשלים את התמונה של ענפי המשק. לדיווח נרחב על הענף ראו המפקח על הבנקים, סקירה שנתי, 2006, שתתפרסם בקיץ, ופרק ד', המערכת הפיננסית, בדוח זה.

³⁵ כאמור, גם בשל שינויים בסיווג ההשקעות בחברות ביטוח.

את הערך ההיסטורי של מקומות רבים במדינת ישראל - הקמת מוזיאונים, שיקום ושימור של אתרים היסטוריים וכדומה³⁶.

נראה שבתי המלון
נתקלים בשנתיים
האחרונות במגבלת
היצע, שכן רמת התפוסה
הממוצעת התקרבה
לתפוסת השיא של שלהי
שנות התשעים.

נראה שבתי המלון נתקלים בשנתיים האחרונות במגבלת היצע (בחלק מהחודשיים ובחלק מהאזורים), שכן רמת התפוסה הממוצעת התקרבה לתפוסת השיא בשלהי שנות התשעים (61 אחוזים). מדד המחירים של שירותי האירוח (לישראלים) עלה בשלוש השנים האחרונות ביותר מ-32 אחוזים, לעומת עלייה של כ-3 אחוזים בלבד במדד המחירים לצרכן ועלייה של 13.5 אחוזים במדד ההוצאות על נסיעות לחו"ל. הואיל ונסיעות לחו"ל הן שירות תחליפי לשירותי הארחה בישראל, הרי שהמחיר של אירוח בישראל עלה מאוד בשלוש השנים האחרונות יחסית לאירוח ישראלים בחו"ל. מגמה זו אף הוצאה בשנתיים האחרונות. אינדיקציות נוספת למגבלת היצע בבתי המלון היא שמספר חדרי המלון הסגורים ירד מאוד בארבע השנים האחרונות, לאחר שהגיע לשיאו ב-2002, בגלל האינתיפאדה, וכן גדלה בשנים האחרונות הפעילות בענף האירוח הכפרי, שהוא שירות תחליפי לאירוח בבתי מלון, בעיקר לישראלים. הלינות בחדרי האירוח הכפרי היוו ב-2005 כ-14 אחוזים מכלל הלינות בשירותי הארחה. למרות האמור לעיל לא הייתה בשנתיים האחרונות השקעה ממשית בקיבולת של בתי מלון לתיירות, אולם עם זאת יש לזכור שרק ב-2005 ו-2006 יצאה התיירות ממשבר חמור בעטייה של האינתיפאדה. ההשקעות בבתי מלון לתיירות מאופיינות במידה רבה בתחרות בין-לאומית. אם הממשלה החליטה לעודד את הענף, ראוי לקבוע בהקדם את הכללים לעידוד השקעות בבתי מלון, שכן לעת עתה אי הוודאות לגבי הכללים דוחה השקעות.

ד. התחבורה והתקשורת

התוצר של ענף התחבורה
צמח ב-2006 בשיעור
של 4 אחוזים. צמיחה
זו הושגה בזכות
גידול הפעילות במשק
והרפורמות בענף.

התוצר של ענף התחבורה, שהוא 7 אחוזים מהתוצר העסקי, צמח ב-2006 בשיעור של 4 אחוזים. צמיחה זו הושגה בזכות גידול הפעילות במשק והרפורמות בענף, והובלה על ידי גידול התוצר של התחבורה היבשתית, בעיקר של האוטובוסים והמוניות, לעומת עלייה מתונה בלבד של הפעילות בספנות ובתעופה. העלייה בתוצר המוניות משקפת את הרפורמה בענף, שהגדילה בהתמדה את מספר המוניות החל משנת 1998. העלייה המתונה בפעילות הספנות והתעופה מורכבת מעלייה מתונה בנסיעות של ישראלים לחו"ל, מיציבות בכניסות התיירים ומירידה מתונה של היקף הפעילות בנמלים. תוצר הרכבת (שמשקלה בתוצר התחבורה היבשתית 1.6 אחוזים בלבד) ירד.

גידול הפעילות בענף הביא לגידול מספר המועסקים בו. בתחבורה היבשתית גדל מספר המועסקים ב-7 אחוזים, והשכר כמעט לא עלה - מפני שהעובדים החדשים משתכרים פחות מהוותיקים ומפני שיעור האבטלה הגבוה בקרב העובדים הלא מיומנים במשק. בענפי ההובלה הימית והאווירית ירד השכר, לאחר עליות ניכרות בשנים הקודמות.

התוצר של ענף התקשורת, המהווה 4 אחוזים מהתוצר העסקי, צמח השנה ב-4 אחוזים. גמישות הצריכה הפרטית של שירותי התקשורת ביחס להכנסה נמוכה מיחידתית, ולכן לגידולן של הכנסות הפרטים השפעה מתונה יחסית על הענף. גידולו של תוצר הענף בשנים הקודמות נבע מהתרחבות השימוש בשירותי תקשורת חדשים, כגון אינטרנט, טלפון סלולרי וטלביזיה רב-ערוצית. השנה נרשמה עלייה ניכרת בשיעור החדירה של האינטרנט המהיר

התוצר של ענף
התקשורת צמח השנה
ב-4 אחוזים.

³⁶ לפירוט ראו פורום קיסריה XIV, יוני 2006, לקראת צמיחה מאוזנת: העצמת התעשיות המסורתיות, עמ' 23-21.

ובשימוש ב"דור השלישי" בטלפון הסלולרי, ואלה הביאו לגידול התוצר³⁷. בתחומים האחרים היו עליות מתונות בלבד, ואף ירידות: השימוש בטלפון הנייד ירד; בתחום השיחות הבין-לאומיות גבר השימוש באינטרנט (שאינו נכלל בתוצר) במקום בשירותי חברות התקשורת; היקף החדירה של הטלפון הסלולרי הגיע לרוויה; מחירי התקשורת נותרו ללא שינוי ריאלי - בעיקר הודות לשיפורים הטכנולוגיים, המוזילים את מחיר הטכנולוגיה הקודמת (עלייה ברוחב הפס) ומגבירים את התחרות (טלפון אינטרנטי), וכן הודות להתערבות משרד התקשורת להפחתת דמי הקישוריות.

לוח ב'-14

מדדים עיקריים להתפתחות בתחבורה ובתקשורת, 2006 (שיעורי השינוי, אחוזים)

המחיר היחסי לתפוקה ביחס למדד המחירים לצרכן	השכר הריאלי לעובד	המשקל בתוצר			
		תשומת העבודה	התוצר במחירי 1995	התחבורה והתקשורת (אחוזים)	
0.8	0.1	8.6	3.7	100	תחבורה ותקשורת
0.1	1.9	10.5	3.8	35	תקשורת
1.2	-0.8	7.8	3.7	65	תחבורה ואחסנה
-1.3	-0.7	10.5	7.2	17	מזה: אוטובוסים, מוניות ורכבת
5.3		-0.8		16	משאיות
					הובלה ימית ואווירית, נמלים
-1.8	-1.6	13.2	1.2	20	ושדות תעופה

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ענפי התחבורה והתקשורת הם ענפי תשתית בעלי השפעות חיצוניות על כלל המשק, וחשיבותם חורגת בהרבה ממשקלם בתוצר. לדוגמה: שיפור באיכות התחבורה הציבורית ובתשתית הכבישים³⁸ ירחיב את אפשרויות התעסוקה של העובדים, ישפר את איכות הזיווגים בין העובדים לפירמות, ובכך יגדיל את התוצר ויקטין את האבטלה; הוזלה של מחירי ההובלה הימית והאווירית תגדיל את יצוא התיירות והסחורות, ואף את רווחת הצרכנים - באמצעות הוזלת הסחורות המיובאות והחופשות בחו"ל. מיצוי היתרונות החיצוניים של ענפי התחבורה והתקשורת תלוי במידה רבה בהסדרה והפיקוח של הממשלה, וזו פעלה בשנים האחרונות לייעול הענף ולהגדלת התחרותיות: בתחילת 2007 הושלמה הפרטת בתי הזיקוק; בתחבורה הציבורית פועלות כעת חברות אוטובוסים חדשות נוסף על "אגד" ו"דן" הוותיקות; בנמלי הים פועל כל נמל כחברה נפרדת; רשות

מיצוי היתרונות החיצוניים של ענפי התחבורה והתקשורת תלוי במידה רבה בהסדרה והפיקוח של הממשלה, וזו פעלה בשנים האחרונות לייעול הענף ולהגדלת התחרותיות.

³⁷ הדור השלישי בטלפון הסלולרי הוא חידוש טכנולוגי המקטין את ההוצאות התפעוליות של החברות. אם התעריפים אינם קטנים בהתאם, חידוש זה מתורגם לעלייה ברווחי החברות הסלולריות, ולכן - לעלייה בתוצר.

³⁸ תשתית הכבישים והתחבורה הפרטית (למעט נסיעות בכבישי אגרה) אינן נכללות בענף.

הנמלים הפכה לגוף מפקח; בתחום התקשורת החלה זה מכבר תחרות בטלפון הקווי - אף כי נתח השוק של החברות המתחרות בבוק עדיין קטן; בתחום הדואר - רשות הדואר הפכה לחברה ממשלתית, ותחום הדואר הכמותי נפתח לתחרות מבוקרת. בין הצעדים שהממשלה החליטה עליהם וטרם בוצעו: הגברת התחרות בתעופה האווירית ובתחום הטלפון הסלולרי והנייח - באמצעות שמירת מספר הטלפון של המנוי במעבר מרשת לרשת. אף שבחוק נקבע כי נידות המספרים תופעל החל מהרביעי השלישי של 2006, נדחתה הרפורמה לכל המוקדם לסוף 2007³⁹. גם החלטת הממשלה להקים רשות תקשורת לאומית - גוף מקצועי, שתפקידו פיקוח והסדרה בתחום התקשורת, והוא יחליף את משרד התקשורת - לא בוצעה.

לוח ב'-15 נתונים תפעוליים על נמלי ישראל

מספר המכולות הממוצע לאנייה עבור אניות העוברות בנמלים לפריקה וטעינה - UET ⁴	מספר אניות-המכולה שפקדו את הנמלים	התפוקה הממוצעת לשעת שהייה של אנייה בנמל ישראלי (מכולות לשעה) ^{1,2,3}		שהייה ב' ⁵		שהייה ב' ⁶		
		אשדוד	חיפה	אשדוד	חיפה	אשדוד	חיפה	
511	840	975	1,158	10.9	19.3	9.2	17.9	2001
535	906	1132	1,376	13.5	20	11.1	18.5	2002
513	1,014	1041	1,144	14.2	20.1	11.7	17.3	2003
544	1,033	928	1,051	15.2	24	12.9	22.5	2004
586	1,107	1063	1,250	16	25.7	14.5	24.2	2005
692	1,053	1029	1,080	19	23.5	17.8	21.7	2006

(1) הנתונים לשנת 2006 הם בניכוי הרביעי השלישי, בשל המלחמה.

(2) באשדוד כמעט לא עברו אניות גדולות, משום שהרציפים לא היו מותאמים לכך, וכן משום שנמל אינו פועל בשבת, דבר שפוגם ביעילותו.

(3) תפוקת האניות הגדולות לשעת שהייה ב' גדולה פי שניים ויותר מתפוקת האניות הקטנות: רואים שמספר המכולות לאנייה (מספר המכולות חלקי מספר האניות) גדל משנה לשנה; מכאן שהשיפור במדדים יחסית ל-2003 אינו נובע רק משיפור ביעילות.

(4) TEU - יחידת מידה המניחה שכל המכולות הן של 20 רגל.

(5) הפרש השעות בין תחילת העבודה לבין ירידת הנתב ויציאת האנייה.

(6) הפרש השעות בין תחילת המשמרת הראשונה שבה הוזמנו ידיים עובדות לבין ירידת הנתב ויציאת האנייה.

המקור: רשות הספנות והנמלים.

אפשר שמוקדם מדי
להעריך את תרומת
הרפורמה בנמלים
לייעול עבודתם, משום
שהנמלים עדיין בתקופה
של הסתגלות למעבר
מהמבנה הקודם למבנה
החדש.

הרפורמה בנמלים: הצורך להנהיג תחרות בנמלים נבע מהרצון לייעל את פעילותם, להגדיל את ניצולת ההון, ולקצר את זמן ההמתנה בהם. בעקבות הרפורמה הוקמו שלוש חברות ממשלתיות לשם תפעול הנמלים, חברה ממשלתית נוספת הוקמה לצורך ניהול, אחזקה ופיתוח של נכסי הנמלים, ורשות הספנות והנמלים במשרד התחברה מרכזת את סמכויות הפיקוח. הרפורמה הייתה כרוכה בתוספת עלויות שכר לעובדים, ביניהן מענק חד-פעמי והעלאות שכר שנתיות. בחינה של השפעת הרפורמה על ביצועי הנמלים בשנתה

³⁹ זאת כתחליף להגברת התחרות באמצעות הגדלת מספר המתחרים, הכרוך בהגדלת מספר האנטנות, שהשפעותיהן החיצוניות שליליות. לחלופין ניתן לחייב את חברות הסלולר לאפשר לחברות נוספות לנצל את התשתית הקיימת תמורת תשלום.

השנייה מעלה, על פי נתוני רשות הספנות והנמלים לשנת 2006, שאין שיפור משמעותי במדדים הבוחנים את ביצועיהם הן יחסית לתקופה שלפני הרפורמה והן יחסית לנמלים אחרים בעולם. גם בניכוי רביע המלחמה (הרביע השלישי של 2006), ששיבשה את הפעילות, המדדים אינם מראים שיפור (לוח ב'-15). אפשר שמוקדם מדי להעריך את תרומת הרפורמה לייעול עבודת הנמלים, משום שהנמלים עדיין בתקופה של הסתגלות למעבר מהמבנה הקודם למבנה שלאחר הרפורמה.

התיאום בין ועדי עובדי הנמלים לאחרונה ככל הנראה קטן; יש התחלה של פעילות שיווקית שמטרתה לגייס לקוחות של נמל א' לנמל ב', וייתכן שהפרטה עתידית על פי מיתווה הרפורמה שכבר סוכם תשפר את הגישה התחרותית של הנמלים. גם הרפורמה בתעריפי הנמל, שמתעכבת, תוכל לעודד במידת מה את התחרות, משום שהיא תיטיב יותר לשקף את העלויות האמיתיות של הנמלים, וכך אפשר שהתחרות תתפתח גם לתחומים שנחשבים עתה לגירעוניים - למשל יצוא מטענים (בגלל מבנה התעריפים). הרפורמה בתעריפים גם אמורה לשנות את הרכב התשלום לחברות הנמלים, כך שחלק גדול יותר מהתשלום עבור שירותי הנמלים יבוא מחברות הספנות - בניגוד למצב כיום, שבו עיקר התשלום הוא מבעלי המטען. כך יתאפשר יותר מיקוח של חברות הספנות מול הנמלים, משום שהן, בניגוד לבעל המטען הבודד, יכולות לשנות התנהגות לשם שיפור התחרות. חשוב שתפעול הפיתוח העתידי של הנמלים יהיה רק במסגרת של גורם שלישי, כלומר ללא קשר לחברות הנמל הקיימות.

ההשקעה בתשתיות תחבורה גדלה השנה. בתחבורה היבשתית גדלה ההשקעה ל-8.1 מיליארדי ש"ח. בשנים האחרונות גדלה מאוד רמת ההשקעה הן ברכבת וברכבת הקלה והן בכבישים, בהתאם למדיניות הממשלה. הכבישים מקודמים על פי תוכנית ארוכת טווח, שעיקרה סיום פרויקטים קיימים ובניית מחלפים וכבישי רוחב המקשרים בין כבישי האורך המהירים, וכך יוצרים מערכת כבישים מודרנית. להשקעה בתחבורה הציבורית, ברכבת וברכבת הקלה ראו תיבה ב'-6.

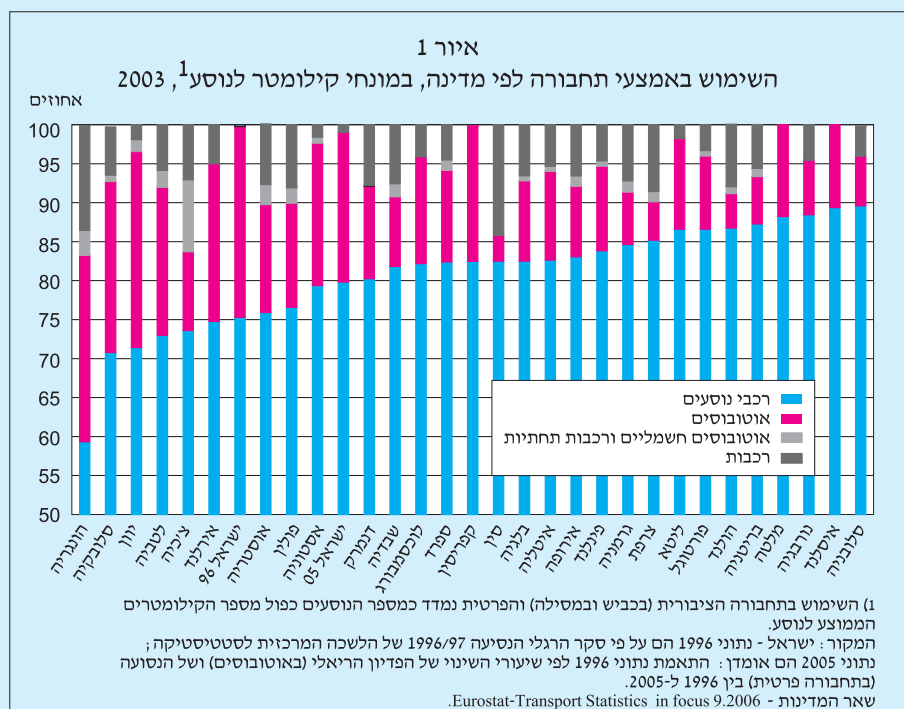
ההשקעה בתשתיות
תחבורה גדלה השנה.

תיבה ב'-6: עידוד התחבורה הציבורית

המצב כיום: השימוש בתחבורה הציבורית בישראל היה גבוה יחסית למדינות האיחוד בשנות התשעים, אולם פחת מאוד בשנים האחרונות - מכ-25 אחוזים מכלל הקילומטר-נוסע ב-1996 לכ-20 אחוזים ב-2005 (איור 1) - והרכבו בעייתי. בעוד שבמדינות האיחוד מקובל, בתוך המטרופולין, השימוש באוטובוסים חשמליים וברכבות תחתיות - אמצעי הסעת המונים שכמעט אינם רגישים לגודש בכבישים - ונתח השימוש באוטובוסים מכלל הקילומטר-נוסע אף יורד עם העלייה ברמת החיים¹, הרי בישראל עדיין מקובל השימוש באוטובוסים בלבד, והשימוש ברכבות מועט מאוד.

¹ ב-1996 החלק של התחבורה הציבורית בישראל בכלל הקילומטר-נוסע היה גבוה בהרבה מהתחזית על פי רגרסיה המסבירה את החלק של התחבורה הציבורית בכלל הקילומטר-נוסע על פי התוצר המתוקן בלבד, ואילו ב-2005 החלק של התחבורה הציבורית בישראל היה דומה לתחזית על פי הרגרסיה. החלק של האוטובוסים בכלל הקילומטר-נוסע גבוה בהרבה מהתחזית על פי רגרסיה המסבירה את החלק של האוטובוסים בכלל הקילומטר-נוסע (בכל מדינה) על פי התוצר המתוקן בלבד. רגרסיה זו מראה שחלק האוטובוסים בתחבורה הציבורית קטן יותר ככל שהתמ"ג לנפש של המדינה (מתוקן בגין כוח הקנייה) גבוה יותר.

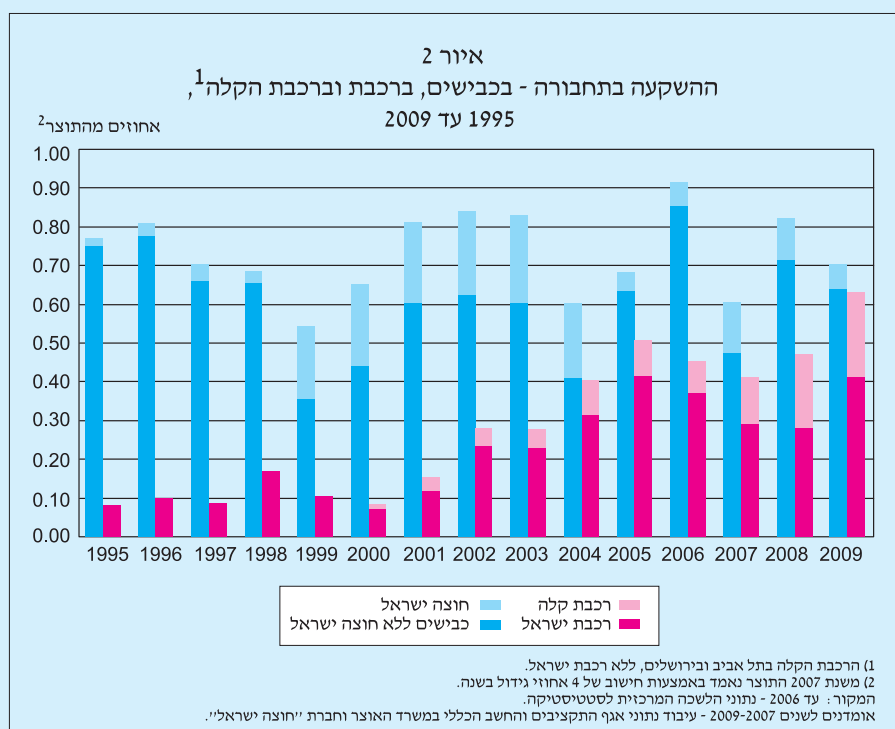
בממשלה הולכת וגוברת ההכרה שהדרך העדיפה לפתרון בעיית הגודש בדרכים היא לשפר את התחבורה הציבורית. הצורך לאפשר ליוממים גישה למקום העבודה הוא צורך חיוני בכלכלה המודרנית, אך הסתמכות על השקעה בכבישים בלבד הובילה לא אחת למבוי סתום בכניסות לערים הגדולות שהן מוקדי תעסוקה. כדי לעודד את התחבורה הציבורית יש להשקיע בתשתיותיה, לעודד את התחבורה הציבורית הקיימת (אוטובוסים) ולתקן עיוותים במערכת המס המעודדים שימוש ברכב פרטי.

השקעות בתשתיות התחבורה הציבורית: פעילות הממשלה בשנתיים האחרונות מעידה על שינוי - התקציבים לרכבת, לרכבת הקלה ולנתיבי תחבורה ציבוריים גדלו מאוד בשנים האחרונות: הרכבת, שהפכה ב-2004 לחברה ממשלתית, קיבלה תקציב פיתוח רב-שנתי ללא תקדים של כ-32 מיליארדי ש"ח (בתהליך אישור). אולם לוח הזמנים להשלמת תוכנית הפיתוח הרב-שנתית יהיה ארוך בהרבה מזה של התכנית המקורית; הממשלה מקדמת מערכות להסעת המונים בירושלים ובמטרופולין תל אביב; הזוכה במכרז לרכבת הקלה בירושלים חתם על הסכם מימון עם הבנקים, וב-2006 הוא החל בעבודות בשטח; נבחר זוכה במכרז לבנייה והפעלה של קו רכבת קלה בתל אביב. התשואה על ההשקעה ברכבת וברכבת קלה בתל אביב תעלה אם רשת המסילות תהיה מפותחת, ולכן חשוב לקדם קווים נוספים ברכבת הקלה² בתל אביב מלבד "הקו האדום" - אולם לעת עתה אין כל התקדמות בכך (איור 2).

² או BRT) Bus Rapid Transit) - אוטובוסים ארוכים בעלי מסלול נפרד והעדפה ברמזורים.

הרפורמה בתחבורה הציבורית: את השימוש בתחבורה ציבורית יש לעודד מלבד באמצעות ההשקעה בתשתית, גם באמצעות הוזלת מחיר הנסיעה ושיפור השירות. נמשכת הרפורמה שבה מועברים זיכיונות להפעלת קווי אוטובוסים שהיו עד כה בשליטת "אגד" ו"דן". עד סוף 2006 איבדו "אגד" ו"דן" כ-15 אחוזים מנפח פעילותם לטובת חברות חדשות, וב-2007 יועברו עוד כ-7 אחוזים מהפעילות למפעילים פרטיים. הרפורמה הביאה להוזלה משמעותית של הנסיעה בקווים שהועברו לחברות החדשות, ובכך עודדה את השימוש בתחבורה ציבורית וגרמה להתייעלות בענף: השכר הנומינלי הממוצע בענף שירותי האוטובוסים והמונות ירד ב-2006 ב-13 אחוזים ביחס לזה של 2001. אולם המהלך כמעט לא השפיע על מחירי הנסיעה בקווים שנותרו בידי החברות הוותיקות, שהם עיקר נפח הפעילות. משרד האוצר מייעל את פעילותן של החברות הוותיקות בהקטינו את הסובסידיה הניתנת להן בלי שתעריף הנסיעה יועלה. הרפורמה מתנהלת באמצעות מכרזים. במכרזים הראשונים נבחר הזוכה בהתאם למחיר הנסיעה ולאיכות הנסיעה שהבטיח לספק; לאחר מכן שונתה השיטה, והמכרז התמקד בגובה התמלוגים שהמפעיל יעביר למדינה, ונמצא שהתשלום בא על חשבון רווחת הנוסעים בתחבורה הציבורית. תשלום דמי זיכיון הוא למעשה מס על נוסעים שאינם גודשים את הכביש ואינם מזהמים את האוויר, ומכאן שהוא מעיד על סדר עדיפויות לקוי של הממשלה. אמנם העברת הרנטה המונופוליסטית מ"אגד" ו"דן" לידי הציבור באמצעות גביית תמלוגים היא דבר רצוי, אך חשוב יותר להבטיח שהתחבורה הציבורית תהיה חלופה אמיתית לנוסעים בעלי

רכב. לשם כך יש לשלם דגש חזק יותר בקיצור משך הנסיעה באמצעות הגברת תדירות הנסיעות והקטנת משך הפיתול שלהן (על ידי שימוש ביותר אוטובוסים, קטנים יותר, שייסעו בדרכים קצרות יותר). ואין להירתע מסבסוד ממשלתי לזכיון במקרה הצורך. שיפטן ושרעבי³ מצאו שהשיפור הגדול ביותר שהביאה הרפורמה בתחבורה הציבורית היה בקו באר שבע תל אביב, שבו ניתן זיכיון לשתי חברות מתחרות. הדבר מעיד כי בקווים שבהם נפח הפעילות רב תחרות אמיתית בין מספר מפעילים עדיפה על הענקת זיכיון למונופול מפוקח.

תיקון עיוותים במערכת המס: יש לתקן את העיוותים במערכת המס, אשר בעטיים:

1. במגזרים רבים במשק חלק מתשלומי השכר מיועדים להחזקת רכב, ומעודדים רכישת מכוניות.
2. הזקיפה לבעלי רכב צמוד נמוכה מדי ומעודדת באופן מלאכותי אספקת מכוניות לעובדים כתחליף לשכר. בתחילת 2007 הוחלט להעלות בהדרגה את הזקיפה, ואם החוק יעבור בכנסת יתוקן העיוות.
3. העלות השולית של הנסיעה לחלק מהנוהגים ברכב צמוד היא אפס, משום שהם אינם משלמים הוצאות שוטפות שוליות כגון דלק, אגרות דרך וקנסות.

³ Y. Shiftan and N. Sharaby (2006). "Competition in bus public transport in Israel", Transportation Research Record.

השוואה בין-לאומית של המדד לצפיפות בכבישים כפופה להסתייגויות.

הצפיפות בכבישים בישראל פחתה בשנים האחרונות, בזכות השקעה גדולה יחסית בכבישים.

המדד לצפיפות בכבישים מחושב כחלוקה של הנסועה בהון הכבישים הנקי.

השוואה בין-לאומית של הצפיפות בכבישים: מטרת ההשוואה היא לבחון את ההשקעה בכבישים בישראל בפרספקטיבה בין-לאומית. ההשקעה בכבישים נבחנת כאן מההיבט של הצפיפות בכבישים, אולם יש לה גם היבטים אחרים, כפי שנראה בהמשך. הצפיפות בכבישים בישראל פחתה בשנים האחרונות, בזכות השקעה גדולה יחסית בכבישים. לפי האומדנים הצפיפות בישראל דומה לצפיפות באירלנד וגבוהה בכ-15-20 אחוזים מהצפיפות הממוצעת בבריטניה ובספרד (איור ב-14). בריטניה, אירלנד וספרד הן מדינות השוואה מתאימות לישראל, מפני מבנה טופוגרפי דומה, שכן הון הכבישים מושפע מאוד מהמבנה הטופוגרפי. בבריטניה הסתכמה ההוצאה השנתית הממוצעת על כבישים (כולל אחזקה) בשנים 1997-2005 בכ-0.6 אחוז מהתוצר, באירלנד, בשנים 1997-2005, היא הסתכמה בכ-1.1 אחוזים מהתוצר, ובישראל, באותן שנים - בכ-0.9 אחוז תוצר.

באיור ב'-7 מוצג מדד לצפיפות בכבישים. המדד מחושב כחלוקה של הנסועה בהון הכבישים הנקי. הנסועה מחושבת לפי שקלול הנסועות של סוגי רכב (מכוניות, אוטובוסים ומשאיות) במקדמי ההפרעה שלהם לתנועה⁴⁰. ההון הנקי הוא הצבר ההוצאה על כבישים, שממנה מפחיתים, על פי המקובל בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2 אחוזים לשנה. ההון הנקי חושב תוך שקלול בגין מחירי ההשקעה, השונים בין מדינה למדינה. מדד זה עדיף על מדדים אחרים, כגון הנסועה חלקי אורך הכבישים, משום שבאחרון כביש צר נספר כמו כביש רחב, ומחלק אינו נספר.

הסתייגויות מההשוואה: המבנה הטופוגרפי - ההוצאה על כבישים תלויה גם במבנה הטופוגרפי. בשווייץ, לדוגמה, יש כבישי מנהרות רבים, שעלותם גבוהה, ואילו בישראל יש

⁴⁰ אוטובוס מפריע לתנועה פי שניים מאשר מכונית פרטית, ומשאית - פי 2.5.

פחות צורך במנהרות. באנגליה, באירלנד ובספרד המבנה טופוגרפי דומה לזה של ישראל, והצפיפות הממוצעת בהן דומה לזו של ישראל. **רמת המינוע בישראל** - ראוי לציין כי רמת המינוע בישראל (מספר המכוניות ל-1,000 תושבים) נמוכה משמעותית מאשר במדינות אירופה. עם העלייה ברמת החיים באירופה עלתה גם רמת המינוע, ומכאן שבישראל יש להיערך, מבחינת התשתית בכבישים, לעלייה ברמת המינוע. בין השנים 1995 ו-2005 היא עלתה ב-17.4 אחוזים, בעוד שהתמ"ג לנפש (במונחי כוח קנייה של דולרים שוטפים), נתון המבטא את רמת החיים, עלה ב-32 אחוזים. **עתירות הרכבת בישראל** - ברוב מדינות אירופה הרכבת משמשת חלופה תחבורתית; לא כן בישראל, שבה מערכת הרכבות אינה מפותחת. לפיכך אפשר שנסלל כביש שהנסועה בו אמנם אינה רבה, אבל הוא מחבר בין אזורים שמידת החיבור ביניהם לא הייתה מספקת. **הצפיפות הממוצעת** - התחשיב

מתייחס רק לצפיפות הממוצעת, והרי יש כבישים צפופים יותר וצפופים פחות. חשוב לזכור שהצפיפות במרכז, ובעיקר בסביבת המטרופולין, גבוהה יותר מאשר בפריפריה, ולפיכך ייתכן שבמרכז כדאי להשקיע במערכות להסעת המונים, כפי שמקובל בארצות המפותחות.

דיבטים נוספים של ההשקעה בכבישים:
השפעות חיצוניות חיוביות של פרויקטים מערכתיים: כביש המשנה את מערכת הכבישים כולה, כגון כביש 6, מייצר נסועה, כלומר מחבר בין אזורים שקודם לכן מידת החיבור ביניהם לא הייתה מספקת, ובכך פותח הזדמנות חדשה לאוכלוסייה המתגוררת ליד הכביש ומשפר את הניידות שלה. משמע שבדיקת תועלתו כמקטין צפיפות בלבד אינה מספיקה.

